

BLAŽ REPE • ROBERT BRUS

KALIFORNIJA

VODNIKI LJUBLJANSKEGA GEOGRAFSKEGA DRUŠTVA

VODNIKI LJUBLJANSKEGA GEOGRAFSKEGA DRUŠTVA

AMERIKA

KALIFORNIJA

Blaž Repe
Robert Brus

LJUBLJANA 2012

VODNIKI LJUBLJANSKEGA GEOGRAFSKEGA DRUŠTVJA

Amerika

KALIFORNIJA

Blaž Repe, Robert Brus

© 2012, Ljubljansko geografsko društvo, Založba ZRC

Urednik: Drago Kladnik
Recenzenta: Bojan Erhartič, Naja Marot
Oblikovanje in prelom: Brane Vidmar
Kartografija: Rok Ciglič
Fotografije: Luka Azinović, Robert Brus, Aljaž Celarc, Rok Ciglič, Gregor Drčar, Anton Gosar, Petra Gostinčar, Bojan Erhartič, Kristjan Jarni, Lili Jazbec, Drago Kladnik, Jernej Kladnik, Žiga Kotnik, Naja Marot, Blaž Repe, Aleš Smrekar, Borut Stojilković, Darinka Vrbanac
Izdajatelj: Ljubljansko geografsko društvo
Za izdajatelja: Blaž Repe
Založnik: Založba ZRC, ZRC SAZU
Za založnika: Oto Luthar
Glavni urednik: Aleš Pogačnik

Tisk: Present d. o. o., Ljubljana
Naklada: 400

Fotografija na ovitku: Eden od najbolj prepoznavnih simbolov Kalifornije je most Golden Gate v San Franciscu. Foto: Blaž Repe.

Vodnik je nastal na podlagi ekskurzije po Kaliforniji, ki je potekala od 24. aprila do 2. maja 2010.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

913(739.4)(036)
908(739.4)

REPE, Blaž

Kalifornija / Blaž Repe, Robert Brus ; [kartografija Rok Ciglič ; fotografije Luka Azinović ... et al.]. - Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012. - (Vodniki Ljubljanskega geografskega društva. Amerika, ISSN 2232-5522 ; 1)

ISBN 978-961-254-361-7
260498432

UVOD

TEMELJNI PODATKI:

Uradno polno ime:	State of California (Zvezna država Kalifornija)
Okrajšave:	CA; Calif.; US-CA
Vzdevek:	Golden State (Zlata država)
Datum pridružitve ZDA:	9. september 1850
Površina:	432.970 km ² (tretja po velikosti v ZDA)
Najvišja točka:	Mt. Whitney, 4418 m
Najnižja točka:	Dolina smrti, -86 m
Število prebivalcev leta 2010:	37.253.956 (prva po številu prebivalcev v ZDA)
Gostota poselitve leta 2010:	90,5 prebivalca/km ²
Glavno mesto:	Sacramento
Največje mesto:	Los Angeles (3.792.621 prebivalcev leta 2010)
Uradni jezik:	angleščina
Denarna enota:	ameriški dolar (USD)
Bruto domači proizvod leta 2008:	približno 1800 milijard USD
Bruto domači proizvod leta 2008 (nominalni):	okrog 48.300 USD/prebivalca (36.900 evrov/prebivalca)
Časovni pas:	srednjeevropski čas - 9 ur

Ko se omeni Kalifornijo, si predstavljamo življenje, kot nam ga slikajo nanizanke, filmi, resničnostni šovi in televizija. Seveda je marsikaj od tega res in opazno tudi v vsakodnevem življenju. Kalifornijo resnično označujejo sami presežki, hkrati pa gre tudi za ameriško zvezno državo nepredstavljenih nasprotij in skrajnosti, ki se je še posebej z evropskega zornega kota začela zelo pozno razvijati. Velike notranje razlike so razlog za razcvet Kalifornije v obljubljeni deželo. Po drugi strani je skokovit razvoj pripomogel k obilici sodobnih problemov, še več pa se jih obeta v prihodnosti. Izpostaviti velja kriminal, gost promet, suburbanizacijo, zahtevno oskrbo z vodo, trajno izgubo rodovitnih zemljišč, onesnaženo okolje, gospodarske težave ...

Arnold Schwarzenegger. Berkeley. Chinatown. Deskanje na vodi. Disneyland. Dolina smrti. Filmska industrija. Flower power. Glamur. Golden Gate. Gozdni požari. Hollywood. Istospolna soseska Castro. John Muir. Kmetijski raj. Lagodno življenje. Lepa dekleta. Mamutovci. Mesta duhov. Novi pank val. Nu metal. Obalne sekvoje. Peščene plaže. Pole-

tje 69. Potresi. Prelomnica svetega Andreja. Priseljevanje. Prometni zamaški. Psihedelija. Resničnosti šovi. Sanje v o uspehu. Sierra Nevada. Silicijeva dolina. Smog. Sonce. Staroselski Indijanci. Surf rock. Thrash metal. Umetna dekleta. Valovi. Zagorela koža. Zlata mrzlica. Zvezdniki.

Verjetno ni države ali območja na svetu, ki bi ga lahko opisali z več stereotipi, saj je Kalifornija vse to in še mnogo več. Po drugi strani se Kalifornija ponaša s številnimi rekordi, na katere so njeni prebivalci in Američani nasploh preprosto nori in ponosni. Zato jih tudi izjemno radi izpostavljajo. Čeprav ni nujno, da prav vsi držijo in so za naše dožemanje nekateri skrajno neumni, si jih nekaj vseeno oglejmo поблиže:

- Castroville je znan kot svetovna prestolnica artičok. Leta 1947 so kot vsakoletno kraljico artičok okronali Normo Jeane Baker, pozneje znano kot Marilyn Monroe.
- Drevo z največjo lesno prostornino na svetu je na obronkih Sierre Nevade rastoči mamutovec.
- Fallbrook je znan kot svetovna prestolnica avokada.
- Fresno je znan kot svetovna prestolnica rozin.
- Geyserville z okolico severno od San Francisca velja za največje geotermalno območje na svetu.
- Golden Gate ima neslaven rekord kot kraj z več kot 1200, žal, uspešno storjenimi samomorji. Smrtnost skokov z mostu je 98 %, dokumentiranih je 26 neuspešnih poskusov.
- Hollywood Bowl je največji nepokriti amfiteater na svetu.

- Iz Kalifornije izvirajo Denim ali jeans hlače oziroma kavbojke.
- Iz Kalifornije prihajajo leteči krožnik (frisbee), lutka Barbie, rolka (skateboard) in video igrice.
- Iz Kalifornije so obalne sekvoje, najvišja drevesa na svetu.
- Jazz festival v Montereyu je najstarejša tovrstna prireditev na svetu.
- Jeklene vrvi mostu Golden Gate lahko triinpolkrat obkrožijo svet.
- Kalifornija ima daleč največje gospodarstvo med ameriškimi zveznimi državami.
- Kalifornija ima največ narodnih parkov v ZDA.
- Kalifornija je najbolj kmetijska med ameriškimi zveznimi državami.
- Kalifornija pridelava največ mleka v ZDA.
- Leta 1997 so v Kaliforniji pridelali toliko jagod, da bi z njimi lahko petnajstkrat obložili svet.
- Po reviji Golf Digest je Monterey najbolj privlačno mesto za igranje golfa na svetu.
- Največ brezdomcev v Združenih državah živi v San Franciscu.
- Obala Mavericks v grofiji San Mateo se s svojimi desetmetrskimi valovi uvršča med tri najboljše kraje za deskanje na svetu.
- Okrožje San Bernardino je največje med okrožji v ZDA.
- Osrednja dolina (Central Valley) je glede na pridelek in dobiček najbolj bogato kmetijsko območje na svetu.
- Pred zlato mrzlico je v Kaliforniji živelo več staroselskih Indijancev kot kjerkoli drugje na območju ZDA.
- Prvi motel na svetu, imenovan Motel Inn, so odprli v kraju San Luis Obispo leta 1925 in še vedno obratuje.
- Prvo irsko kavo so skuhalo v San Franciscu.
- Prvo računalniško miško na svetu so izdelali na Stanfordski univerzi leta 1963.
- The Blue Diamond v Sacramentu je največji obrat za predelavo mandljev na svetu.
- V dolini Coachella pridelajo največ dateljnov na svetu.
- V Dolini smrti je bila zabeležena najvišja temperatura v Združenih državah in na celotni zahodni polobli.
- V Kaliforniji gojijo največ puranov na svetu.
- V Kaliforniji je najnižja točka zahodne poloble in tudi ZDA, 86 m pod morsko gladino ležeči Badwater v Dolini smrti.
- V Kaliforniji je najvišja gora v celinskem delu povezanih ameriških zveznih držav, 4418 m visoki Mt. Whitney.
- V Kaliforniji rastejo dolgoživi bori, ki veljajo za najstarejša drevesa na Zemlji.
- V Kaliforniji so že leta 1946 izumili podporni nedrček (push-up bra).
- V Kaliforniji vsako leto zabeležijo okrog 500.000 potresov.
- V Los Angelesu je bila leta 1902 odprta prva kinodvorana na svetu.
- V okrožju Marin severno od San Francisca je največja koncentracija vozil BMW na svetu.
- V Red Bluffu prirejajo največji, tridnevni rodeo na svetu.

Udeleženci ekskurzije med obalnimi sekvojami v rezervatu Armstrongovem rezervatu obalnih sekvoj. Foto: Blaž Repe.

- V San Franciscu živita največji kitajska in mehiška skupnost na svetu (zunaj Azije oziroma matične države Mehike).

Rekorderji, rekordi in ekstremi so bili tudi tema ekskurzije Ljubljanskega geografskega društva na koncu aprila in začetku maja leta 2010, ki sta jo ob izdatni pomoči dr. Bojana Erhartiča in soorganizaciji turistične agencije Sajko pripravila dr. Blaž Repe z Oddelka za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in dr. Robert Brus z Oddelka za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani.

Izbrani simboli Kalifornije

- pijača: vino;
- ptica: kalifornijska prepelica (*Callipepla californica*);
- barvi: modra (predstavlja nebo) in zlata;
- roža: kalifornijski mak (*Eschsholzia californica*);
- trava: kalifornijska avtohtona trava Purple Needlegrass (*Nassella pulchra*), ki je bila nekoč hrana indijanskih staroselcev, v sodobnosti pa z njo zatravljajo kmetijska zemljišča, saj je pomembna v boju z vetro erozijo;
- drevo: sekvoja (angleško California redwood, latinsko ime podružine *Sequoioideae*), ki se deli na vrsti mamutovec ali orjaška sekvoja (*Sequoiadendron giganteum*) in obalna sekvoja (*Sequoia sempervirens*).

- pesem: I Love You, California; nastala je leta 1913 in so jo igrali na krovu prve trgovske ladje, ki je preplula Panamski prekop; igrajo jo na pogrebih guvernerjev, igrali so jo tudi, ko je umrl nekdanji ameriški predsednik Ronald Reagan (1911–2004):

I love you, California, you're the greatest state of all.

I love you in the winter, summer, spring and in the fall.

I love your fertile valleys; your dear mountains I adore.

I love your grand old ocean and I love her rugged shore.

Kalifornijska zastava

Kalifornijska zastava izhaja iz enostavnejše predhodnice. Simbol medveda je nastal leta 1846, v času Republike Kalifornije, ki so jo v mehiški provinci Sonomi ustanovili naseljenci in je trajala vsega 26 dni (tako imenovani Bear Flag Revolt). Zvezda je simbol upora proti Mehičanom iz leta 1836.

Kalifornijski grb

Na kalifornijskem grbu je 31 zvezdic, ki predstavljajo število ameriških zveznih držav v času pridružitve Kalifornije. Pod njimi je moto Kalifornije Eureka ali Našel sem (zlato). Grizli, ki se hrani z grozrdjem, in snop žita predstavljata obilje narave ter kmetijstva. Pod zasneženim gorovjem Sierra Nevada oziroma v bližini izliva reke Sacramento v Sanfranciški zaliv dela rudar. Ladjeve in gost promet na morju ponazarjata izvoz in priseljevanje. Vse skupaj opazuje boginja modrosti, grška Atena oziroma rimska Minerva. Grb je bil sprejet leta 1849 in dokončno izoblikovan leta 1937.

Izvor imena Kalifornija

Ime Kalifornija (originalno California) se razen v imenu zvezne države v Združenih državah pojavlja še v Mehiki (polotok Baja California oziroma Spodnja Kalifornija, tudi Kalifornijski polotok, ter mehiških zveznih državah Baja California in Baja California Sur). Po legendi izvira iz ljubezenskega romana *Las Sergas de Esplandián* (*Esplandianove pustolovščine*), ki ga je leta 1510 napisal španski pisatelj Garcí Rodríguez de Montalvo. V njem opisuje otok, ki so ga poseljevale Amazonke. Poveljevala jim je kraljica Kalifa, po kateri naj bi Kalifornija dobila ime. Vendar se ime pojavlja že v pesmi o Rolandu iz 11. stoletja in se v angleščini sliši takole:

My nephew's dead, who won for me such realms!

Against me then the Saxon will rebel,

*Hungar, Bulgar, and many hostile men,
Romain, Puillain, all those are in Palerne,
And in Afrike, and those in Califerne;*

V pesmi naj bi se ime nanašalo na kalifa in kalifat, zelo verjetno povezan s Saraceni. O imenu Kalifornija obstoja še več teorij. Še najbolj prepričljiva se zdi njegova navezava na sicilijansko naselje Califormo. Na spletu je mogoče najti tudi druge razlage, od staroselske *Kali forno*, kar naj bi pomenilo 'stare gore', do zloženke španskih besed *Catalan* v pomenu 'vroče' in *forn* v pomenu 'kot v pečici'.

Zahvala

Kot soavtor vodnička in sovoditelj ekskurzije ter kot predsednik Ljubljanskega geografskega društva se zahvaljujem Robertu Brusu, ker je nesebično delil svoje bogato znanje pri odkrivanju čarobnega drevesnega bogastva Kalifornije.

Enormna zahvala gre Dragu Kladniku za strokovno, dolgoletno, neprecenljivo in neumorno urednikovanje ne le kalifornijskega, ampak tudi vseh ostalih vodničkov LGD.

Hvala recenzentoma Naji Marot in Bojanu Erhartiču za njun čas in vse tehtne pripombe.

Hvala Roku Cigliču za vse prelepo kartografsko gradivo.

Hvala avtorjem fotografij, ki so svoje umetnine in s tem tudi doživljaje dali brezplačno na razpolago, ne glede na to, ali smo njihove fotografije dejansko uporabili: Robertu Brusu, Dragu in Jerneju Kladniku, Roku Cigliču, Bojanu Erhartiču, Naji Marot, Alešu Smrekarju, Luki Azinoviču, Aljažu Celarcu, Gregorju Drčarju, Petri Gostinčar, Kristjanu Jarniju, Lili Jazbec in Milanu Jazbecu, Žigi Kotniku, Dunji Ropret, Borutu Stojilkoviču, Roku Škrlecju in Darinki Vrbanac.

Hvala vsem udeležencem ekskurzij Ljubljanskega geografskega društva, zaradi katerih se sploh odpravljamo na pot. Tudi v Kalifornijo.

Blaž Repe

NARAVA

Četudi niste nikoli obiskali Kalifornije, lahko že zgolj na podlagi stereotipnih filmskih predstav ali razglednic ugotovite, kako izjemno naravno pestro je njeno ozemlje, ki se širi vzdolž zahodne ameriške obale. K temu nedvomno prispeva njegova razpotegnjenost v smeri sever–jug, saj med Oregonom in Mehiko meri dobrih 1200 km, med obalo Tihega oceana in Nevado pa le dobrih 350 km. Vendar je ključni dejavnik razgibanega in raznovrstnega površja z mozaikom gorovij in dolin, pestrosti podnebnih dejavnikov in z njimi povezanih vodovja, prsti, rastlinstva in živalstva lega Kalifornije na stičišču tektonsko aktivnega stika med celinsko Severnoameriško in oceansko Pacifiško litosfersko ploščo. Ta okoliščina pomembno vpliva tudi na življenje ljudi, saj večji del Kalifornije redno stresajo potresi; ogrožajo jo tudi zemeljski plazovi in gozdni požari.

Kalifornija leži ob obali Tihega oceana, v skrajnem zahodnem delu ZDA. Na jugu meji na Mehiko, natančneje na njeno državo Baja California, v ostalih delih na ameriške zvezne države: na jugovzhodu je to Arizona, na vzhodu ter severovzhodu Nevada in na severu Oregon. Proti zahodu je odprta na Tihi ocean, kar ima izjemen pomen za njen razvoj in priseljevanje ljudi iz azijskih dežel. Ali povedano drugače, zvezna država Kalifornija se širi od Sierra Nevade na vzhodu do Tihega oceana na zahodu ter od vlažnih in hladnih sekvojinih gozdnih sestojev na severu do vroče puščave Mojave na jugu.

Površje

Kalifornijo sestavljajo štiri glavne naravne, večinoma topografske enote: Obalne gorske verige (Coast Ranges) z vmesnimi dolinami, pogorji Sierra Nevada in Kaskadno gorovje (Cascade Ranges), deli Velike kotline (Great Basin) na jugovzhodu in vzhodu, v njenem osrčju pa so notranje doline in podolja, med katerimi je daleč najpomembnejša Osrednja dolina (Central Valley), eno od kmetijsko najbolj produktivnih območij na svetu.

Območje **Obalnih gorskih verig in vmesnih dolin** je nastalo zaradi premikanja oziroma drsenja Pacifiške tektonske plošče ob Severnoameriški proti severozahodu. Ob obali je zato niz prelomnic, med katerimi je najbolj znana Prelomnica svetega Andreja. Poteka vzporedno z obalno črto. Njen začetni del je v Mehiki, nato pa se vleče prek celotne zvezne države in se na severu nadaljuje v Oregon, kjer potone pod morsko gladino. Mnogi še vedno zmotno mislijo, da se bo s silovitim potresom ob omenjeni prelomnici del Kalifor-

PREGLEDNI ZEMLJEVID KALIFORNIJE

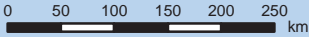

število prebivalcev

	več kot 1.000.000		državna meja
	od 250.000 do 1.000.000		meja med zveznimi državami
	od 100.000 do 250.000		glavna cesta
	manj kot 100.000		mesto
	pozidano	Sacramento	glavno mesto zvezne države

Vir podlage: Natural Earth

GLAVNE NARAVNE ENOTE

Nad Tihim oceanom se strmo dvigajo pobočja Obalnih gorskih verig. Foto: Gregor Drčar.

Pogled s podnožja Siere Nevade na rodovitno ravnico Osrednje doline. Foto: Robert Brus.

Panorama dela Narodnega parka Sekvoja v južnem delu gorovja Sierra Nevada. Foto: Robert Brus.

Sušna pokrajina v dolini Owens je del prostrane Velike kotline. Foto: Naja Marot.

nije odtrgal od celine in postal otok. Kljub prevladujočim vodoravnim premikom litosferskih plošč je bilo v Zemljini zgodovini dovolj navpične orogeneze, da so nastala gorovja z vmesnimi dolinami, ki se raztezajo daleč proti jugu, v Mehiko. Gorovja so visoka večinoma med 600 in 1200 m in se proti severu postopoma dvigujejo, tako da najvišje vzpetine Klamathskega gorovja presegajo 2700 m. Edina izjema v tem sistemu z obalo vzporednih hrbtov je Prečno pogorje (Transverse Ranges) severno od Los Angelesa: gorovja Santa Ana, San Jacinto in Tehachapi se vzpenjajo tudi čez 3000 m visoko. Veliko bolj kot gorovja sama so znane vmesne doline. Na severu je najbolj znana dolina Napa. Poleg tega, da je vodilno območje vinogradništva, je njena idilična podoba z modrim nebom, oblaki in zeleno pokrajino krasila privzeto ozadje operacijskega sistema Windows XP. Dolina Santa Clara južno od San Franciscsa, ki je bolj znana pod imenom Silicijeva dolina (Silicon Valley), velja za središče svetovne računalniške industrije. Dolina Salinas južno od San Joseja je znana po pridelovanju zelenjave; je tudi osrednje prizorišče dogodkov v delih nobelovca Johna Steinbecka (Vzhodno od raja, Polentarska polica, Ulica ribjih konzerv ...). Dolini San Fernando in San Gabriel pri Los Angelesu sta znani iz zabavne industrije, saj sta tako v filmih kot v nadaljevanjih najpogostejši kulisi in lokaciji snemanja vsakdanjega ameriškega življenja.

Gorovje **Sierra Nevada** (slovensko bi ga lahko poimenovali Snežno gorovje, a se ime v tej obliki ne uporablja) zapira Kalifornijo proti vzhodu oziroma notranjosti celine in preostalim ZDA. Bil je eden od vzrokov za dolgotrajno izoliranost območja ob Tihem oceanu. O gorovju bo več govora pozneje, naj na tem mestu omenimo le, da je severni del večinoma vulkanski. Nastal je ob podirvanju oceanske litosferske plošče Juan de Fuca pod Severnoameriško ploščo. Zaradi tega je nastalo tudi **Kaskadno gorovje**, v katerega prehaja Sierra in katerega glavčina je v zveznih državah Oregon in Washington. Njegov najvišji kalifornijski vrh je 4322 m visoki Mt. Shasta. Sierro sicer odlikuje počasen dvig zahodnih pobočij, ki se zlagoma vzpenjajo proti 3500 m, največ do 4418 m, kolikor je visok najvišji vrh Kalifornije Mt. Whitney. Vzhodna pobočja so izjemno strma in dobesedno prepadno padajo proti zahodnim delom **Velike kotline**, gromozanskega, 470.000 km² velikega endoreičnega območja, katerega večina je v zveznih državah Nevada in Utah, z robnimi deli pa sega tudi v Oregon, Idaho, Wyoming in Arizono. Tektonsko pogojena kotlina je nastala z razmikanjem in tanjšanjem Zemljine skorje, ko so se posamezni bloki spuščali, drugi pa so v tem procesu zaostajali. Tako je nastal niz dolin, kotlin, jezerskih kotanj in vmesnih gorovij. V Kaliforniji so zastopani le skrajni zahodni deli Velike kotline, ki jih sestavljajo puščava Mojave z Dolino smrti, dolina Owens, vulkanska kotlina jezera Mono ter kotanji jezer Tahoe in Goose na severu.

Kmetijsko najpomembnejši del Kalifornije so **notranje doline in podolja**. Gre za eno samo velikansko podolje, razdeljeno na dva dela. Odmakata ga namreč dve reki, Sacramento na severu in San Joaquin na jugu, ki se združita pred Sanfranciškim zalivom (San Francisco Bay) oziroma izlivom v Tih ocean. Podolje je v bistvu tektonska udorina, ki je nastala skupaj s Sierro Nevado. Zapolnjena je z rečnimi naplavinami ter z gradivom iz Sierre Nevade in Obalnih gorskih verig. Za 80 km široko in kar 700 km dolgo podolje je značilno izjemno intenzivno in gospodarsko zelo pomembno kmetijstvo.

John Muir (1838–1914) je bil ameriški raziskovalec škotskega porekla, ki je bil zlasti navdušen nad naravo Kalifornije. Bil je eden prvih v Severni Ameriki, ki se je zavzemal za ohranjanje in zaščito naravnega okolja, še posebej visokogorskega sveta Kalifornije oziroma Siere Nevade. Njegova pisma, razprave in publikacije ter ustanovljen klub Sierra so pripomogli k ohranitvi območij zdajšnjih narodnih parkov Yosemite in Sekvoja. Zaradi tega so ga poimenovali "Oče narodnih parkov". Bil je tudi eden prvih piscev o geološki zgodovini in splošni geografiji Kalifornije.

John Muir se je najbolje počutil v kalifornijski neokrnjeni naravi.

Nastanek površja in naravne nesreče

Nastanek celotnega območja je neločljivo povezan z nastankom Siere Nevade, saj so vse ostale enote nekakšen njen "stranski produkt". Sierra je 650 km dolgo gorovje, za kate-rega je John Muir pred dobrim stoletjem poetično zapisal, da gre za pokrajino, kjer v senci vršacev cvete in se blešči na tisoče travnikov in jezer, ki je dobesedno preorano s tudi več kot kilometer globokimi kanjoni, kjer so nekdaj kraljevali ledeniki, zdaj pa po njih tečejo številne reke.

Za boljše razumevanje sodobne izoblikovanosti površja se je treba ozreti okrog 140 milijonov let v Zemljino zgodovino. Do takrat je območje Kalifornije pripadalo mirnemu delu priobalne, podmorske police. Usedline, ki so se nabirale na dnu in se pozneje pod ogromnimi pritiski ter visokimi temperaturami z metamorfozo spremenile v marmor in skrilavce, predstavljajo najstarejše kamnine območja. Posledica te metamorfoze je tudi nastanek zlatih žil, ki so po odkritju sredi 19. stoletja z zlato mrzlico pritegnile 300.000 "forty-ninerjev" z vsega sveta. A vrnimo se v zgodnji mezozoik. Ozemlje Kalifornije je postalo območje podiranja litosferskih plošč, pri čemer je oceanska plošča lezla pod celinsko. Rezultat je bil silovit vulkanizem in nastanek okrog 4500 m visoke "pra-Siere Nevade". Pod njo in vanjo se je vse do krede (pred 70 milijoni leti) vrivala dvigajoča se tekoča magma. Ta je pod površjem oblikovala batolit, ogromno, nepravilno, izjemno

TEMELJNE GEOLOŠKE ZNAČILNOSTI

- prelom
- kvartarni sedimenti
- terciarni in kvartarni sedimenti
- terciarni sedimenti
- terciarne in kvartarne predornine
- mezozojske sedimentne kamnine
- ultramafične kamnine
- granit (predvsem mezozojski)
- starejše metamorfne in sedimentne kamnine (predkambrij, paleozoik, mezozoik)

vročje telo magmatskih kamnin. Njegova globina ni znana. Batolit se je počasi ohlajal v granit, ki je star okrog 80 milijonov let in sestavlja skoraj celotno Sierro.

Zaradi podpiranja Pacifiške plošče se je batolit skupaj s kamninami, ki so ga prekrivale, vseskozi dvigoval, intenzivneje v vzhodnem delu. Posledice so vidne še danes. Širša zahodna pobočja Sierre Nevade se vzpenjajo zlagoma, vanje je vrezana večina vodnih tokov, ki se izlivajo v Tihi ocean. Ustvarili so tudi večje in daljše doline. Vzhodna stran gorovja je ožja, skoraj odsekana, reke so kratke in svojo pot končajo v notranjosti celine brez odtoka v morje. Kljub živahnemu tektonskemu dogajanju se je pra-Sierra dvignila nad morje le za približno 1000 m. Zunanji dejavniki s subtropskim podnebjem, denudacijo in rečno erozijo na čelu so stare kamnine vztrajno odnašali v morje. Mestoma so se ohranile le na najvišjih vrhovih, kjer se od spodnje ležečih, mlajših ločijo po temnejši barvi. Odprle so se tudi zlate žile. Zlato je končalo v strugah rek in čakalo, da ga nekdo odkrije. Doline so se poglobljale in vrhovi zniževali, s čimer se je na površju postopoma razgalil spodaj ležeči granitni batolit.

S tem se začne predzadnje poglavje zgodbe. Batolit, osvobojen silnega pritiska nad seboj, se je začel prelamljati in pokati (ne gre za gubanje!). V prelomne cone so se ujele reke. Tiste, ki so tekle proti zahodu, so svoje struge zaradi dvigovanja površja vrezovale hitreje kot njihovi pritoki. Višinska razlika med strugami se je povečevala in pritoki se niso mogli več izlivati v glavne reke, ampak so na koncu tako imenovanih obviselih dolin kot slapovi padali vanje. Svoje so k temu prispevale še pleistocenske poledenitve. Med posameznimi prelomi so ostali posamezni čoki, monoliti in špice, ki sestavljajo nekatere vrhove, tudi znameniti El Capitan v dolini Yosemite.

Odstranitev kamninskega pokrova z batolita je povzročila tudi eksfoliacijo oziroma luščenje kamnine. Granitni batolit kljub izjemni čvrstosti in trdnosti deluje elastično. Posamezni kosi, razbremenjeni teže na površini, so se začeli luščiti v posameznih slojih kot čebula. Zakaj ravno v slojih na površini, ni povsem enotne razlage, najpogosteje pa k temu zagotovo pripomore ponavljajoče se segrevanje in ohlajevanje zgornjih plasti kamnine. Ker je luščenje kamnine intenzivnejše na temenih kot na straneh vzpetin, nastajajo kupolaste in oble oblike, kakršna je prav tako kot El Capitan znameniti Half Dome v Narodnem parku Yosemite.

Celotni batolit se še vedno dviguje. Dvigovanje je preseгло erozijo šele v zadnjih desetih milijonih letih in vzpetine v gorovju postajajo čedalje višje. O živahni tektoniki pričajo mnogi potresi. Končno podoba je Sierr Nevadi in celotni Kaliforniji dala pleistocenska poledenitev, ki se je začela pred dvema do tremi milijoni leti. Sneg se je iz leta v leto kopičil v najvišjih delih in se spreminjal v led, ki je premagal težnost in začel po dolinah drseti navzdol ter rušiti in brusiti vse, kar mu je stalo na poti. Prvotne rečne doline v obliki črke V so dobile obliko črke U. Reke izpod ledenikov so z gradivom polnile gorska vznožja, Osrednjo dolino in tudi priobalno ravnico. Ko se je led pred okrog 10.000 leti umaknil, je za seboj pustil morene ali groblje, kot pravimo hribom in gričem nakopičenega obrušenega gradiva; na tisoče kotanj se je ojezerilo. Nekatera jezera so ostala, nekatera so se spremenila v ekološko pomembna mokrišča. Literatura s konca sedemdesetih let prejšnjega stoletja navaja, da se po mali ledeni dobi pred 200 leti ledeniki v Sierr Nevadi ponovno večajo. To

Znameniti kupolasti Half Dome (2693 m) v
Narodnem parku Yosemite. Foto: Rok Ciglič.

V Yosemiteju iz obviselih stranskih dolin v dno glavne doline padajo številni slapovi. Foto: Rok Ciglič.

Obala, izpostavljena cunamijem; zaradi hladnega morja so kopalci dokaj redki. Foto: Aleš Smrekar.

Opozorilna tabla s prikazom nevarnosti cunamijev in navodili za pravilno ravnanje. Foto: Blaž Repe.

Ob močnih padavinah se tudi ponekod na obali prožijo uničujoči plazovi. Foto: Petra Gostinčar.

Predvsem poleti so pogosti gozdni požari; požarišča se spreminjajo v erozijska žarišča. Foto: Robert Brus.

je strokovnjake napeljevalo k teorijam o ohlajanju podnebja. Vendar dobrih 30 let pozneje natančne meritve kažejo na nazadovanje prav vseh ledenikov. Med njimi je s površino vsega 65 ha največji ledenik Lyell.

Da je območje Kalifornije tektonsko še vedno zelo aktivno, dokazuje množica letno in celo dnevno zabeleženih potresov, saj se v zadnjih 10 milijonih letih litosferski plošči ob prelomih še vedno premikata ena ob drugi za 5 cm letno. Na žalost prebivalcev Kalifornije ti premiki niso enakomerni, ampak skokoviti. Prvi zabeležen potres sega v leto 1769, ko je Gaspar de Portolà poročal o strašanskem potresu, ki se je v enem samem dnevu ponovil kar štirikrat. Verjetno eden najmočnejših je bil potres v Lone Pineu leta 1872, svetovno najbolj znan je katastrofalni potres v San Franciscu leta 1906. V sodobni Ameriki je medijsko najbolj odmeval potres Loma Prieta oktobra 1989. Ker se je zgodil ravno v času zaključnih tekem v bejzbolu, ki je potekalo v Kaliforniji, so njegove učinke neposredno opazovali milijoni Američanov, prikovanih pred televizijskimi sprejemniki.

Kljub resnično veliki potresni ogroženosti določenih, predvsem obalnih delov severnoameriške celine, so tamkaj tudi najbolj gosto poseljena območja. Vsi urbani deli v Kaliforniji so razvrščeni glede na stopnjo potresne ogroženosti. Potencialni kupec nepremičnine mora biti ob podpisu pogodbe s tem dejstvom seznanjen. Potresna ogroženost seveda narekuje tudi ceno zemljišč, hiš in njihovo (morebitno) protipotresno gradnjo.

Obale Kalifornije so v povezavi s seizmično aktivnostjo in potresi potencialno ogrožene tudi zaradi cunamijev. Med letoma 1812 in 2000 so zabeležili 51 cunamijev, katerih valovi so preseglji višino enega metra. Kalifornijci so si najbolj zapomnili cunami na veliki petek leta 1964. Takrat se je dogodil eden najmočnejših potresov v Severni Ameriki z žariščem blizu mesta Anchorage na Aljaski. Cunami je udaril ob obale 27. marca, pri čemer je bilo daleč najbolj prizadeto ribiško naselje Crescent City tik ob meji z Oregonom. Mestece je bilo popolnoma preplavljeno z vodo, 11 ljudi je umrlo. Tudi ob marčevskem potresu 2011 na Japonskem je bila zaradi cunamija zabeležena precejšnja gmotna škoda. Najbolj sta bili prizadeti mesti Santa Cruz in ponovno Crescent City. Življenje je izgubila ena oseba, pet jih je morje odplavilo, a so jih rešili. Od konca leta 2004, ko je pustošil cunami po obalah Indijskega oceana, tudi v Kaliforniji deluje stalna služba za opozarjanje pred nevarnostjo popotresnih valov.

Podnebne nevšečnosti so v Kaliforniji dokaj redke, saj je za njene najbolj obljudene predele značilno prav milo in stabilno podnebje. Kalifornija ne pozna hudih dnevnih vremenskih kolebanj, ekstremni vremenski pojavi so redki, na poselitvenih in kmetijskih območjih ne poznajo zmrzali. Tudi tornadi, značilni zlasti za osrednje dele ZDA, sem nikoli ne zaidejo. Med preostalimi naravnimi nesrečami, ki lahko prizadenejo ljudi v Kaliforniji, je treba omeniti še dve. Na strmih pobočjih se ob močnih zimskih padavinah prožijo številni zemeljski plazovi, ki pa so bili staroselcem skoraj neznan pojav. Razlog za močno povečanje plazovitosti je odstranjenost, izsekano ali požgano rastlinje. V toplih, celo vročih poletjih z izjemno majhno količino padavin so pogoste suše. Čezmerno izčrpavanje vodnih virov sicer ne ogroža kmetijstva in prebivalstva, pač pa kalifornijsko polpuščavsko pokrajino, poraslo s suhim in grmovnim vednozelenim rastlinstvom, imenovanim chaparral, ter obsežnimi borovimi gozdovi, ki jih vsako leto prizadenejo katastrofalni požari. Naj za

boljšo predstavo navedemo, da so bili v letu 2010 zabeleženi kar trije. Največji, imenovan Crown Fire (Kronski požar), je divjal julija in avgusta v okrožju Los Angeles in opustošil 57 km² ozemlja, pri čemer so morali evakuirati ljudi z 2000 domov. Samo od januarja do oktobra 2011 je bilo evidentiranih več kot 100 požarov.

Podnebje in vode

Kljub temu, da je bilo v prejšnjem podpoglavju podnebje z vidika skrajnih vremenskih pojavov označeno kot milo, gre z vidika letne in prostorske razporeditve temperatur in padavin vseeno za podnebje precej ekstremnih vrednosti. Ne glede na kraj je za oba parametra značilen enak vzorec oziroma letni potek.

Večina Kalifornije ima višek padavin pozimi. Značilne so zmerne in dokaj mile zime ter dolga topla do vroča poletja skoraj brez padavin. Poletni dnevi so pogosto brez oblakov. Takšne poteze, ki jih poznamo pod skupnim imenom sredozemsko, mediteransko ali tudi etezijsko podnebje, imajo praviloma zahodni deli celin. Vzrok zanje so območja pletnega visokega zračnega tlaka, ki se pojavljajo nad vsemi sredozemskimi območji. Marsikje obale območij s sredozemskim podnebjem oblivajo hladni morski tokovi. Medtem, ko je ob obali lahko za bivanje človeka prijetno okolje, se v zaledju, kjer vpliv morja oslabi, praviloma pojavljajo puščave (Sahara, Namib, Atakama, avstralske puščave ...). V Kaliforniji sta takšni puščava Mojave in Sonorska puščava.

Kalifornijsko podnebje je precej raznovrstno, na kar vplivajo predvsem trije dejavniki. Poglavitni je zemljepisna širina. Proti severu se temperature v povprečju znižujejo in količina padavin povečuje. Drugi, morda še pomembnejši dejavnik, je oddaljenost od morja, saj obsežno vodno telo Tihega oceana blaži podnebje. Tretji dejavnik je nadmorska višina; z njenim naraščanjem se večja tudi količina padavin, temperature pa znižujejo.

Če vse navedeno sestavimo v celoto, lahko sklenemo, da je podnebje hladnejše in vlažnejše ob obali, na severu in v gorah. Za vzhodna gorska pobočja je značilna padavinska senca, zato je notranost Kalifornije zelo suha; sušnost narašča z oddaljevanjem od morja. Obale in Osrednja dolina skorajda ne poznajo temperatur pod lediščem, kar je z vidika bivanja in kmetijstva nadvse ugodno. Po drugi strani je v Sierrri Nevadi, kot že ime samo pove, ter v zaledju proti vzhodu sneg povsem običajen pojav. Višje predele lahko prekrije tudi več kot pet metrov debela snežna odeja. Sneg lahko zapade že pozno poleti in obleži vse do junija. Snežna odeja je nadvse pomemben dejavnik, saj njeno spomladansko taljenje obnavlja vodne zaloge celotnega čezmerno poseljenega obalnega dela Kalifornije in njegovega kmetijskega zaledja. V severnem delu Kalifornije je zelo pomembna tudi megla, ki oskrbuje z vodo obsežne, predvsem obalne iglaste gozdove. Pri obravnavi podnebnih značilnosti nikakor ne moremo mimo Doline smrti ter njenih padavinskih in temperaturnih ekstremov, ki bodo podrobneje predstavljeni v nadaljevanju.

Po Köppenovi klasifikaciji imajo obale sredozemsko podnebje z oznako Cfb, Osrednja dolina ima sredozemsko podnebje z oznako Cfa, sušnejši predeli stepsko podnebje z oznako BSk, ki na jugu preide v bolj izrazito stepsko podnebje z oznako BSh in nato v

Obala na stiku hladnega morja in segretega kopnega se lahko kopa v soncu ... Foto: Robert Brus.

lahko pa je zavita v mego, kar je zlasti pogosto sredi v notranjosti vročih poletij. Foto: Aleš Smrekar.

puščavsko podnebje z oznako BWh. Povprečne januarske temperature so na obali okrog 10° C (San Francisco), proti notranjosti se znižajo na 5° C (San Bernardino), v Sierr Nevadi (jezero Tahoe) so praviloma krepko pod ničlo. Povprečne julijske temperature si v enakem zaporedju sledijo od 20° C na obali, 23° C v notranjosti in 15° C v Sierr. Padavine prinaša zahodna zračna cirkulacija iznad Tihega oceana. Največ, okrog 2500 mm letno, jih prejmejo skrajni severni deli Kalifornije. Osrednji obalni deli jih prejmejo pol manj, proti notranjosti se višina padavin hitro zmanjša na vsega nekaj 100 mm, Dolina smrti pa je skoraj brez moče. Sierra Nevada prejme od 1500 do 1800 mm padavin letno.

Kalifornija je zaradi sušnega podnebja, dolgotrajne tradicije pomanjkanja vode, namakalnega kmetijstva in (pre)velike porabe vode na prebivalca znana po nesmotrnem, neracionalnem in uničevalskem izkoriščanju razpoložljivih vodnih virov.

Preglednica 1: Nekaj izbranih držav in njihova poraba vode v litrih na prebivalca na dan*.

ZDA	575**	
Avstralija	493	
Italija	386	
Japonska	374	*Nekatere afriške in azijske države (na primer Angola, Kambodža, Etiopija, Haiti, Ruanda, Uganda) imajo porabo vode okrog 15 l/preb./dan, Mozambik celo vsega 4 l/preb./dan, pri čemer velja, da je prag revščine pri 50 l/preb./dan.
Mehika	366	
Španija	320	**Povprečni prebivalec Los Angelesa porabi okrog 600 l vode/dan, od tega je je 68 % namenjene za domačo uporabo, 24 % za storitvene dejavnosti in državne ustanove, le 3 % za industrijo, preostalih 5 % pa za kmetijstvo. Polovico vse vode dobijo prek losangeleških akvaduktov iz doline Owens in kotline jezera Mono. Prebivalci na severu so bolj "skromni", saj v San Franciscu porabijo "le" 400 litrov vode na dan, a je v tem delu Kalifornije tudi podnebje manj sušno. Večino vode dobijo po 300 kilometrskem akvaduktu iz zajezone in ojezerjene ledeniške doline Hetch Hetchy na območju Narodnega parka Yosemite.
Norveška	301	
Francija	287	
Avstrija	250	
Danska	210	
Nemčija	193	
Slovenija	160	

Za Kalifornijo je torej značilna zelo neenakomerna razporeditev padavin. Kar 70 % se jih izcedi v gorati notranjosti Sierre Nevade, še zlasti v njenem severnem delu, kjer živi zanemarljivo število prebivalcev. 80 % vse vode porabijo prebivalci mest, industrija in kmetijstvo na sušnem jugu. Kmetijsko najpomembnejša območja so v osrčju Kalifornije, ob rekah Sacramento in San Joaquin, ki je na zemljevidih naravnega rastlinstva prikazano kot puščava ali polpuščava. Z intenzivnim namakanjem pridelajo kar 90 % kmetijskih pridelkov. Nesorazmerja v količini padavin in tudi površinski rečni mreži so izzvala tako imenovane vojne za vodo, ki še vedno niso končane.

Namakalne sisteme so poznali že indijanski staroselci in prvi španski naseljenci, a so velikopotezno namakanje uvedli šele leta 1887. Kljub nasprotovanju naravovarstvenikov z Johnom Muirom na čelu so v prvi polovici prejšnjega stoletja mestne oblasti izpeljale velikopotezne vodne projekte. V goratem zaledju so zaježili reke ali vodo iz rek in jezer speljali v akvadukte, ki vodijo proti obali in za obstoj tamkajšnjega prebivalstva ter razvoj dovajajo prepotrebno vodo. Izkoriščanje vode tako rekoč v vseh primerih presega naravno obnavljanje vodnih virov, kar povzroča čezmerno dezertifikacijo in uničevanje pokrajine.

POVPREČNA JANUARSKA TEMPERATURA

0 50 100 150 200 250 km

temperatura (° C)

- nad 10,4
- od 5,0 do 10,4
- od -0,9 do 4,9
- od -6,4 do -1,0
- pod -6,4

POVPREČNA JULIJSKA TEMPERATURA

T I H I O C E A N

O R E G O N

I D A H O

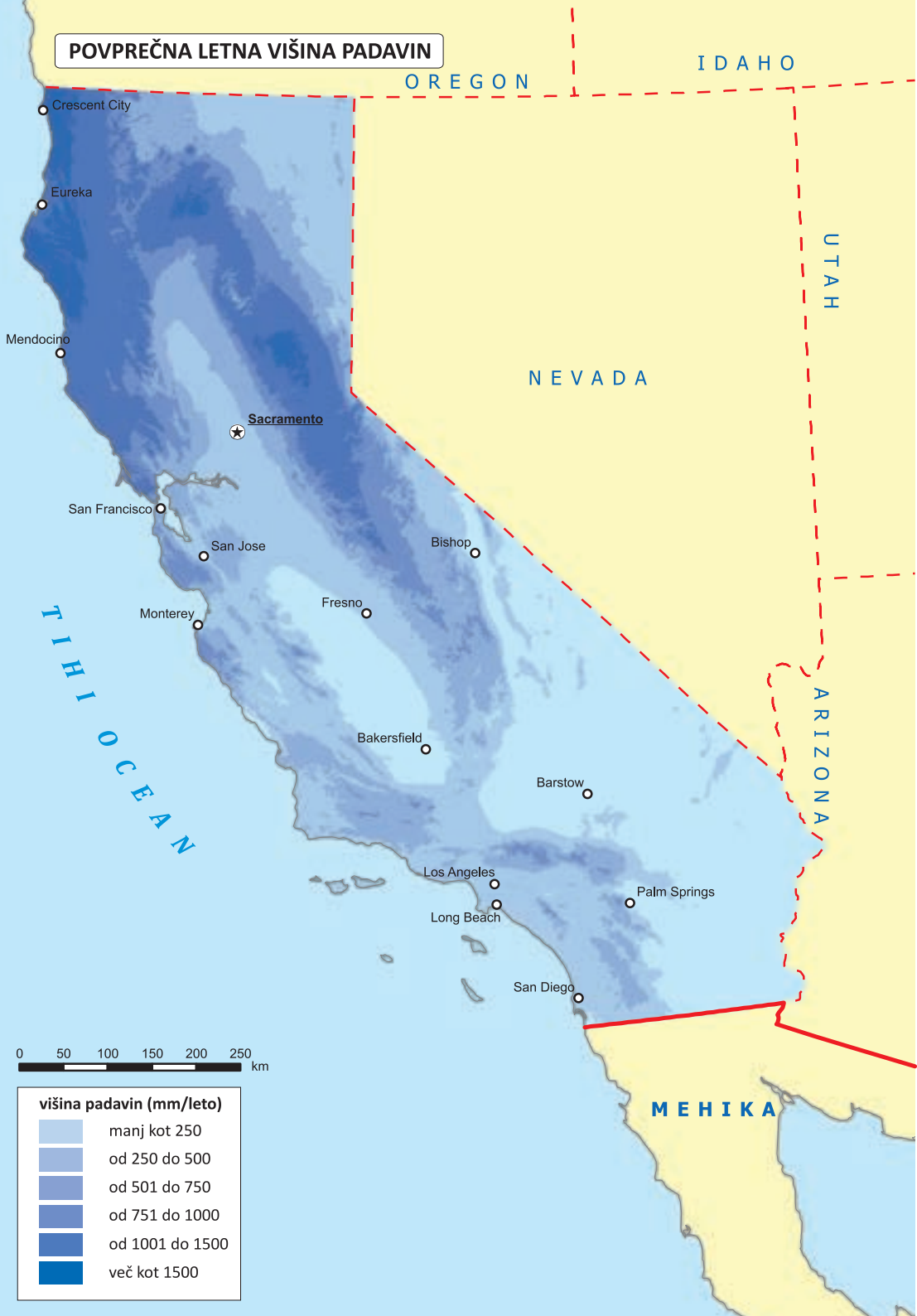
N E V A D A

U T A H

A R I Z O N A

M E H I K A

POVPREČNA LETNA VIŠINA PADAVIN

0 50 100 150 200 250 km

višina padavin (mm/leto)	
	manj kot 250
	od 250 do 500
	od 501 do 750
	od 751 do 1000
	od 1001 do 1500
	več kot 1500

IDAHO

OREGON

NEVADA

UTAH

ARIZONA

MEHIKA

PACIFIC OCEAN

Crescent City

Eureka

Mendocino

Sacramento

San Francisco

San Jose

Monterey

Fresno

Bishop

Bakersfield

Barstow

Los Angeles

Long Beach

San Diego

Palm Springs

POMEMBNI VODOTOKI IN VODOVODNI SISTEMI

- večji vodotok
- večji vodovodni sistem

Šele v zadnjih desetih letih skušajo ponekod, na primer v kotlini jezera Mono, ponovno vzpostaviti prvotno stanje.

Voda in skrbnejše ravnanje z njo nedvomno spadata med največje probleme kalifornijske prihodnosti. Sodobne projekcije kažejo, da naj bi se prebivalstvo Kalifornije postopoma vsaj podvojilo, če že ne potrojilo. V tem času se vodne zaloge vsekakor ne bodo povečale. Nasprotno! Različne politične igre lahko dostopne in s tem razpoložljive vodne količine celo zmanjšajo, k čemer lahko v precejšnji meri pripomorejo tudi negotove podnebne spremembe.

Rastlinstvo

Kalifornija brez dvoma spada med območja z najbolj izjemnim rastlinstvom na našem planetu. Ob omembi kalifornijskih gozdov marsikdo takoj pomisli na drevesne orjake, ki jim ni para nikjer na Zemlji. Tu rastejo mamutovci, največja živa bitja na svetu, obalne sekvoje, najvišja znana drevesa sploh, in dolgoživi bori, ki jih po starosti ne prekaša nobena druga drevesna vrsta niti katerokoli drugo živo bitje. Kalifornijsko floro odlikuje izjemna vrstna pestrost, ki se je oblikovala ne le kot posledica precejšnje velikosti zvezne države, ampak tudi kot rezultat velike geološke, reliefne, podnebne, pedološke in sploh rastiščne raznolikosti.

Razpon tipov rastlinstva je izjemen. Segajo od skrivnostnih, meglenih in vlažnih iglastih gozdov vzdolž severne tihoceanske obale prek svetlih hrastovih gozdov v predgorju Sierra Nevade do mogočnih iglastih sestojev na njenih zahodnih pobočjih in subalpinske vegetacije na zgornji gozdni meji. Posebno pozornost zbuja puščavsko rastlinstvo s številnimi avtohtonimi, svojstvenim razmeram prilagojenimi vrstami. Ker je Kalifornija od drugih delov Severne Amerike razdvojena s puščavami in z visokimi gorovji, na nasprotni, zahodni strani pa jo obliva Tihi ocean, se je tu razvilo veliko število endemitov, torej vrst, ki ne rastejo nikjer drugje na svetu.

Kalifornijsko rastlinstvo prostorsko členijo na več različnih načinov. Med najbolj uveljavljenimi je delitev na tako imenovane ekoregije. Znotraj te delitve je Kalifornija razdeljena na dve oblasti, vsaka od njiju pa na podlagi podnebja, reliefa, prsti in značilnega rastlinstva naprej na divizije, sekcije in subsekcije.

Večji del Kalifornije zavzema **vlažna zmerna oblast** (Humid temperate domain), ki se členi na dve diviziji. **Sredozemska divizija** zajema obalno območje in Osrednjo dolino, ki sta pod prevladujočim vplivom Tihega oceana. Posledica tega so zmerno hladne in deževne zime ter topla do vroča, bolj ali manj suha poletja. Ob obali je zlasti v poletnem času pogosta megla. Najbolj značilno rastlinstvo te divizije so gozdovi severnega in osrednjega obalnega dela, v katerih so pogosti velika jelka (*Abies grandis*), smreka sitka (*Picea sitchensis*), različni bori (na primer *Pinus contorta*, *Pinus muricata*), nekateri hrasti (na primer *Quercus agrifolia*, *Quercus douglasii*, *Quercus lobata*) in še nekatere druge vrste. Na območjih, nekoliko oddaljenih od morja, mestoma povsem prevladajo strnjeni gozdovi obalne sekvoje (*Sequoia sempervirens*). V sušnejših in južnih predelih je pogostejši tako imeno-

Grmovni gorniki (*Arctostaphylos*) so ena glavnih sestavin chaparrala. Foto: Robert Brus.

vani chaparral, poseben tip grmiščne vegetacije, ki jo lahko primerjamo s sredozemsko makijo. Za chaparral so značilne predvsem številne vrste vednozelenih in zimzelenih vrst hrastov, poleg njih pa še številni koprivčki (*Ceanothus*), gorniki (*Arctostaphylos*) in predstavniki rodu *Adenostoma*. Pred poselitvijo so redki hrastovi gozdovi poraščali tudi večino Osrednje doline.

Gorska divizija s sredozemskim režimom obsega skoraj vsa kalifornijska gorovja. V višjih predelih Obalnih gorskih verig, Klamathskega gorovja in Kaskadnega gorovja so pogosti mogočni iglasti gozdovi duglazije (*Pseudotsuga menziesii*), rumenega (*Pinus ponderosa*) in jeffreyjevega bora (*Pinus jeffreyi*), dolgoigličaste (*Abies concolor*) in rdeče jelke (*Abies magnifica*), kalifornijske kalocedre (*Calocedrus decurrens*) in sladkornega bora (*Pinus lambertiana*), ki je z drevesno višino več kot 80 m sploh največji bor na svetu. Vse naštetе drevesne vrste so tudi glavne graditeljice gozdov v Sierrī Nevadi, vendar s to razliko, da se jim tam pridruži mamutovec ali orjaška sekvoja (*Sequoiadendron giganteum*), ki na raz-

Dolgoigličasta jelka
(*Abies Concolor*). Foto:
Robert Brus.

Kalifornijska kalocedra (*Calocedrus decurrens*). Foto: Robert Brus.

pršenih rastiščih uspeva po pobočjih vzdolž celotne gorske verige. V nižjih, toplejših in sušnejših legah na vznožju vseh gorovij prevladujejo bolj ali manj strnjeni gozdovi ali grmišča različnih hrastov (na primer *Quercus douglasii*, *Quercus wislizenii*), zelo pogosto so jim primešane različne vrste borov (na primer *Pinus sabiniana*) in gornikov, tako imenovanih manzanit (*Arctostaphylos*). Te so med najbolj značilnimi kalifornijskimi rastlinami, saj jih med 60 na svetu znanimi vrstami v Kaliforniji uspeva kar 56. Ena od njih, vednozeleni gornik (*Arctostaphylos uva-ursi*), spada med izjemno redke lesnate vrste, ki jih najdemo tako v Ameriki kot v Evropi, seveda tudi v Sloveniji. Po vznožjih kalifornijskih gorovij se mestoma pojavljajo tudi chaparral in različna travišča.

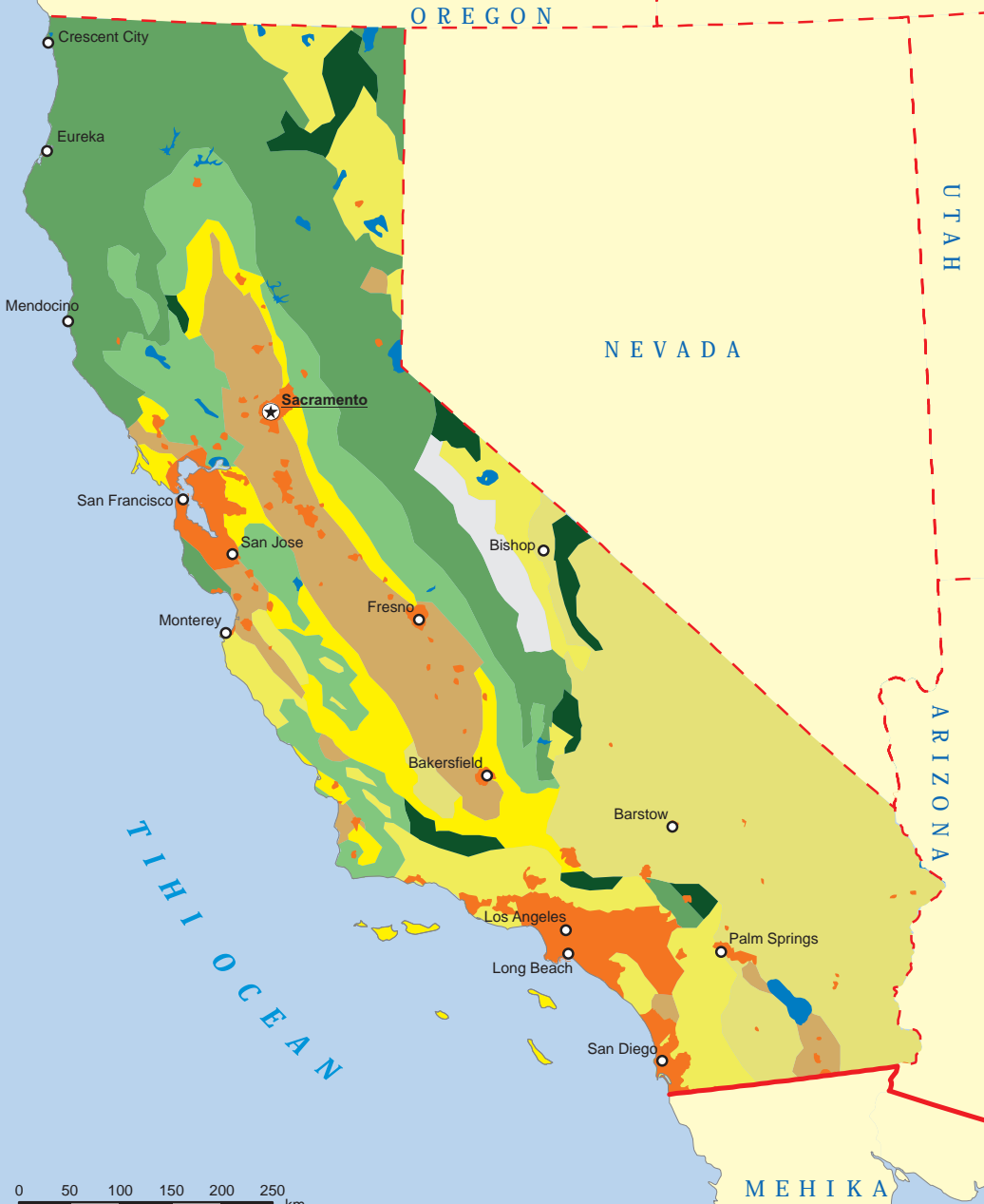
Manjši del Kalifornije zavzema **suha oblast** (Dry domain), tesno povezana s puščavami. Gre za območja s celinskim podnebjem daleč v notranjosti, za katera so značilna zelo vroča in zelo suha poletja ter hladne do tople, a suhe zime.

Tropsko do subtropsko puščavsko divizijo sestavljajo tri sekcije, ki jih predstavljajo puščava Mojave ter Sonorska in Koloradska puščava, ki je v bistvu le del Sonorske puščave. Za nižje ležeče predele puščave Mojave so značilna predvsem obširna grmišča kreozotnega grma (*Larrea tridentata*), ki se jim ponekod pridruži akacija vrste *Acacia greggii*. V sušnih predelih nad rečnimi dolinami je daleč najbolj značilna rastlinska vrsta puščave Mojave tako imenovano jozuetovo drevo (originalno Joshua tree; *Yucca brevifolia*), ki se mu poleg drugih rastlin pridružujejo številne vrste opuncij (*Opuntia* sp.) iz družine kaktusov. Višje se pojavi tudi zanimivi enoigličasti bor (*Pinus monophylla*), znan po pinjolam podobnih užitnih semenih, s katerimi so se prehranjevali prvotni prebivalci Amerike. Značilna rastlinska vrsta redkih oaz v puščavi Mojave je pahljačasta vašingtonka (*Washingtonia filifera*), visokorasla palma, ki jo kot okrasno rastlino pogosto sadijo tudi ob Jadranu. Rastlinstvo Sonorske in Koloradske puščave je podobno, le da v prvi raste tudi pahljačasti vašingtonki podobna robustna vašingtonka (*Washingtonia robusta*), ki jo v zadnjih letih intenzivno zasajajo kot ulično drevo v Koprju, ne v Sonorski ne v Koloradski puščavi pa skorajda ni jozuetovega drevesa.

Zmerna puščavska divizija obsega manjša območja v višjih legah gorovij celinskega dela mejnega območja med Kalifornijo in Nevado. Tam v nekoliko nižjih legah rastejo grmičevja lobode, predvsem vrste *Atriplex confertifolia*, in pelina, večinoma vrste *Artemisia tridentata*. V višjih predelih gorskih verig, značilno je na primer gorovje White Mountains, se spet pojavljajo redki gozdovi enoigličastega bora, tako imenovanega pinjona, in brina vrste *Juniperus occidentalis*. Najvišje in podnebno najbolj skrajne predele teh gorovij poraščajo redki predstavniki populacije dolgoživega bora (*Pinus longaeva*), drevesa, ki med vsemi živimi bitji našega planeta dosegajo največjo starost.

Avtohtono kalifornijsko rastlinstvo obsega skupno skoraj 6000 vrst, podvrst in različkov, skupaj z vnesenimi tujimi vrstami, ki rastejo tudi v naravi, pa celo več kot 7000. Četrtnina vseh severnoameriških rastlinskih vrst raste tudi v Kaliforniji. Vrste so razvrščene v več kot 160 družin, med katerimi so po številu vrst še zlasti bogate naslednje: nebinovke (Asteraceae) z 907 vrstami, trave (Poaceae) s 438 vrstami, metuljnice (Fabaceae) s 400 vrstami, črnobinovke (Scrophulariaceae) s 313 vrstami, križnice (Brassicaceae) z 279 vrstami in ostri-

GLAVNI TIPI RASTLINSTVA IN RABA TAL

0 50 100 150 200 250 km

	iglasti gozd		puš ave
	hrastov gozd		travinje
	brinov gozd		obdelovalna zemljišča
	chaparral		pozidano
	skalovje		mokriš a in vode

Obalna sekvoja (*Sequoia sempervirens*). Foto: Lili Jazbec.

Mamutovec ali orjaška sekvoja (*Sequoiadendron giganteum*). Foto: Aljaž Celarc.

Monterejska cipresa (*Cupressus macrocarpa*). Foto: Naja Marot.

Jozuetovo drevo (*Yucca brevifolia*). Foto: Aleš Smrekar.

čevke (Cyperaceae) z 210 vrstami. V teh šest družin spada okrog 40 % vseh v Kaliforniji rastočih rastlinskih vrst.

Ena od temeljnih značilnosti kalifornijske flore je zelo visoka stopnja endemizma. Endemiti so vrste, katerih naravna razširjenost je omejena na razmeroma majhna geografska območja. Nekateri kalifornijski endemiti so tesno navezani na določen podnebni tip, spet drugi na določen tip prsti, za večino endemičnih vrst v Kaliforniji pa ni povsem jasno, kaj je glavni razlog njihove svojstvene razširjenosti. Ena od možnih razlag je splošna izoliranost Kalifornije, saj jo na zahodu omejuje Tih ocean, na vzhodu pa je od drugih delov Severne Amerike ločena s puščavami in z visokimi gorovji. Kalifornijskih endemitov je več kot 2100 vrst, podvrst in različkov, kar pomeni, da je endemičnega več kot tretjina kalifornijskega rastlinstva. Največ endemitov je v rodovih krinkar (*Mimulus*), grahovec (*Astragalus*), volčji bob (*Lupinus*) in gornik (*Arctostaphylos*). Gorniki, tako imenovane manzanite, dosegajo v Kaliforniji večjo raznolikost kot kjerkoli drugje na svetu.

Kalifornijski gozdovi spadajo med najmogočnejše na Zemlji. Poleg velike vrstne pestrosti so zanje značilne drevesne vrste, ki dosegajo izjemne dimenzije. Medtem ko so vrste znotraj določenega drevesnega rodu v vzhodnem delu Severne Amerike po svojih višinah praviloma primerljive z višinami v Evropi ali Aziji in redko presežejo 50 m, je za mnoge zahodnoameriške vrste v istem rodu povsem običajno, da dosežejo 80, v izjemnih primerih celo 100 m višine. V kalifornijskih gozdovih raste 129 avtohtonih drevesnih vrst, kar za tako veliko območje niti ni izjemno velika številka (naj za primerjavo navedemo, da je v Sloveniji takšnih vrst 71). Pomembnejša je okoliščina, da je med njimi kar 63 vrst ali skoraj polovica endemičnih. Mnoge med njimi so obenem tako imenovani relikti, torej še zadnji preostanki nekdanje mnogo bolj razširjene flore.

Med najbolj znanimi endemičnimi drevesnimi rodovi v Kaliforniji so ciprese (*Cupressus*). Rod obsega skupaj 20 vrst, med njimi jih 15 uspeva samo v Severni Ameriki in kar 8 le v Kaliforniji. Šest kalifornijskih vrst cipres je endemičnih in hkrati zelo ogroženih; v naravi jih najdemo le še redkokje. Najbolj značilna in najredkejša med njimi je monterejska cipresa (*Cupressus macrocarpa*). V naravi raste samo še na dveh rastiščih v bližini Carmela pri Montereyu, na lokacijah Cypress Point in Point Lobos. V vsaki populaciji neposredno na tihoceanski obali raste le še po nekaj tisoč dreves. Po znameniti cesti 17-Mile Drive se tja vsako leto zgrinja na milijone turistov v želji, da bi fotografirali od močnega vetra zbičana, krivenčasta, pogosto pritlikava, skoraj plazeča se drevesa. Varovanje genskega fonda (tudi *genofond*, kar pomeni celotno število genov ali količino genskih informacij, ki jih posedujejo vsi reproduktivni člani neke populacije organizmov, ki se spolno razmnožujejo) te ogrožene vrste na naravnih rastiščih ni na ustreznih ravni, saj so prav na polotoku, kjer rastejo, uredili več igrišč za golf; priznati je treba, da v resnično slikovitem in dramatičnem okolju. Po drugi strani je ohranitev monterejske ciprese zagotovljena s tem, da je po vseh kalifornijskih mestih postala eno od najpogosteje sajenih okrasnih dreves. Poleg tega jo drugod vzdolž obale zasajajo v pasovih za zaščito proti vetru, na južni polobli jo sadijo celo v nasadih za pridobivanje izredno kakovostnega lesa. Monterejska cipresa v primerjavi s cipreso, ki jo poznamo v Sredozemlju, nikoli ne raste v obliki značilnih ozkih stebrov, ampak je vedno široko krošnjata.

V Kaliforniji je tudi veliko število vnesenih drevesnih vrst. Ocenjujejo, da na javnih površinah in v zasebnih vrtovih gojijo več kot 1000 eksotičnih drevesnih vrst. Med njimi je vsaj 50 takšnih, ki so se že udomačile tudi v naravi. Nekatere med njimi zaradi svoje invazivnosti izrivajo avtohtono rastlinstvo. Širijo se tudi po degradiranih zemljiščih in habitatih s spremenjeno vegetacijo. Med najbolj značilnimi kalifornijskimi invazivkami so avstralski modri evkalipt (*Eucalyptus globulus*), ki zarašča obalne predele in močno povečuje požarno ogroženost, več vrst tamariš (*Tamarix* sp.), ki preraščajo rečne bregove in povečujejo slanost tal, ter visoki pajesen (*Ailanthus altissima*) iz Kitajske, ki je najpogostejši na tihooceanski obali in ob vznožju Sierre Nevade. Pogoste invazivke so še ozkolistna oljčica (*Elaeagnus angustifolia*), enovratni glog (*Crataegus monogyna*) ter vrste *Myoporum laetum*, *Schinus terebinthifolius* in *Sapium sebiferum*.

Živalstvo

Naravna pestrost Kalifornije se odraža tudi v njenem raznolikem in bogatem živalskem svetu. V Kaliforniji je znanih okrog 400 vrst sesalcev in približno 600 vrst ptic. Mnoge med njimi so dandanes ogrožene, precej vrst pa je v zadnjih 150 letih zaradi človekove dejavnosti izumrlo. Najbolj znana izumrla vrsta je grizli, izumrl je volk, blizu izumrtja je tudi debeoloroga ovca, ki jo v naravi najdemo le še ponekod v oddaljenih puščavskih gorah.

Ogroženost živalskih vrst je v največji meri posledica človekovega delovanja, zlasti po "izbruhu" zlate mrzlice leta 1848. Uničevanje habitatov, komercialni lov in krivolov, lov zaradi krzna ali zavarovanja čred in celo zastrupljanje živali so že do konca 19. stoletja povzročili, da se je številčnost mnogih populacij v Kaliforniji usodno zmanjšala; pozneje se je naštetim razlogom pridružila še uporaba pesticidov. Več vrst je postalo ogroženih ali so celo izumrle. Med najbolj ogroženimi, pogosto na robu izumrtja, so bili kalifornijski kondor, škruh, beloglavi orel, sokol, kragulj, čaplja, pelikan, žerjav, labod, bober, kuna zlatca, vidra, kanadski jelen in več vrst kitov.

Zavedanje pomena varovanja in ohranjanja živalskega sveta se je v zadnjega pol stoletja močno okrepilo. Prepoved uporabe DDT-ja v šestdesetih in zavarovanje vseh morskih sesalcev v sedemdesetih letih 20. stoletja ter vrsta drugih ukrepov so pripomogli, da se je stanje v zadnjem obdobju precej izboljšalo. Nekatere prej izumrle vrste so bile ponovno vnesene v Kalifornijo, druge so strogo zavarovali. Lep primer je kalifornijski kondor, katerega populacija s posebnimi valilnimi programi in oblikovanjem zatočišč v divjini spet postopoma narašča. Med vrstami, ki so si povsem opomogle in močno povečale svoje populacije, so race, gosi, pelikani, pume, beli morski psi, morski levi, žerjavi, morske vidre, veverice, labodi, divje svinje, jesetri, kiti in še nekatere. Med značilnimi kalifornijskimi vrstami velja omeniti divje mačke in pume, ki se sicer večinoma zadržujejo v odročnih gorskih predelih, vendar zaradi širjenja poselitve in razraščanja urbanizacije vse pogosteje prihajajo v stik z ljudmi.

V različnih habitatih so tudi precej številčnejše vrste, med katere spadajo jelen, ameriški ris, kojot, skunk, rakun in črni medved. Na sušnih območjih in v puščavah so pogo-

Grizli

Pred naselitvijo Evropejcev je bil grizli (Ursus arctos horribilis) v Kaliforniji pogosta in precej razširjena vrsta medveda. Glede njegove nekdanje razširjenosti zmotno velja, da je bil razširjen v Sierr Nevadi. To ne drži, saj je kvečjemu občasno prišel do njenega vznožja. Grizli je namreč živel mnogo bliže tihoceanski obali, predvsem v gričevjih na območju zdajšnjih Los Angelesa in San Francisca ter v Osrednji dolini in okoliških gričevjih. O njegovem nekdanjem kalifornijskem arealu pričajo tudi okrožja, kjer so ga nazadnje opazili: Monterey in Santa Cruz leta 1886, Marin leta 1888, Kern leta 1898, San Diego leta 1908. Ta kalifornijski simbol je izumrl leta 1922, ko so v bližini Fresna ustrelili še zadnji primerek živali.

Mogočni grizli je podvrsta rjavega medveda.

ste različne veverice in kunci; za puščave so posebej značilne puščavske želve, krastače in klopotače. Med najpogostejšimi pticami so kalifornijske šoje in različni drozgi, v Tihem oceanu pa so ob kalifornijski obali najpogostejši ostrži in tune ter številni morski sesalci.

V 21. stoletju so največja grožnja živalskemu svetu Kalifornije zagotovo veliki projekti na področju vodarstva. Gradnja velikih jezov, preusmerjanje vodnih tokov v namakalne sisteme, hidromelioracije in podobni ukrepi močno ogrožajo živalski svet kalifornijskih rek in ga bodo tudi v prihodnje. Med letoma 1975 in 2000 so zaradi teh ukrepov na seznam ogroženih vrst uvrstili več kot 500 vrst kalifornijskih rib. Druga največja grožnja je komercialni ribolov v Tihem oceanu. Ne le ameriški, tudi drugi ribiči z uporabo novih, visoko zmogljivih tehnologij sistematično lovijo in zmanjšujejo populacije nekaterih ribjih vrst, pogosto takšnih, ki sploh niso glavni cilj lova, ampak jih ulovijo slučajno. V zadnjem času je ena najbolj ogroženih ribjih vrst mečarica. Še vedno je ogroženih tudi nekaj puščavskih živalskih vrst. Najbolj problematična je ohranitev puščavske želve in rogatega kuščarja, ki ju lovijo predvsem za prodajo ljubiteljem malih živali.

Iglaste gozdove краси stellerjeva šoja (*Cyanocitta stelleri*), simbol Britanske Kolumbije. Foto: Lili Jazbec.

Nekatere samotne odseke obale poseljujejo tjujnji. Foto: Aleš Smrekar.

Eno najbolj priljubljenih opravil ob kalifornijski obali je opazovanje kitov. Foto: Aleš Smrekar.

Ribje bogastvo Tihega oceana si je mogoče ogledati v izjemnem monterejemskem akvariju. Foto: Aleš Smrekar.

Katransko močvirje La Brea Tar Pits

*La Brea Tar Pits je katransko močvirje v središču Los Angelesa, okrog katerega so uredili Hancockov park. Katran ali bitumen (špansko *la brea*) je zmes ogljikovodikovih spojin. Lahko je naraven, lahko pa ga pridobimo tudi iz nafte, kot enega od derivatov med njeno destilacijo. Je osnova asfalta. Na območju Hancockovega parka pronica iz tal že vsaj 38.000 let. Katransko močvirje je bilo v preteklosti občasno prekrito s prahom, z listjem in vodo, zato so se vanj pogosto ujele živali. Zaradi bitumenske smole so se zelo dobro ohranili ostanki mamutov, lenivcev, ameriških kamel, sabljevobih tigrov, ameriških levov, volkov in mnogih drugih živali. Zato so leta 1977 v bližini zgradili muzej, kjer so na ogled ostanki ledenodobnih in holocenskih bitij, medtem ko so njihove rekonstrukcije z upodobitvami poslednjega boja za življenje postavljene v samo močvirje.*

Rekonstrukcija mamuta v katranski luknji sredi Los Angelesa. Foto: Rok Ciglič.

JEZIKOVNE SKUPINE STAROSELCEV IN ZAČETKI EVROPEJSKE KOLONIZACIJE

ZGODOVINA

Zgodovina Kalifornije je sorazmerno kratka, če jo gledamo skozi evropocentrična očala ali vsaj skozi oči razvitega sveta. S tega zornega kota se je vse skupaj začelo šele sredi 19. stoletja, ko je Kalifornija postala ena od ameriških zveznih držav in se je začel njen bliskovit razvoj. Sicer se je zgodovina začela že mnogo prej, saj prvi dokazi o obstoju človeka in njegovem delovanju segajo v čas med 17.000 in 20.000 leti pred našim štetjem.

Zgodovino Kalifornije lahko razdelimo na pet zelo neenakomerno dolgih in s sodobnega gledišča različno pomembnih obdobij:

- obdobje staroselcev do sredine 16. stoletja,
- prva evropska raziskovanja in španska kolonialna nadvlada do prvih desetletij 19. stoletja,
- mehiška vladavina do sredine 19. stoletja,
- samostojna republika Kalifornija do konca 19. stoletja ter
- sodobna Kalifornija 20. in 21. stoletja.

Obdobje staroselcev (do leta 1542)

Do pojava zlate mrzlice leta 1848 je bilo območje Kalifornije zaradi skorajda nepremagljivih naravnih pregrad popolnoma izolirano. Prostrani Tihi ocean na zahodu, visoka in zasnežena Sierra Nevada ter nepriljudna Velika kotlina na vzhodu, puščava Mojave in Sonorska puščava na jugu ter nepregledni oblačni in vlažni gozdovi na severu so bile ovire, ki so jih zmogli premagati le malokateri. Zato so se še po evropskem odkritju v tem delu severnoameriškega ozemlja stoletja ohranila številna plemena staroselcev, kmetijstvo je bilo dolgo zapostavljeno in slabo razvito, naselbinski sistem z večjimi mesti se dolgo ni razvil, tu pa tudi ni bilo nobene številčnejše in razvitejše civilizacije.

Populacija staroselcev, Indijancev oziroma prvotnih predevropskih prebivalcev ozemlja zdajšnje Kalifornije, je bila z naskokom daleč največja med vsemi v Severni Ameriki. Milo podnebje, ki je zagotavljalo sorazmerno prijetno življenje prek celega leta, je omogočalo preživetje kar milijonu pripadnikom iz okrog 100 različnih plemen. Govorili so približno 140 jezikov, ki jih jezikoslovci razvrščajo v 20 temeljnih jezikovnih skupin. Še precej več je bilo dialektov, ki naj bi jih bilo več kot 300. Posamezna plemena so se delila na skupnosti, v katerih je živelo od 50 do 500 staroselcev, kar je v primerjavi s plemeni drugod po

tedanjih Severni in Južni Ameriki zelo malo. Ocenjujejo, da je bila takratna gostota poselitve 2,5 človeka/km².

Staroselci so bili po načinu življenja izjemno raznoliki. Kljub zelo ugodnemu podnebjju se jih je le malo ukvarjalo s poljedelstvom ali živinorejo. Po večini so bili lovci, nabiralci ali ribiči; le pripadniki plemen ob reki Kolorado so se ukvarjali tudi s kmetijstvom. Prihod Evropejcev na to ozemlje je pomenil njihovo najprej sicer počasno, nato pa čedalje hitrejšo, a zanesljivo pot k izginotju. Sprva so bili medsebojni stiki zelo redki, in nekatera plemena, ki so živela stran od obale, so se z "belim" človekom srečala šele v času zlate mrzlice. Največ stikov med Španci in staroselci je bilo v južnem delu Kalifornije. Španci so prinesli invazivne rastline in bolezni, na katere prvotni prebivalci niso bili odporni. Izbruhnile so epidemije črnih koz, malarije in gripe, ki so pustošile predvsem v letih 1827–1828 in 1837–1839. K iztrebljenju staroselcev so dodatno pripomogli lakote, prisilno delo in suženjstvo v misijonih ter vojne za ozemlje in naravne vire. Samo v Osrednji dolini jih je leta 1830 umrlo kar 30.000.

S prihodom trume zlatokopov so se razmere še poslabšale, saj so z njimi prispelle skoraj vse poznane bolezni na svetu. Kljub srditim bojem med "kavboji in indijanci", ki so predstavljeni v ameriških vesternih, pa odpor staroselcev zaradi nepovezanosti med plemeni in preslabotnih plemenskih vezi ni bil pretirano uspešen. Tudi mehiška vlada, ki je razlatala misijone, zemlje ni vrnila staroselcem, zato so bili ti še naprej prisiljeni delati kot poceni delovna sila. V 19. stoletju je njihovo število nazadovalo za dve tretjini in do leta 1900 jih je ostalo le še približno 335.000. V naslednjih osmih letih se je njihovo število zmanjšalo na 285.000 ali na vsega 12 % takratnega prebivalstva Kalifornije. To pa je bilo še vedno več kot kjerkoli drugje v Združenih državah. Povsod po Kaliforniji še vedno lahko naletimo na mnoga domačinska pokrajinska in naselbinska imena, na primer Colusa, Modoc, Mono, Napa, Shasta, Tehama, Tuolumne, Yolo, Yuba, ki spominjajo na nekdanjo avtohtono poselitev.

Prva evropska raziskovanja in španska kolonizacija (od leta 1542 do leta 1821)

Evropejsko odkrivanje Kalifornije se je začelo v prvi polovici 16. stoletja, ko so španski in angleški raziskovalci pluli po tihoceanskih vodah vzdolž zahodnih mehiških obal. V tem času je še vedno prevladovalo prepričanje, da je Kalifornija otok. Takrat so namreč evropski kartografi že uporabljali ime Kalifornija za neznane in še ne odkrite zahodne obale severno od Mehike, kjer naj bi bili bajeslovno bogata mesta in severni prehod iz Tihega v Atlantski ocean.

Za letnico odkritja zdajšnje ameriške zvezne države Kalifornije velja leto 1542, ko je Portugalec Juan Rodriguez Cabrillo zaplul v zaliv na območju zdajšnjega San Diega. Cabrillo je pozneje prodril vse do zdajšnjega San Francisca. Na poti nazaj si je nesrečno poškodoval nogo, dobil gangreno in umrl. Pokopali so ga v deželi, ki jo je odkril. Pozneje so na to območje bolj množično prihajali Španci. Ker jim domačini niso nudili nikakršnega odpora,

Največji med misijoni je dobro vzdrževani San Luis Rey de Francia (Sveti Ludvik, kralj Francije). Kot osemnajstega od skupno enaindvajsetih misijonov v Kaliforniji so ga ustanovili leta 1798 v Oceansidu severno od San Diega. Foto: Naja Marot.

so podjarmljeno deželo razdelili na Bajo (Nizko) Kalifornijo na jugu ter Alto (Visoko) Kalifornijo na severu, ki je obsegala zdajšnje zvezne države Kalifornija, Nevada, Utah in Arizona ter dele zveznih držav Wyoming, Kolorado in Nova Mehika. Proti notranjosti severnoameriške celine je bila meja nedoločena.

Španci so si lastili ves zahodni del celine, čeprav ga niso niti zavzeli niti uporabljali. Območja ni bilo težko zavzeti, saj staroselci zaradi šibkih ali neobstoječih medplemenskih povezav niso nudili praktično nobenega odpora. Začetno špansko prevlado so pozneje vznemirjali drugi evropski raziskovalci in osvajalci. Med njimi je bil najpomembnejši angleški morjeplovec sir Francis Drake, ki je prav tako z namenom trgovanja prispel v Kalifornijo že v poznem 16. stoletju, ko je med letoma 1577 in 1580 kot drugi Zemljan za Ferdinandom Magellanom objadral svet. Območje je priključil Angliji in ga poimenoval Nova Albion. To ime se je še dolgo uporabljalo za pokrajine severno od španskega ozemlja. Vendar Drake na novo zavojevanega ozemlja ni koloniziral. Leta 1602 je do Montereyja priplul Španec Sebastián Vizca no, ki je skartiral obale Kalifornije in v San Diegu postavil prvo katoliško cerkev. Njegove zemljevide so uporabljali še več stoletij.

Večja groznja kot le občasni "izleti" Angležev so bili Špancem Rusi, ki so svojo trgovino s ko ami začeli z Aljaske siriti proti jugu. Zato se je španski dvor odlo il, da nadvlado v tem delu sveta utrdi s kombinacijo misijonov in vojaških postojank. Poleg neke vrste kontrole nad novim svetom so imeli misijoni dve poglobitvi poslanstvi: spreobračanje staroselcev v katoliško vero in izkori anje spreobrnjenecv za delovno silo v kmetijstvu. Večina misijo-

nov je bila jezuitskih. Tako je bilo vse do leta 1767, ko je španski kralj Karel III. jezuite izgnal iz svojega kraljestva, torej tudi iz Amerike. Njihove misijone so najprej prevzeli frančiškani, za njimi pa dominikanci. Nekaj jih je propadlo, zlasti tistih v Baji Kaliforniji.

Do leta 1823, ko so ustanovili zadnjega, je na območju Kalifornije stalno delovalo 21 misijonov. Skoraj vsi so bili od obale oddaljeni manj kot 50 km. Tipičen misijon so sestavljali cerkev, par delavnic, shramba za pridelke, nekaj skromnih bivališč, vse skupaj pa so obkrožala kmetijska zemljišča s puebli. Puebli so bili zaselki (marsikateri je pozneje prerasel v pravo naselje; tako sta nastala tudi Los Angeles in San Jose) prvotnih prebivalcev, ki so delali na misijonskih poljih. Sestavljale so jih preproste kamnite, včasih lesene kočice ali hiše iz blata. Vsak misijon je nase vezal od 500 do 1500 staroselcev.

Prvi, jezuitski misijon je bil leta 1697 ustanovljen v Baji Kaliforniji. Nekaj jezuitskih bratov so spremljali in varovali maloštevilna ladijska posadka ter šest vojakov. Le leto zatem je bil v Alti Kaliforniji ustanovljen še frančiškanski misijon, s čimer sta Alta in Baja Kalifornija postali enoten del podkraljestva Nova Španija. Glavno mesto in hkrati prvi presidio ali vojaška postojanka je postal Monterey, od koder se je trgovalo po celotnem območju. Presidiji so skrbeli za varnost pred redkimi napadi nezadovoljnih domačinov, še večkrat pa pred pirati, ki so naselja ogrožali z morja. Razen v Montereyu so bili še v San Diegu, San Franciscu in Santi Barbari.

V naslednjih desetletjih so bili misijoni na svojem višku, a vseeno niso doživeli kakega opaznejšega doseljevanja prebivalstva. Pot na skrajni zahod Severne Amerike je bila dolga, zaslužek razmeroma skromen, posesti majhne, zato so misijoni privabljali v glavnem upokojene vojake. Lokacije misijonov so zelo skrbno izbirali glede na naravne vire, saj so bili popolnoma samooskrbni. Še posebej so se ozirali na morebitni pojav zmrzali, primernost prsti za kmetijstvo, razpoložljivost in dostopnost vode za namakanje ter izoblikovanost površja, ki naj bi omogočila gradnjo namakalnih jarkov. Po pokrajini so se začeli širiti polja, vinogradi ter prostrani pašniki za konje, govedo in ovce. Živino so pripeljali iz Mehike in vse do začetka 19. stoletja je bila živinoreja ne le prevladujoča kmetijska panoga, ampak tudi glavna gospodarska dejavnost sploh. Iz leta 1811 obstaja misijonsko popisno poročilo, da so na območju Kalifornije redili več kot 67.000 glav govedu, več kot 100.000 ovc in skoraj 20.000 konj.

Mehiška vladavina (od leta 1821 do leta 1848)

Po letu 1820 so misijoni začeli izgubljati pomen. K temu so pripomogle čedalje pogostejše naravne nesreče, zlasti požari in poplave, ki so se pojavljale zaradi krčenja rastlinstva in čezmerne pašne. Temu so se pridružili potresi (leta 1821 je potres popolnoma uničil misijon San Juan Capistrano) in lokalni spopadi za vodne vire. Velike težave so povzročali tudi vpadi in plenjenja mehiških "nevernikov", nad katerimi je imela španska krona čedalje šibkejšo oblast. Dogajanje je doseglo vrhunec leta 1821 z osamosvojitvijo Mehike izpod španske nadoblasti.

Misijoni so dobili posvetno nadvlado, zemlja pa je prešla v roke zasebnikov, ki so imeli

Prva prestolnica Kalifornije je bilo obalno mesto Monterey. Foto: Jernej Kladnik.

le malo posluha za lokalne razmere. Staroselci so ostali brez dela, tako da sta revščina in lakota še dodatno zdesetkali njihovo število. Preživeli so le redki puebli. Zadnji misijon je propadel leta 1836. Mehiška vlada je zemljo še naprej dajala novopečenim veleposestnikom, s čimer so nastajali ranči, v španščini imenovani ranchos. Na njih so se ukvarjali skoraj izključno z govedorejo. Kmalu so postali živinorejski imperiji, ki so trgovali z govedino, kožo in živalsko mastjo. Nastalo je okrog 450 rančev s površino od 50 do 100 km², ki so skupaj obsegali približno 35.000 km².

V tistem času ni bila pomembneje razvita niti obrt, kaj šele industrija. Prav zaradi tega je vzcvetela trgovina. Do leta 1816 sta v kalifornijska pristanišča pripluli povprečno le dve ladji na leto, do leta 1824 pa je njihovo število naraslo na 25. Ladje so dovažale blago, predmete in izdelke, ki jih je v Kaliforniji primanjkovalo. Zaradi velikega povpraševanja so oblasti močno povečale dajatve za vstop v pristanišča, kar je povzročilo hudo korupcijo, tihotapstvo in celo spopade. Tovrstne dajatve so bile tako kot v takratnih Združenih državah glavni proračunski vir, saj je vlada iz njih pridobila kar devet desetih svojih prihodkov. Izvoz je potekal prek glavnega mesta Montereyja, vendar je že takrat imel več prebivalcev južneje ležeči Los Angeles. Notranjost je bila še vedno skorajda neposeljena.

Kalifornija je bila v tem času dejansko še vedno obrobna, nepomembna provinca, kar pa se je kmalu popolnoma spremenilo. Leta 1839 so namreč švicarskemu pionirju in vsestranskemu podjetniku Johnu Sutterju (1803–1880) dodelili posest precej vstran od obale, v bližini zdajšnjega Sacramenta. Na njej je zgradil utrjeno postojanko, območje pa poime-

noval kar Nova Helvetia, po naše Nova Švica. Postojanka je sčasoma prerasla v pomembno trgovsko in obrtno središče, s čimer se je težišče dogajanja z obale preselilo v notranjost, s tem pa se je začel krepiti kmetijski pomen Osrednje doline. Hkrati je posestvo postalo pribežališče mnogih, ki so v Kalifornijo iz drugih delov ZDA prispeli po kopni poti.

Samostojna republika Kalifornija v okviru ZDA (od leta 1848 do leta 1900)

Leta 1846, le nekaj let po Sutterjevem prihodu, je začela naraščati napetost med ameriškimi in mehiškimi vojaki na mejnem območju zdajšnjega Teksasa, kar je povzročilo dvoletno vojno med državama, ki se je končala z osvoboditvijo Kalifornije in njeno priključitvijo k Združenim državam. Da se vojna ni končala že prej, gre pripisati izključno dejstvu, da so morali Američani svoje vojake z vzhodne obale z ladjami prepeljati okrog rta Horn na skrajnem jugu Južne Amerike, za kar so potrebovali kar 7 mesecev. Istega leta so se uprli tudi nekateri novi priseljenci. Od neorganiziranih Mehičanov so v tako imenovanem Uporu medvedje zastave (Bear Flag Revolt) prevzeli oblast brez enega samega izstreljenega naboja. Nastala je samo en teden trajajoča Republika Kalifornija, kar je zapisano v uradni kalifornijski zastavi, ki jo še vedno krasi medvedja podoba. Po prihodu zadostnega števila vojakov so mesteca in preostali puebli začeli hitro, pogosto brez boja padati v roke Američanom. Za Kalifornijo se je vojna končala na začetku leta 1847, ko so ameriške čete osvojile Los Angeles in s predstavniki preostalih rančev podpisale premirje v Cahuengi. Vojna se je uradno končala s podpisom premirja v Guadalupe Hidalgo na območju Ciudad de México, ko je Kalifornija pripadla Združenim državam in je dve leti pozneje tudi uradno postala njihova 31. zvezna država.

Mimo vseh teh dogajanj je podjetni John Sutter vztrajno širil obseg svojih dejavnosti. Ena od njih so bili mlini in žage na vodni pogon, ki so jih z energijo oskrbovali reke in potoki iz Sierre Nevade. Na eni od žag, imenovani Sutter's Mill, je James Marshall leta 1848 odkril zlato, kar je za vedno spremenilo zgodovino ne le Kalifornije in Združenih držav, marveč celotnega sveta. Kot eden najzvestejših Suttrovih sodelavcev je Marshall novico o najdbi skušal ohraniti v ozkem krogu, vendar mu to ni uspelo.

Novica in z njo zlata mrzlica sta se hitro razširili po ZDA, predvsem v Oregon, ter po Pacifiškem obroču (Mehika, Peru, Čile, Aljaska ...). Že istega leta je v "Deželo zlata" prišlo 6000 zlatokopov, skorajda sami mladi moški, ki so si naredili ime Argonavti. Naslednje leto je prispela glavnina, okrog 80.000 prišlekov s celotnega sveta, polovica po morju in polovica po kopnem. Če je še leta 1824 v Kalifornijo priplulo povprečno le 25 ladij na leto, jih je leta 1849 priplulo kar 800. Zaradi letnice glavnega navalava so prišleki dobili novo ime in postali tako imenovani forty-ninerji, kar je skorajda neprevledljivo, poskusimo lahko z "49-niki". To ime na primer še vedno nosi eno najuspešnejših moštev v profesionalni ligi ameriškega nogometa (*National Football League*, skrajšano NFL) vseh časov, San Francisco 49ers.

V nekaj mesecih po odkritju zlata so prej edina poselitvena območja, osredotočena ob obali, skoraj povsem opustela. Vsi tamkajšnji prebivalci so namreč odšli iskat srečo v Sierro

PO SLEDEH ZLATE MRZLICE

Središče "Dežele zlata" je bilo mesto Sutter Creek, poimenovano po Johnu Sutterju. Foto: Naja Marot.

Nevado. Vsi svetovni časopisi so pisali o eldoradu v Novem svetu in vabili na dolgo potovanje. Čeprav je bilo zlata precej, je zaradi neizmernega števila njegovih iskalcev obogatelo le malo zlatokopov. Ves svet se je zgrinjal v San Francisco, kjer so mrzlično izdelovali lopate, krampe in drugo orodje, šivali oblačila in šotore, rasle so barake, hoteli, gostišča, bari in podobno. Vzcvetela je prostitucija, zato so se začele priseljevati tudi ženske.

Večina samorodnega zlata je (bila) osredotočena v razpokah v rečnih dolinah ter v pesku in produ zlatonosnih rek, kjer so iskalci zlata dragoceno kovino s sedimentacijo skušali ločiti od ničvredne jalovine. Ocenjuje se, da so zlatokopi v prvih petih letih zlate mrzlice v Sierru Nevadi pridobili od 340 do 370 ton zlata.

Poleg neposrednih finančnih učinkov je imela zlata mrzlica tudi neslutene razsežnosti za razvoj Kalifornije. Najprej lahko navedemo število neavtohtonih prebivalcev, ki se je s skromnih nekaj tisoč na začetku 19. stoletja povečalo na slabih 100.000 leta 1850, do leta 1900 pa je naraslo na 1,5 milijona. Ker so iskalci zlata prihajali od vsepovsod, je prebivalstvo Kalifornije nacionalno in tudi rasno še vedno izjemno pestro ter raznoliko. Neizmerno so se okrepila pristaniška mesta, še posebej San Francisco, Los Angeles in San Diego, pa tudi Sacramento v notranjosti, ki so postala vstopne točke v Sierru Nevado, glavna oskrba središča in kmalu tudi središča najpomembnejših metropolitanskih območij na zahodu ZDA ter izvozna vrata na območje Tihega oceana. Razvila so se pristanišča, zgrajene so bile železniške in cestne povezave med obalo in notranjostjo. Potrebe po oskrbovanju

Dobro ohranjen ghost town, po naše mesto duhov, je Bodie severno od jezera Mono. Foto: Aleš Smrekar.

hitro rastočih mest in posameznih rudarskih zaselkov so spodbudile razvoj kalifornijskega kmetijstva.

Ko je zlata dokončno zmanjkalo, so številni rudarski kraji po celotni Sierrri Nevadi postali mesta duhov (*ghost towns*). Ljudje so se začeli zaposlovati v novonastalih industrijskih obratih, namenjenih predvsem predelavi kmetijskih pridelkov. Nikakor ne smemo mimo marsikje popolnoma opustele in degradirane pokrajine, kjer so se zaradi posekanega drevja čedalje pogosteje pojavljali zemeljski plazovi in erozija. Tudi zaradi tega so se že takrat pojavile ideje o zavarovanju narave, ki so se udejanjile najprej z ustanovitvijo narodnih parkov Yosemite in Sekvoja. Staroselci v tej zgodbi niso imeli kaj iskati. Če so bili pred mrzlico v Sierrri sorazmerno zaščiteni in varni pred preostalim svetom, so bili zdaj popolnoma odrinjeni na rob, prepuščeni samim sebi in novim oblikam bolezni, ki so poleg alkohola vdrle v njihove domove in njihove družine dokončno zdesetkale.

Sodobna Kalifornija (po letu 1900)

Od Zlate mrzlice dalje velja Kalifornija za zgodbo o uspehu, deželo sanj, nezadržnega napredka in blagostanja ter navideznega lagodnega življenja. Zlasti zaradi zabavne industrije je postala v določenem smislu središče sveta, za kar velja še zdaj. Po gospodarski krizi, ki je sledila zmanjšanju količine najdenega zlata, je Kalifornija na začetku 20. sto-

letja pokazala neizmerno voljo, da se ponovno zavihti med vodilna gospodarstva na svetu. Na njenem ozemlju so še naprej gradili prometnice in udeleževali megalomanske vodne projekte, ki so omogočili razvoj in intenziviranje kmetijstva. K uspešnemu gospodarskemu razvoju so pripomogli tudi na novo odkrita nahajališča nafte, lociranje letalske, vojaške ter vesoljske industrije in nazadnje računalniška tehnologija. Kalifornija ima vse-skozi pomembno trgovinsko vlogo in je ena od najpomembnejših turističnih destinacij v ZDA. Med pomembnimi mejniki sodobnejše kalifornijske zgodovine lahko bolj ali manj resno izpostavimo:

- Leta 1900 so odkrili nafto ob reki Kern. Nafto za lokalne potrebe so v Kaliforniji našli, črpali, rafinirali in uporabljali že v letih Zlate mrzlice. Naftna polja so počasi rasla, razmah pa je sledil na začetku 20. stoletja, ko so odkrili nafto ob že omenjeni reki in pri Santa Barbari, kjer so vzpostavili prva (pod)morska črpaljšča na svetu.
- Na začetku 20. stoletja so v Kaliforniji ustvarjali pisatelji Jack London, Frank Norris in Gertrude Atherton ter mlada plesalka Isadora Duncan, ki je za vedno spremenila podobo plesa.
- Leta 1906 je rušilni potres uničil San Francisco. Terjal je 3000 žrtev, več kot 200.000 ljudi pa je ostalo brez strehe nad glavo.
- Leta 1908 so v Hollywoodlandu, kot se je prej imenoval Hollywood, posneli prvi film. Celoletno lepo in toplo vreme, prostrana neposeljena zemljišča in slikovita pokrajina so v Los Angeles privabili predvsem filmske studie iz New Yorka.
- Leta 1909 je John Muir neuspešno vodil kampanjo proti zajezitvi doline Hetch Hetchy v Sierrri Nevadi, enega prvih in še zdaleč ne zadnjega vodnega projekta za oskrbo zlasti obalnih mest Kalifornije.
- Leta 1910 so v Sanfranciškem zalivu odprli Angelski otok (Angel Island, prvotno špansko ime je bilo Isla de los Angeles), ki je bil tri desetletja glavna vstopna točka priseljen- cev z vsega sveta v Kalifornijo.
- Po letu 1910 je avtomobil postal pomembno sredstvo za vsakodnevno premagova- nje Evropejcem nepredstavljevih razdalj. Začela se je pospešena gradnja cestnega omrežja, tudi širokih večpasovnih vpadnic v mesta.
- Leta 1911 so ženske dobile volilno pravico.
- Leta 1913 so deloma odpravili Zakon o tujcih (*Alien Land Law*), ki je opredeljeval tiste tujce (v glavnem Azijce), ki niso bili primerni za pridobitev državljanstva in lastništva posesti.
- Istega leta so odprli Lincolново avtocesto (*Lincoln Highway*), ki je kot prva čezcelinska avtocesta povezala New York in San Francisco. S tem so se odprla še ena kopenska vrata v Kalifornijo. Podoben učinek je imela leta 1926 odprta, zelo priljubljena Route 66 med Chicagom in Los Angelesom.
- Leta 1924 so (nekaterim) staroselcem priznali državljanstvo.
- Leta 1927 so v San Diegu izdelali letalo "The Spirit of St. Louis", s katerim je Charles Lin- dbergh kot prvi preletel Atlantski ocean brez vmesnega postanka.
- V tridesetih letih 20. stoletja so peščeni viharji, imenovani Dust Bowl, z območja Velikih

planjav v Kalifornijo pregnali množico kmečkih priseljencev. Po znameniti Route 66 jih je do leta 1938 prispelo tudi do 10.000 mesečno.

- Leta 1933 je potres z nadžariščem v Long Beachu prizadel celotno južno Kalifornijo.
- Istega leta je otok Alcatraz v Sanfranciškem zalivu postal jetnišnica.
- V letih 1933–1934 je Donald Douglas v Santa Monici izdelal komercialno letalo DC-2, ki so ga v naslednjih letih kot DC-3 množično izdelovali kot eno najbolj uspešnih potniških letal vseh časov.
- Leta 1934 se je v San Franciscu dogodil Krvavi četrtek (Bloody Thursday), ki je bil povod za sindikalno povezovanje delavcev v Kaliforniji.
- Leta 1935 so se začela dela na državnem namakalnem sistemu, sprva za potrebe gojenja agrumov. V naslednjih desetletjih je namakanje Kalifornijo popeljalo med vodilne kmetijske države tako v ZDA kot v svetovnem merilu.
- Leta 1936 je bil odprt most Oakland Bay Bridge med San Franciscom in Oaklandom, istega leta pa so dokončali tudi njegovega bolj znamenitega zahodnega soseda, most Golden Gate.
- Istega leta so dogradili tudi jez Parker na reki Kolorado, ki je z 72 m pod rečno strugo najgloblji jez na svetu.
- Leta 1942, dva meseca po japonskem napadu na Pearl Harbor, so vse Američane japonskega porekla, skupaj kakih 100.000 ljudi, strpali v koncentracijskim podobna taborišča. Istega leta je japonska vojaška podmornica napadla in bombardirala naftne ploščadi v bližini Santa Clare.
- Leta 1948 je Columbia Records izdala prvo LP ploščo na vinilu.
- Istega leta je Jack Kerouac kot prvi uporabil izraz beat generacija, ki se je uveljavil v petdesetih letih, ko je njegov prijatelj John Clellon Holmes v New York Times Magazine objavil članek z naslovom This is the Beat Generation (To je beat generacija).
- Prav tako leta 1948 je Vrhovno sodišče priznalo, da je šlo pri razlastitvi Američanov japonskega porekla pod okriljem Zakona o tujcih za kršenje človekovih pravic. Oškodovancem so za vsakih 1000 izgubljenih dolarjev povrnili 10 centov.
- Leta 1950 je v profesionalno ligo ameriškega nogometa vstopilo moštvo San Francisco 49ers, ki je kot ena najuspešnejših ekip v zgodovini na začetku kar trikrat zmagalo.
- Istega leta so odvetniki v San Franciscu skušali zapreti bar "Black Cat", ki je bil v gajevski lasti, a je Vrhovno sodišče presodilo, da spolna usmerjenost ne more biti razlog za kaj takega.
- V petdesetih letih se je začela uveljavljati računalniška tehnologija, ki se je umestila v Silicijski dolini (Silicon Valley) med San Franciscom in San Josejem.
- Leta 1952 je potres v Bakersfieldu povzročil za 50 milijonov USD škode.
- Leta 1957 so pesnika Alana Ginsberga in Lawrenca Ferlinghettija aretirali in obtožili zaradi pesmi homoseksualne vsebine "Howl", vendar so ju pozneje oprostili. Pesem je postala eden najpomembnejših simbolov beat generacije.
- V šestdesetih letih je tako imenovana baby boom generacija množično protestirala proti vietnamski vojni in se zavzemala za mir. Gibanje se je preneslo na kalifornijske univerze, kjer so se pojavili nemiri.

Kalifornija še vedno velja za deželo sanj in svetle prihodnosti. Razvoj je opazen tako rekoč na vsakem koraku, cena zanj pa je velika in čedalje težje obvladljiva. Foto: Anton Gosar.

Eno najbolj prepoznavnih ameriških blagovnih znamk v dobi potrošništva reklamirajo tudi na dokaj nenavaden način, kot del arhitekture nakupovalnih središč.

Foto: Darinka Vrbanac.

- Leta 1962 je Kalifornija postala ameriška zvezna država z največ prebivalci. Od konca druge svetovne vojne do takrat se je število njenih prebivalcev z 9 povečalo na 22 milijonov.
- Istega leta so iz Alcatraza pobegnili trije ujetniki, o katerih se ni slišalo nikoli več. Predvidevajo, da so utonili.
- Leta 1965 so priredili novoletni ples v maskah, s katerim so želeli zbrati denar za pomoč homoseksualnim žrtvam policijskega nasilja. Proti organizatorjem so sprožili sodni postopek, ki so ga nato umaknili.
- Leta 1966 je v sanfranciški četrti Haight-Ashbury na področju umetnosti in sociale začela delovati skupina San Francisco Diggers. Med drugim so začeli deliti brezplačno hrano in odprli brezplačno trgovino. Gibanje, ki je bilo zametek hipi revolucije, je vrhunec doseglo leta 1969 s Poletjem ljubezni (Summer of Love).
- Leta 1969 so pripadniki staroselskih plemen Sjuji, Mohoki in Čerokiji v znak protesta za 19 mesecev zasedli takrat že zaprti otok Alcatraz, s čimer so želeli opozoriti na kršenje svojih pravic. V spomin na ta dogodek na otoku še vedno vsako leto praznujejo tako imenovani Unthanksgiving Day (Nezahvalni dan).
- Istega leta so v San Franciscu ubili župana Georga Moscona in Harveyja Milka, prvega javno opredeljenega gejevskega politika, ki je bil izvoljen v javno službo.
- Leta 1977 je v garaži v Silicijevi dolini luč sveta ugledal prvi osebni računalnik Apple II.
- Leta 1989 je širše območje San Francisca prizadel potres z magnitudo 7,1 stopnje.
- Leta 1991 so uvedli izredne razmere, potem ko je policija v Los Angelesu brutalno pretepla temnopoltega Rodneyja Kinga.
- Leta 1992 je Kalifornija postala prva ameriška zvezna država, kjer sta bili v senat izvoljeni dve predstavnici ženskega spola.
- Leta 2003 je bil za guvernerja izvoljen filmski igralec Arnold Schwarzenegger.
- Leta 2004 je v 94-tem letu starosti umrl bivši predsednik ZDA in nekdanji igralec Ronald Reagan.
- Leta 2006 je v 94-tem letu starosti umrl bivši predsednik ZDA Gerald Ford.
- Leta 2007 so zaradi gozdnih požarov evakuirali pol milijona prebivalcev. Zgorelo je 1500 km² gozdnih zemljišč, uničenih je bilo več kot 1300 domov.
- Leta 2008 je ob trčenju dveh vlakov umrlo 25 oseb, 130 je bilo ranjenih.
- Leta 2011 je kot guverner ponovno prisegel Jerry Brown.
- Istega leta je bil sprejet zakon, ki je ilegalnim priseljencem dodelil vladno pomoč pri študiju.
- Leta 2011 je umrl Steve Jobs, soustanovitelj korporacije Apple.

V zadnjem desetletju se kljub močni gospodarski in prebivalstveni rasti Kalifornija sooča s precejšnjimi težavami. Borzne špekulacije in pretirana cena zemljišč zmanjšujejo pomen Silicijeve doline. Kljub občutnemu zmanjšanju smoga narašča število pljučnih obolenj. Zaradi astronomskih cen zemljišč v predmestjih velemest se morajo ljudje voziti na delo tudi po več ur. Nepremičninski balon je počil leta 2007. Kot velika problema sta se razkrila primanjkljaj v državni blagajni in čezmerna zadolženost, kar naj bi bila Schwarzeneggerjeva dediščina.

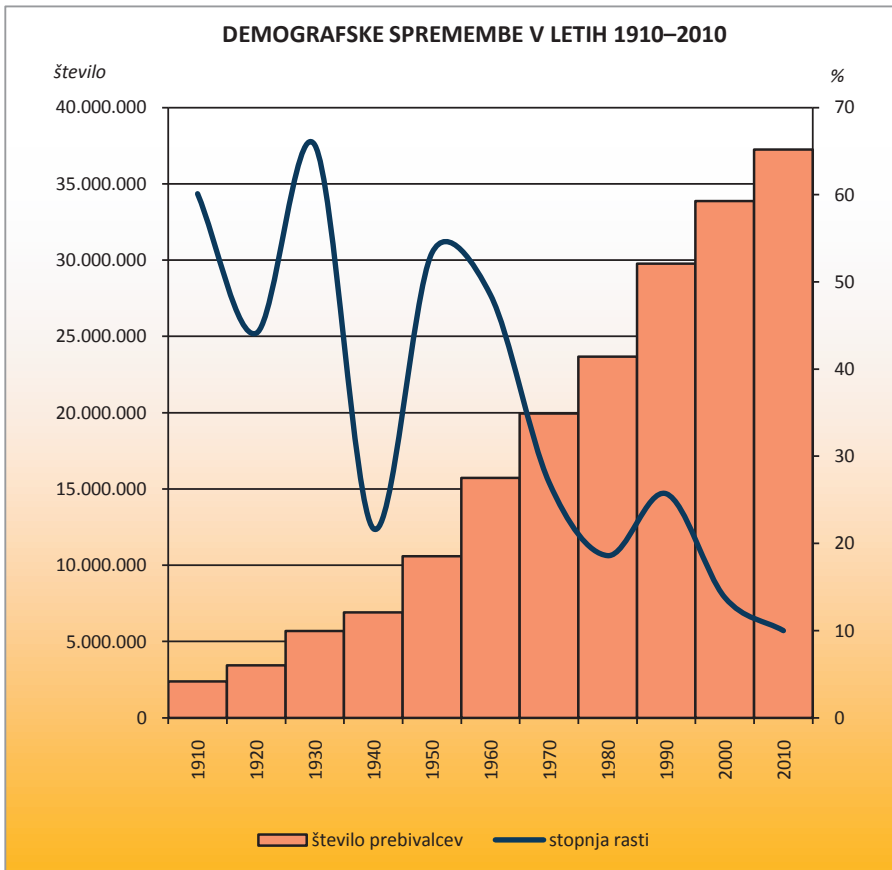
PREBIVALSTVO

TEMELJNE ZNAČILNOSTI PREBIVALSTVA:	Kalifornija	ZDA
Število prebivalcev leta 2000:	33.871.648	281.421.906
Število prebivalcev leta 2010:	37.253.956	308.745.538
Sprememba števila prebivalcev med letoma 2000 in 2010:	10,0 %	9,7 %
Prebivalstvo, mlajše od 5 let, leta 2010:	6,8 %	6,5 %
Prebivalstvo, mlajše od 18 let, leta 2010:	25,0 %	24,0 %
Prebivalstvo, starejše od 65 let, leta 2010:	11,4 %	13,0 %
Delež žensk leta 2010:	50,3 %	50,8 %
Delež belopoltnih leta 2010:	57,6 %	72,4 %
Delež belopoltnih brez prebivalstva latinskoameriškega porekla leta 2010:	40,1 %	63,7 %
Delež prebivalstva latinskoameriškega porekla leta 2010:	37,6 %	16,3 %
Delež temnopoltnih leta 2010:	6,2 %	12,6 %
Delež prebivalstva azijskega porekla leta 2010:	13,0 %	4,8 %
Delež avtohtonega prebivalstva leta 2010:	1,0 %	0,9 %
Delež domorodcev s Havajev in ostalih tihooceanskih otokov leta 2010:	0,4 %	0,2 %
Delež opredeljenih za večrasne leta 2010:	4,9 %	2,9 %
Delež tistih, ki na istem naslovu živijo več kot eno leto, v letih 2005–2009:	83,9 %	83,8 %
Delež rojenih v tujini v letih 2005–2009:	26,8 %	12,4 %
Delež starejših od 5 let, ki doma govorijo drug jezik kot angleščino, v letih 2005–2009:	42,2 %	19,6 %
Delež starejših od 25 let s končano gimnazijo v letih 2005–2009:	80,5 %	84,6 %
Delež starejših od 25 let s končano fakulteto ali več v letih 2005–2009:	29,7 %	27,5 %
Povprečni čas vožnje na delo v letih 2005–2009:	27 minut	25 minut
Število bivanjskih enot leta 2010:	13.680.081	131.704.730
Delež stanovanjskih enot v večstanovanjskih kompleksih v letih 2005–2009:	30,7 %	25,9 %
Povprečna vrednost lastniške stanovanjske enote v letih 2005–2009:	479.200 USD	185.400 USD
Število gospodinjstev v letih 2005–2009:	12.187.191	112.611.029
Število oseb v gospodinjstvu v letih 2005–2009:	2,9	2,6
Letni dohodek na prebivalca v letih 2005–2009:	29.020 USD	27.041 USD
Povprečni dohodek na gospodinjstvo leta 2009:	58.925 USD	50.221 USD
Delež prebivalstva pod pragom revščine leta 2009:	14,2 %	14,3 %

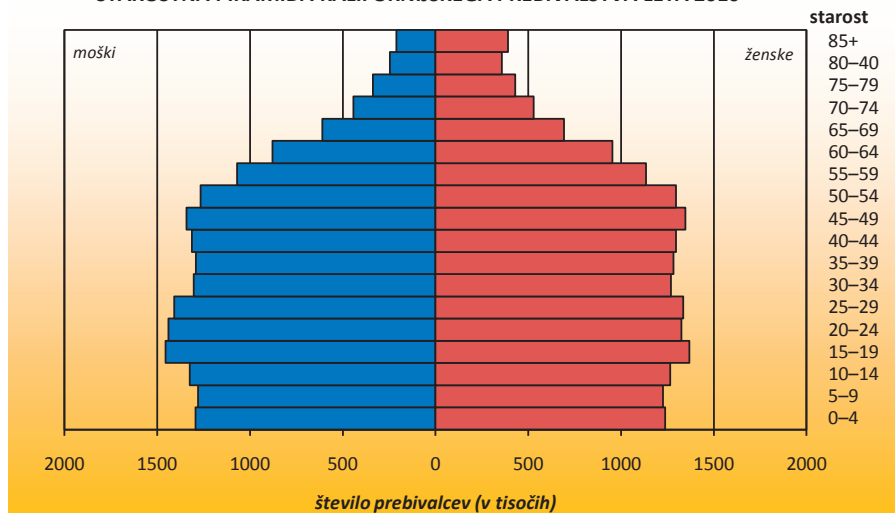
Tudi pri obravnavi prebivalstva se nikakor ne moremo izogniti presežnikom. Kalifornija je ameriška zvezna država z največ prebivalci; več ljudi kot v njej živi v le 34 neodvisnih državah. Okrožje Los Angeles je že desetletja najštevilčnejše v ZDA in ima več prebivalcev kot 42 ameriških zveznih držav. V Kaliforniji je kar 8 od 50 največjih mest v ZDA: na drugem mestu je Los Angeles, na osmem San Diego, na desetem San Jose, na trinajstem San Francisco, na štiriintridesetem Fresno, na petintridesetem Sacramento, na šestintridesetem Long Beach in na sedeminštiridesetem Oakland.

Temeljne prebivalstvene poteze Kalifornije

Na prelomu iz 20. v 21. stoletje je število prebivalcev Kalifornije doseglo 34 milijonov, ob zadnjem popisu pa so jih našeli že več kot 37 milijonov. Čeprav je bil naravni prirastek

STAROSTNA PIRAMIDA KALIFORNIJSKEGA PREBIVALSTVA LETA 2010

pozitiven, je k rasti prebivalstva največ prispevalo priseljevanje. Kalifornija je bila v zadnjih 150 letih končni cilj številnih migrantov iz drugih delov ZDA in ostalega sveta. Kar polovica vseh priseljencev v svetovnem merilu živi v ZDA in vsak četrti prebivalec Kalifornije prihaja zunaj meja ZDA, medtem ko je v celotnih Združenih državah takšnih desetina.

Kljub občasnemu kolebanju in nenehnemu upadanju stopnje prebivalstvene rasti je zaradi priseljevanja število prebivalcev Kalifornije praviloma naraščalo dvakrat hitreje kot v celotnih Združenih državah. V osemdesetih letih prejšnjega stoletja se je število prebivalcev povečevalo za približno 800.000 na leto. Polovica je posledica naravnega prirastka, polovica pa priseljevanja. Med 400.000 priseljenci je bilo približno 300.000 tujcev in 100.000 prišlekov iz drugih ameriških zveznih držav.

V devetdesetih letih 20. in v prvem desetletju 21. stoletja je zaradi stagnacije gospodarstva nazadovalo predvsem domače priseljevanje, tako da je število odseljenih v druge ameriške zvezne države presežilo število priseljenih. Predvsem zaradi izjemne rasti življenjskih stroškov se je v druge zvezne države izselilo tri milijone ljudi. Kljub temu število prebivalcev Kalifornije še vedno narašča. Rast gre pripisati velikemu naravnemu prirastku priseljencev, za katere je Kalifornija še vedno obljubljen dežel. V njej živi kar tretjina v tujini rojenih prebivalcev Združenih držav. V Kaliforniji, ki ima za zvezno državo Utah drugo največjo rodnost v ZDA, se v povprečju vsako minuto rodi nov otrok. Tudi v povezavi z visoko rodnostjo ima Kalifornija najvišjo stopnjo najstniških nosečnosti v državi. Glede na stopnjo razvitosti in visok standard ima Kalifornija dokaj mlado prebivalstvo, kar kaže tudi zvonasta starostna piramida. Za zagotovitev izobraževanja za vse otroke morajo (statistično) vsak teden odpreti novo osnovno šolo.

Demografske projekcije do leta 2030 nakazujejo, da bi lahko leta 2015 v Kaliforniji

Živahen ulični utrip v San Franciscu. Foto: Kristjan Jarni.

San Francisco slovi kot najbolj priljubljeno zatočišče ameriških brezdomcev. Foto: Blaž Repe.

živel 40.123.232 ljudi, leta 2020 42.206.743, leta 2025 44.305.177 in leta 2030 46.444.861. To pomeni, da bo število prebivalcev kljub zmanjševanju stopnje rasti še vedno naraščalo.

Posledica nebrzdanega priseljevanja sta tudi izjemno pestri rasna in narodnostna sestava prebivalstva, ki izhajata že iz obdobja zlate mrzlice. Med petdesetimi glavnimi narodnostnimi skupinami v ZDA jih kar 25 najdemo tudi na vodilnih mestih v Kaliforniji. To še posebej velja za prebivalstvo neevropskega izvora. V Kaliforniji prebiva več kot tretjina od vseh v Združenih državah živečih pripadnikov Armencev, Kitajcev, Filipincev, Irancev, Japoncev, Mehičanov in Vietnamcev. Več kot polovica kalifornijskih priseljencev prihaja iz Latinske Amerike, od tega 42 % iz Mehike. Tretjina priseljencev je iz Azije, od tega 25 % s Filipinov in 13 % iz Vietnama. Posledično se samo 75 % Kalifornijcev doma pogovarja le v angleščini, medtem ko ta delež v celotnih Združenih državah presega 90 %.

Preglednica 2: Rasna in etnična sestava prebivalstva Kalifornije leta 2010.

rasa, etnija	število ljudi	delež (%)
SKUPAJ	37.253.956	100,0
pripadniki čiste rase	35.438.572	95,1
belopolti	21.453.934	57,6
temnopolti	2.299.072	6,2
pripadniki drugih ras	6.317.372	17,0
staroselci	362.801	1,0
vsi Azijci	4.861.007	13,0
azijski staroselci	528.176	1,4
Kitajci	1.253.102	3,4
Filipinci	1.195.580	3,2
Japonci	272.528	0,7
Korejci	451.892	1,2
Vietnamci	581.946	1,6
ostali Azijci	577.783	1,6
domorodci s Havajev in drugih tihoceanskih otokov	144.386	0,4
Havajci	21.423	0,1
Guamci in Čamorci	24.299	0,1
Samojci	40.900	0,1
priseljenci z drugih otokov	57.764	0,2
vsi Latinskoameričani	14.013.719	37,6
Mehičani	11.423.146	30,7
Portoričani	189.945	0,5
Kubanci	88.607	0,2
drugi Latinskoameričani	2.312.021	6,2

73 % prebivalcev Kalifornije navaja svoje ameriško poreklo, rodili naj bi se torej na ozemlju ZDA. Med tistimi, ki so se rodili na tujem, jih je 55,0 % iz Latinske Amerike, 32,9 % iz

Poroka po ameriško; "vladar" je velik avtomobil. Foto: Žiga Kotnik.

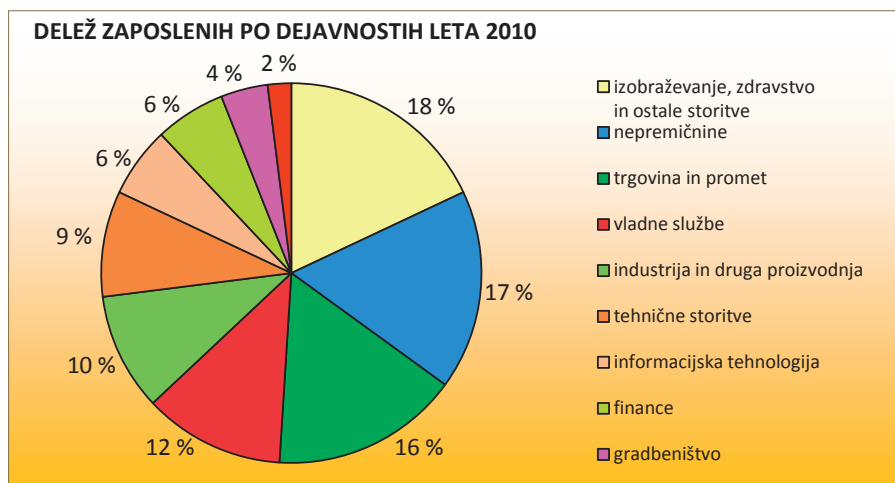
Na slovesnosti zbrani pripadniki tajvanske skupnosti se fotografirajo skupaj s šerifom. Foto: Žiga Kotnik.

Znameniti Chinatown v San Franciscu je domovanje največje kitajske skupnosti zunaj Azije. Foto: Robert Brus.

V Chinatownu so za imena ulic običajni dvojezični, angleško-kitajski napisi. Foto: Borut Stojilković.

Azije, 7,9 % iz Evrope, 1,6 % iz preostale Severne Amerike oziroma Kanade, 1,3 % iz Afrike in 0,8 % iz Oceanije. Etnično obarvane so tudi migracije znotraj naselij. Angleško govoreči belopolti se selijo na obrobja mest, v predmestja ali celo v predmestja nekdanjih predmestij. Na izpraznjena, manj kakovostna bivalna območja se naseljujejo priseljenci azijskega in mehiškega porekla. Na splošno velja, da se število belopoltnih relativno zmanjšuje, izrazito se povečujeta deleža Latinskoameričanov in Azijcev, medtem ko je delež temnopolnih, v nasprotju z nekaterimi ameriškimi velemesti, razmeroma stabilen.

V Kaliforniji živijo številni ilegalni priseljenci. Leta 2010 so njihovo število ocenili na približno 2,6 milijona ali kar 7,3 % od legalnega prebivalstva, kar Kalifornijo med ameriškimi zveznimi državami uvršča na tretje mesto. Več kot polovica jih je prispela iz Mehike.

Kalifornija ima 14,7 milijona zaposlenih. Septembra 2011 je bilo 11,9 % brezposelnih; v drugi polovici leta 2011 se je delež zmanjšal za pol odstotka.

Kar 70,0 % zaposlenih se na delo vozi z osebnim avtom in so edini potniki v vozilu, 15,0 % si jih pot deli vsaj še z nekom, 5,1 % se jih na delo prevaža z javnimi prevoznimi sredstvi, 4,8 % pa jih uporablja alternativne možnosti prevoza.

36,0 % zaposlenih Kalifornijcev dela v javni upravi in poklicih, ki zahtevajo visoko stopnjo izobrazbe (univerzitetno osebje, odvetniki, zdravniki, bankirji ...), 26,8 % v trgovskih in pisarniških dejavnostih, 14,8 % v storitvenih dejavnostih, 12,7 % v proizvodnih dejavnostih in prometu, 8,4 % v gradbeništvu, vzdrževanju in rudarstvu ter 1,3 % v kmetijstvu, ribištvu in gozdarstvu.

Velika večina ljudi, kar 94 %, živi v gromozanskih metropolitanskih konurbacijah, predvsem na območjih velemest Los Angeles in San Francisco. S tem je Kalifornija najbolj urbanizirana ameriška zvezna država. Zgodba o Kaliforniji, njenem gospodarstvu, uspehu in prihodnosti je predvsem zgodba o njenih prebivalcih, torej zgodba o priseljevanju ter posledični izjemni rasni in kulturni pestrosti, seveda pa tudi o mestnem prebivalstvu.

Življenjski slog povprečnega Američana je neločljivo povezan z osebnim avtomobilom. Foto: Lili Jazbec.

Temu je prilagojena prometna infrastruktura s širokimi, tudi večpasovnimi avtocestami. Foto: Naja Marot.

Prebivalstvo kalifornijskih mest

Prvotni sistem naselij, na katerega so naleteli evropski raziskovalci, je pogojeval poselitev in s tem razmestitev prebivalstva vzdolž obale. Notranji predeli so bili zaradi sušnega zaledja in visoke Sierre Nevade premalo gostoljubni. Pomik prebivalstva v sušno notranjost je omogočilo šele namakanje, že prej pa v skromnejšem obsegu rečna povezava med obalo in zaledjem, ki je omogočala ladijski promet.

Narava prebivalce kalifornijskih mest nenehno sili v prilagajanje zaradi težje gradnje v hribovitem in goratem svetu, omejenosti razpoložljivih zemljišč za širjenje poselitve in industrije na pobočjih, zemeljskih plazov, redkih in oddaljenih vodnih virov, plitve vode v obalnih pristaniščih in, morda še najbolj očitno, potresne nevarnosti. Po drugi strani je obalno gorovje prekrasna bivanjska kulisa, kar dviguje cene pozidanih in zazidljivih zemljišč v nebo. Premožnejši praviloma prebivajo ob obali in ob vznožjih gora, revni pa v sušni notranjosti ter v starih, propadajočih poslovnih središčih mest.

Izjemno pomembno vlogo pri razvoju kalifornijskih mest je odigrala množična in na nek način čezmerna uporaba osebnega avtomobila kot temeljnega prevoznega sredstva. Za razliko od velemest v ostalem delu ZDA, še zlasti tistih na vzhodu, jugovzhodu in srednjem zahodu, so se mesta v Kaliforniji začela hitreje razvijati pozneje, šele v 20. stoletju, ko se je avto že dodobra uveljavil kot osebno prevozno sredstvo. Tipična podoba središč večine ameriških velemest je osredotočeno navpična, medtem ko so kalifornijska mesta razpotegnjena po ogromnih površinah, tudi na račun rodovitnih kmetijskih zemljišč. Drugod bi takšna zemljišča zavarovali, v Kaliforniji pa tega niso storili, saj jih je v slabo poseljenem zaledju še vedno v izobilju. Medtem ko je bilo treba v preostali Ameriki mestna središča in storitve v njih zaradi velike gostote prebivalstva prilagoditi najprej konjem ter pozneje javnemu prometu in peš dostopu, v Kaliforniji večina ljudi še vedno prebiva v enodružinskih hišah ali manjših blokkih, med katerimi so široke prometnice, ki vodijo dobesedno do vrat vsakega cilja potovanja, najsi bo to služba ali nakupovalno središče.

Na podobo mest je vplivala tudi pestra prebivalstvena sestava, saj posamezne narodnostne, rasne, verske, spolno ali kako drugače usmerjene skupnosti živijo v zaključenih, med seboj ločenih predelih. Med njimi sta najbolj znana Kitajska četrt (Chinatown) v San Franciscu in Vietnamska četrt (Little Saigon) v okrožju Orange (Orange County), ki sestavlja južni del losangeleškega metropolitanskega območja. Razlika je opazna že na prvi pogled. V takšni soseski prevladuje tipična arhitektura, skupnost ima svoje trgovine, restavracije, šole, tržnice, radijske in televizijske postaje. Angleščina je tako tuj jezik kot na primer kitajščina. Podobno, kot se je za predmestja, predvsem pa za način življenja v njih uveljavil izraz *suburbs*, se je takšnih območij marsikje oprijela oznaka *ethnoburbs*.

Največja med kalifornijskimi konurbacijami je **južnokalifornijska konurbacija**. V zvezi z njo najprej pomislimo na Los Angeles ter Hollywood in njegove starlete, peščene plaže, pop, rock in hip-hop zvezde, razkošne zabave in bogastvo na vsakem koraku. Vse to je seveda le zelo skrbno izdelana razglednična podoba, ki so jo ustvarili mediji in filmska industrija.

Geografski pogled nam razkrije velikansko pestrost, ki jo ponuja največje ameriško metropolitansko območje in drugo največje ameriško mesto. Južnokaliifornijska konurbacija se v smeri vzhod–zahod razprostira od Palm Springsa do Sante Barbare v razdalji 270 km ter od Lancastra v dolini Antelope na severu do meje z Mehiko na jugu v razdalji 320 km. Zajema doline obalnega gorovja znotraj Losangeleške kotline (Los Angeles Basin), kjer domuje več kot 20 milijonov ljudi. Prebivalci širšega območja Los Angelesa sestavljajo etnično ter kulturno najbolj pisano družino v ZDA. Številni ethnoburbi se pojavljajo v regijah Los Angeles in Orange County. Več kot polovica prebivalcev Monterey Parka je kitajskega porekla, v Gardeni so zelo številni Japonci, Armenci živijo v Pasadeni in Glendalu, za Inglewood in Baldwin Park so značilni Afričani, Mehičanom pa pripada več kot dvajset predmestij v okrožjih Orange, Riverside, San Diego in Los Angeles. Več Mehičanov kot v Los Angelesu živi le v Ciudad de México. Tu sta tudi največji skupnosti Korejcev in Vietnamcev zunaj matičnih držav.

Somestje Los Angeles sestavlja več kot ducat posamičnih mest, povezanih v celoto s širokimi večpasovnimi avtocestami in drugimi prometnicami. Nikjer na svetu ne najdemo boljšega primera večjedrnega razvoja mest. Zanje so značilne navidezno neskončne možnosti širitve. Kljub členitvi urbane strukture na kopicu manjših enot so južnokaliifornijska velemesta glede na urbane vzorce in način življenja zelo edinstvena, če ne celo futuristična. Le kje na svetu bi lahko našli do zadnje podrobnosti izdelano 44-metrsko repliko Matterhorna, ki se dviga nad Disneylandom. Po višini jo presega 21 milijonov USD vreden in 69 m visok digitalni prikazovalnik rezultatov na bližnjem bejzbolskem stadionu, vse to pa je v senci 75-metrskega fluorescenčnega križa "drive-in" cerkve v soseski.

Preglednica 3: Največja mesta v Združenih državah Amerike leta 2011.

rang	mesto	zvezna država	število prebivalcev v mestu	prebivalcev v mestni aglomeraciji
1	New York	New York	8.363.710	22.000.000
2	Los Angeles	Kalifornija	3.833.995	18.100.000
3	Chicago	Illinois	2.853.114	9.750.000
4	Houston	Teksas	2.242.193	6.200.000
5	Phoenix	Arizona	1.567.924	4.375.000
6	Philadelphia	Pensilvanija	1.540.351	6.600.000
7	San Antonio	Teksas	1.351.305	2.225.000
8	Dallas	Teksas	1.279.910	6.750.000
9	San Diego	Kalifornija	1.279.329	3.150.000
10	San Jose	Kalifornija	948.279	-*
11	Detroit	Michigan	912.062	5.450.000
12	San Francisco	Kalifornija	808.976	7.550.000

*Vključen je v mestno aglomeracijo San Francisca.

San Diego z 1,3 milijona prebivalci je pomembno središče Kalifornije. Tako vlogo ima od leta 1769, ko je na njegovem območju frančiškanski menih Junipero Serra ustanovil

Nočna panorama obalnega dela San Diega. Foto: Naja Marot.

V vojaškem pristanišču v San Diegu so skoraj vedno zasidrane letalonosilke. Foto: Gregor Drčar.

misijon. Ko je Kalifornija postala država, je San Diego postal končna postaja starih španskih poti ob spodnjem Koloradu. Kmalu je postal pomembno metropolitansko območje zunaj neposrednega španskega vpliva. Mesto ima dolgo mornariško tradicijo in vojska je še vedno ena glavnih zaposlitvenih možnosti za njegove prebivalce. Večina mornariškega osebja tudi po upokojitvi ostane v San Diegu, ki slovi tudi kot pomembna turistična destinacija, s čimer se pridružuje ostalim južnokalifornijskim mestom. Vsako leto stotisoči obiskovalcev z vsega sveta in drugih delov ZDA obišejo njegova staro mestno jedro in svetovno znani živalski vrt. San Diego je glavna ameriška izstopna točka v Mehiko, kjer je onstran meje mesto Tijuana, in seveda tudi glavna vstopna točka iz latinskoameriške sosedne na jugu. Mejo vsak dan prečka nepregledno število občasnih delavcev, na drugi strani pa se vsak dan na tisoče Američanov odpravi v obalna letovišča med Tijuano in Ensenado na severozahodu mehiške države Baje Kalifornije.

Med San Diegom in Los Angelesom je **okrožje Orange** (Orange County). Po koncu druge svetovne vojne je imelo vsega 150.000 prebivalcev, zdaj jih je že več kot 3 milijone. Okrožje je najbolj značilno suburbano območje južne Kalifornije. Tamkajšnjih več kot sto mest sestavlja južno zaledje Los Angelesa, pri čemer nobeno naselje nima več kot 400.000 prebivalcev, v kar četrtini pa jih živi manj kot 100.000. Kot nakazuje ime, je bilo nekoč tamkaj glavno območje pridelovanja agrumov. Po drugi svetovni vojni so mesta Anaheim, Fullerton, Santa Ana in Costa Mesa doživela eksplozivno rast in nekdanje nasade pomarančevcev so zamenjale tipične ameriške predmestne vrstne hiše. Sprva je bilo prebivalstvo okrožja tradicionalno angloameriško belo, vendar se je predvsem zaradi bližine

Hiše na obali v okrožju Orange. Foto: Naja Marot.

mehiške meje rasna sestava dodobra premešala, čemur so se pridružili še priseljenci iz jugovzhodne Azije. Veliko število mest narekuje razpršenost ter delitev gospodarskih in kulturnih funkcij, zato okrožje nima jasno izraženega središča, ki je sicer v Santa Ani. V Anaheimu, s 360.000 prebivalci največjem mestu okrožja, sta svetovno znana zabaviščna parka Disneyland in Knott's Berry Farm. Disneyland je z naskokom največje zaposlitveno središče, saj v njem dela kar 22.660 ljudi.

Ko je leta 1900 iz starega puebla nastal **Los Angeles**, je imel vsega 100.000 prebivalcev. Danes jih ima skoraj 4 milijone, dodatnih 6 milijonov jih živi v njegovem okrožju, še nekaj več kot enkrat toliko pa v celotnem metropolitanskem območju. L. A. (beri "el-ej"), kot ga na kratko pogovorno imenuje večina njegovih prebivalcev, svojo pomembnost dolguje široki paleti gospodarskih dejavnosti na čelu s kmetijstvom, trgovino, prometom, letalsko, vojaško in seveda zabavno industrijo.

Na vodoravno razpotegnjenost mesta kažeta velika prevlada pritličnih, največ enonadstropnih enodružinskih hiš, in velika zastopanost dvonadstropnih večstanovanjskih kompleksov. Tudi v revnejših četrtih so višje stavbe zelo redke. Los Angeles je etnično in rasno izjemno pestro mesto, saj v njem nobena etnična ali rasna skupnost ne presega 50 %. Že desetletje velja, da je med njegovimi prebivalci 40 % Latinskoameričanov, 35 % Angloameričanov, 12 % Azijcev in 11 % temnopoltih.

Če kje, potem je prav v Los Angelesu avtomobilski promet odigral pomembno mestotvorno vlogo, saj se je tu razvila ena najgostejših prometnih mrež na svetu. Možnost uporabe avtomobila omogoča, da velemesto nima enega samega, jasno izraženega poslovnega središča. Govorimo lahko o širšem središču s sedeži korporacij, pisarniški kompleksi, hoteli in stanovanjskimi nebotičniki. Od tu izhaja "urban sprawl", nezadržno, včasih celo stihijsko širjenje mest in urbanega načina življenja. Čeprav je mestno središče v zadnjih dveh desetletjih doživelo korenite spremembe, oživitve in pomladitev, je večina gospodarstva, turističnih znamenitosti in bivalnih zmogljivosti še vedno razpršena po širši okolici in v zaledju. Los Angeles tako sestavljajo posamezna jedra, med katerimi je zagotovo največje in najpomembnejše Los Angeles–Long Beach, ki mu po številu prebivalcev sledijo San Diego, Anaheim–Santa Ana, Riverside–San Bernardino, Oxnard–Ventura in Santa Barbara–Santa Maria–Lompoc.

Veliko število avtomobilov povzroča strašansko gnečo, vsakodnevne prometne zamaške ter, kljub stalnim omejitvam, najhujšo obliko smoga v ZDA. Z vidika smoga ima Los Angeles izrazito neugodne naravne razmere. Kotlina, kjer je glavnina somestja, je z vseh strani obkrožena z gorovji, odprta je le proti zahodu oziroma hladnemu Tihemu oceanu. Takšna zaprtost ter razlike v temperaturi in vlagi pogojujejo zelo pogoste temperaturne inverzije. Onesnažena vlaga se ujame v kotlinskem dnu, kjer v obliki meglic vztraja tudi po več tednov. K nastajanju smoga prispeva vrsta onesnaževalcev, zlasti tovarne, elektrarne in gospodinjstva, najpomembnejši pa so zagotovo prometni izpusti.

Skoraj desetina prebivalcev Los Angelesa vsak dan ob vožnji na delo in domov v avtomobilu preživi več kot 2 uri. Devet od desetih najbolj prometno obremenjenih cestnih križišč v Združenih državah je v Kaliforniji, kar osem jih je v Južni Kaliforniji. Rekord je vozlišče avtocest iz Santa Monice in San Diega v zahodnem Los Angelesu, ki ga dnevno prevozi

Panorama Los Angelesa z mestnim središčem na sredi. Foto: Bojan Erhartič.

Številne mondene ulice v Los Angelesu obroblijo palmovi drevoredi. Foto: Borut Stojilkovič.

Koncertna dvorana Walta Disneyja je dom Losangeleškega filharmoničnega orkestra. Foto: Darinka Vrbanac.

Kodak Theatre je od odprtja leta 2001 vsakoletno prizorišče podeljevanja Oskarjev. Foto: Robert Brus.

520.000 vozil. Kljub pregovorno odličnem sistemu ameriških avtocest, je to dandanes na območju Los Angelesa slejkoprej stvar preteklosti. V zadnjih dveh desetletjih se je namreč število vozil več kot podvojilo, dolžina visokozmogljivih prometnic pa se je v istem obdobju povečala za samo 7 %. Cestni javni prevoz je slabo razvit in neučinkovit, kar še zlasti velja za medkrajevni promet. Kalifornija ima med vsemi ameriškimi zveznimi državami najnižji izdatek za ceste na prebivalca. Mestne in kalifornijske oblasti si že desetletja prizadevajo rešiti problem smoga in treba jim je priznati določeno mero uspeha. Čeprav se je od šestdesetih let prejšnjega stoletja število prebivalcev podvojilo, se onesnaženost zraka nenehno zmanjšuje.

Smog je še zlasti problematičen na skrajnem vzhodu kotline, v dolini San Gabriel, ki jo prebivalci sami imenujejo Intelktualna prestolnica Kalifornije. Tu so locirani Kalifornijski tehnološki inštitut (California Institute of Technology), Nasini laboratoriji ter kopica šol in univerz. Okrog Los Angelesa je še precej dolin, ki so od mesta ločene z nizom gorovij, na primer Santa Monica. Kljub naravnim pregradam so upravno in organsko sestavni del Velikega Los Angelesa (Greater Los Angeles Area). Takšne so doline San Fernando, Ventura in Santa Barbara, ki so bile v preteklosti prevladujoče kmetijske in zasajene z nasadi agrumov. Obalni deli so rezervirani za najbogatejše ljudi, medtem ko so drugi mestni deli močno suburbanizirani in gosteje poseljeni. Njihovi prebivalci se soočajo z močnim priseljevanjem, smogom in pomanjkanjem vode.

Druga največja konurbacija, **urbana regija Sanfranciškega zaliva**, je 650 km severno od Los Angelesa in se širi neposredno ob zalivu ter v njegovemu zaledju. **San Francisco** je začel pridobivati pomen ob odkritju zlata v Sierr Nevada leta 1848, ko so se vanj začele zgrinjati kopenske, pomorske in rečne poti. Vodile so proti Osrednji dolini, vznožju Sierre, proti gozdovom sekvoj na severu ter obalam glavnega mesta Montereyja na jugu. San Francisco je vzniknil kot oskrbno središče za širše zaledje. Imenoval se je The City (Mesto), saj so bili takratni prebivalci širšega območja mnenja, da je to edino omembe vredno mesto v celotni Kaliforniji. V vsega dveh letih je zrastle v največje naselje na zahodni ameriški obali in je ta status ohranilo vse do leta 1920. Mesto je zaradi rasne pomešanosti in multikulturalnosti slovelo kot napredno, takšen sloves pa je ohranilo vse do sodobnosti. Še vedno je pojem sofisticiranega in umetniško navdahnjenega mesta z alternativnimi življenjskimi slogi.

Mesto San Francisco, ki med Američani velja za eno najbolj priljubljenih velemest, je za večino Kalifornijcev še vedno Mesto z veliko začetnico. K temu pripomorejo tudi razgibano površje in strme ulice, ki praktično od vsepovsod nudijo lep pogled na gladino Sanfranciškega zaliva, jutranje meglice nad znamenitim mostom Golden Gate in s popoldanskim soncem obsijani Alcatraz.

Mesto San Francisco stoji na ozkem, proti severu razpotegnjem polotoku med Tihim oceanom na zahodu in vodami Sanfranciškega zaliva na vzhodu. Med zlato mrzlico je najprej dobilo vlogo pristanišča. Takrat je bilo namreč mogoče priti v Kalifornijo ter iz mesta prek zaliva v notranjost dežele samo s plovili. Njihov tekmeč se je v obliki čezcelinske železnice pojavil leta 1869, ko si je San Francisco prislužil še naziv glavnega postajališča na zahodu. Zaradi naraščanja prebivalstva v zaledju zaliva so na prelomu iz 19. v 20. stole-

Panoramski pogled na San Francisco med plovbo po Sanfranciškem zalivu. Foto: Aleš Smrekar.

Glavna prometna vez med vzhodno in zahodno obalo Sanfranciškega zaliva je Bay Bridge. Foto: Robert Brus.

tje zgradili tramvajsko omrežje in medmestno železnico. V tridesetih letih prejšnjega stoletja so odprli še cestna mostova Bay Bridge iz San Francisca proti Oaklandu in znameniti Golden Gate, ki sta sprostila promet in okrepila povezovanje mestnega zaledja v enotno metropolitansko območje.

Hitra rast metropolitanskega območja je povzročila, da v San Franciscu živi le še okrog devetina prebivalcev celotnega zalivskega območja. Število prebivalcev v mestu narašča zelo počasi. Glavni razlogi so prostorska utesnjenost na polotoku in posledično draga zemljišča, s čimer so povezani visoki stroški bivanja in prometne preglavice.

V svoji zgodovini je San Francisco gostil izjemno široko etnično in nacionalno paleto priseljencev, ki so v pristanišče prihajali od vsepovsod po svetu. Med njimi moramo omeniti Kitajce, ki so jih prvotno pripeljali kot pomoč pri gradnji čezcelinske železnice in so se naselili v San Franciscu. Čeprav več priseljencev kitajskega porekla živi v okrožju Los Angeles, je v San Franciscu še vedno največja kitajska skupnost v Severni Ameriki, znameniti Chinatown. Hrbtenico delovne sile ne le mesta, ampak celotnega ameriškega zahoda, so poleg Kitajcev tvorili nemški, ruski, angleški ter italijanski mornarji in ribiči, ki so dom našli v San Franciscu. V sodobnosti se je težišče priseljencev izrazito prevesilo v Azijo in Latinsko Ameriko. Etnično obarvani festivali, muzeji, gledališča in glasba v San Francisco vsako leto privabijo tri milijone turistov. Mesto je bilo tudi eno prvih, ki je komercialno promoviralo etnoturizem, tako da vsakdo lahko obišče nepregledno število neameriških restavracij in trgovin.

San Francisco spada med najmanj industrializirana ameriška mesta. Težave, ki jih prinaša z morjem fizično omejeno mesto, so povzročile selitve v predmestja, na mestno obrobje in v mesta v zaledju, ki so se začela širiti hitreje kot sam San Francisco in druga obalna mesta. Sprva so se za tovrstne selitve odločali belci. Nato so se jim v želji po čistejši vodi in zraku, manj intenzivnem prometu, boljših šolah in mirnejši bivanjski okolici pridružile druge, bolj mobilne narodnostne skupine.

Podobno kot v Los Angelesu so se tudi v metropolitanskem San Franciscu razvile jasno prepoznavne soseske in skupnosti. Neposredno južno od mestnega središča so bivalna in industrijska območja, kakršno je Daly City na zahodni obali Sanfranciškega zaliva. Dlje proti jugu sta Santa Clara in znamenita Silicijeva dolina (Silicon Valley), znani po visoki in računalniški tehnologiji ter bogatih prebivalcih.

Še bolj proti jugu je **San Jose**, "glavno mesto" Silicijeve doline, ki še vedno velja za daleč najbolj industrijsko mesto celotne urbane regije. Nekdanje kmetijsko območje je leta 1850 postalo glavno mesto nove države. Še med drugo svetovno vojno je šlo za dokaj nerazvito območje, kamor so se priseljevali upokojenci in iz vojne vračajoči se veterani. Leta 1950 je v San Joseju živelo slabih 100 tisoč prebivalcev, leta 1990 pa je po številu prebivalcev že prehitel San Francisco in z nekaj manj kot milijonom prebivalcev postal tretje največje mesto v Kaliforniji in deseto v ZDA.

Severno od San Francisca je onstran mostu Golden Gate okrožje Marin, kjer so locirana najpremožnejša in najbolj ekskluzivna suburbana območja metropolitanske regije. Za to okrožje je tako kot za Silicijevo dolino značilna skokovita rast prebivalstva. K množičnemu priseljevanju so pripomogli dobro plačana delovna mesta, visoka tehnologija, dobra pro-

Zanimiv splet starejše
in novejše arhitekture s
Transameriško piramido v
sredini. Foto: Bojan Erhartič.

V Sacramentu stoji veličastna stavba kalifornijskega Kapitola. Foto: Žiga Kotnik.

metna dostopnost in čudovita okolica. Zaradi tega so se najprej močno povečale cene zemljišč, temu pa sta sledila dvig življenjskega standarda in rast stroškov bivanja. Ker se zdaj ljudje vozijo na delo tudi po več ur, so si nekdanji prebivalci elitnih predelov poiskali cenovno dostopnejše soseske na vzhodni obali zaliva ali celo v Osrednji dolini.

Dandanes se najhitreje širijo prav takšna območja, torej predmestja nekdanjih predmestij, ki po videzu spominjajo na Los Angeles oziroma njegovo okolišje Riverside. Največje mesto vzhodne obale Sanfranciškega zaliva je Oakland z več kot 400.000 prebivalci in pomembnim industrijskim pristaniščem. Severno od njega je glavno univerzitetno središče Kalifornije Berkeley. Ostala mesta, kot so Richmond, Alameda, San Leandro, Hayward in Fremont, so izgubila prepoznavnost in deloma identiteto, ko jih je "požrla" suburbana metropolitanzacija celotne, sprva naravne in pozneje kmetijske pokrajine. V tem delu zaznamo zanimivo zakonitost, da bogastvo prebivalstva narašča z nadmorsko višino. Tisti z nižjimi dohodki živijo na ravninah in ob obali, medtem ko bogatejši prebivajo na vzpetinah s prečudovitimi razgledi na Tihi ocean, Sanfranciški zaliv, otoke v njem, mesto San Francisco ter predvsem svetovno znani in spektakularni most Golden Gate.

Čeprav večina urbanih Kalifornijcev prebiva v obalnih ali vsaj priobalnih mestih, so v zadnjem času doživela hitro rast tudi **mesta Osrednje doline**. Devet urbanih območij, od Reddinga na severu do Bakersfielda na jugu, ima hitrejšo prebivalstveno rast od kalifornijskega povprečja. Mesta v notranjosti so enakomerno razporejena po celotnem osrednjem delu Kalifornije. Poleg glavnega mesta Sacramento so največja mestna naselja

Fresno, Stockton in Bakersfield, ki so približno enako velika in rastejo izjemno hitro. Njihove glavne prednosti pred obalnimi mesti so nizke cene nepremičnin in zemljišč, dobre zaposlitvene možnosti in s tem krajša vožnja na delo, manj smoga in prometnih zamaškov ter seveda čistejša, še vedno dokaj naravno okolje.

Temeljno razvojno gibalno mesto v notranjosti Kalifornije je bilo vsekakor kmetijstvo, kar velja predvsem za Osrednjo dolino. Metropolitansko območje Sacramenta ima že več kot 1,5 milijona prebivalcev. Največ delovnih mest je na voljo v vladnih službah, gospodarska moč Sacramenta pa še vedno sloni tudi na kmetijstvu in predelavi hrane ter na letalski in vesoljski industriji. Kljub kmetijskemu zaledju in agrarnim koreninam vsako mesto v notranjosti skuša razviti lastno identiteto, ki naj bi izboljšala njegovo prepoznavnost.

30 km zahodno od Sacramenta je Davis s sedežem Kalifornijske univerze (University of California), glavnega središča za kmetijske raziskave. Bakersfield, ki je bil pred drugo svetovno vojno glavna destinacija Dust Bowl migrantov, se naslanja na kulturo ravnin južnega dela osrednjega ZDA in je že nekaj časa eno vodilnih središč kantri glasbe. Od tod izhajajo zvezde svetovnega formata, kot so Buck Owens, Merle Haggard in Dwight Yoakam. Bližnji Delano si je "svojih 15 minut slave" zagotovil s četrtjo, kjer je v šestdesetih letih prejšnjega stoletja Cesar Chavez začel organizirati brezpravne in (pre)malo plačane tuje kmetijske delavce. Merced, ki je izhodišče za obisk Narodnega parka Yosemite, je dobil čast, da gosti najnovejši kampus Kalifornijske univerze. V dolini reke San Joaquin so omembe vredna mesta še Visalia, Fresno, Modesto in Stockton. Čas bo pokazal, katero od teh bo uspešno izrabilo svoje možnosti in izkoristilo priložnosti, se prebilo v ospredje in si zagotovilo posel, bogastvo ter omembe vreden kulturni razvoj. Za zdaj najboljše kaže Fresno. Med tistimi, ki še čakajo na priložnost, so tudi mesta v dolini reke Sacramento, kot na primer Redding, Chico, Marysville in Yuba City.

BREZPOSELNOST PO KALIFORNIJSKIH OKROŽJIH OKTOBRA 2010

delež brezposelnih (%)	
	od 8,0 do 10,3
	od 10,4 do 11,7
	od 11,8 do 13,6
	od 13,7 do 15,7
	od 15,8 do 29,3

MEHIKA

GOSPODARSTVO

Vzdevek Kalifornije je Zlata država (Golden State). Čeprav to ime izhaja iz časa zlate mrzlice, je še vedno več kot upravičeno. Zlata mrzlica je namreč privabila trume priseljencev, čez-celinska železnica pa je spodbudila gospodarsko rast celotne Kalifornije. Kljub temu je večina ozemlja, zlasti nemestnega, v 19. stoletju ostala prazna. Naravnost cvetela so le pristaniška mesta. Sušno oziroma polsušno podnebje je oviralo kmetijstvo ter s tem prebivalstveni in gospodarski razvoj notranjosti dežele. Še več, Kalifornija je bila skorajda povsem izolirana od drugih razvitih območij Severne Amerike in tudi celotnega sveta. Vzhodna Azija je oddaljena 10.000 km, takratna pomembna središča v Mehiki ter v osrednjem delu ZDA so bila oddaljena več kot 2000 km in ločena z neprijaznimi gorovji.

V 20. stoletju je sledil meteorski vzpon. Še leta 1900 je imel Los Angeles vsega 100.000 prebivalcev, zdaj pa je drugo največje mesto v Severni Ameriki in med dvajsetimi največjimi mesti na svetu. V šestdesetih letih prejšnjega stoletja je Kalifornija po številu prebivalcev prehitela zvezno državo New York in postala ameriška država z največ prebivalci. Zdaj živi v Kaliforniji vsak deveti Američan in kmalu bo vsak trinajsti živel v Los Angelesu oziroma njegovem somestju.

Ocene se sicer nekoliko razlikujejo, a če bi bila Kalifornija samostojna država, bi se njeno gospodarstvo po velikosti v svetovnem merilu uvrstilo na sedmo ali osmo mesto, pred na primer Brazilijo, Italijo in Španijo. Glavni dejavniki razvoja so vsekakor naravni viri s kmetijstvom na čelu, razmah vojaške industrije med drugo svetovno vojno, visoka tehnologija, položaj znotraj Pacifiškega obroča in ob vsem tem samosvoj razvoj zabavne industrije.

Gospodarske zgodbe vsekakor ne bi bilo brez doseljevanja in priliva delovne sile. Na začetku so bili to kitajski in mehiški priseljenci, ki so gradili železniško omrežje ter delali na farmah in rančih. V času velike gospodarske krize v tridesetih letih prejšnjega stoletja so jim sledili tako imenovani Dust Bowl Oakie-ji, ki so za še skromnejše plačilo delali v sadovnjakih, vinogradih in na poljih. Po letu 1965, ko so se imigracijski zakoni malce sprostiti, so se v Kalifornijo spet zgrinjali Azijci, Mehičani ter drugi priseljenci iz Srednje in Južne Amerike.

Gospodarska sestava Kalifornije je izredno pestra in raznovrstna, kar je tudi sicer značilnost območij s tako visoko stopnjo urbanizacije. Tudi kalifornijsko gospodarstvo je tako kot druge tamkajšnje naravne in druge značilnosti samosvoje. Prehod iz industrijske v postindustrijsko gospodarsko fazo je bil naravnost osupljiv. Nikjer drugje na svetu ni

Pomemben dejavnik uspešnega kalifornijskega gospodarstva so ugledne izobraževalne ustanove, kakršna je Stanfordska univerza pri Palu Altu v Silicijevi dolini. Krasi jo številne skulpture francoskega kiparja Augusta Rodina, med njimi del instalacije Meščani Calaisa iz let 1884–1895. Foto: Borut Stojilkovič.

toliko ljudi vezanih na vojaško, še zlasti letalsko in vesoljsko industrijo, ki je, kljub skrčenju na polovico v zadnjih desetletjih, še vedno nadpovprečno pomembna. Drugi pol proizvodnega sektorja predstavlja elektronska industrija z visokotehnološkim raziskovanjem ter vlaganjem v razvoj in inovacije na področju računalništva. Industrijske panoge imajo izdatno podporo v finančnih, zdravstvenih, pravnih in izobraževalnih ustanovah ter drugih storitveno usmerjenih dejavnostih.

Vsepovsod po Kaliforniji je lociranih na stotine majhnih proizvodnih obratov, ki zaposljujejo nekvalificirano, pogosto ilegalno priseljeno delovno silo. Moški delajo v pohištvenih, ženske v šiviljskih obratih in pokrivajo velike domače potrebe, pri čemer ne smemo pozabiti na Hollywood in zabavno industrijo. Kljub njeni precejšnji globalni razpršenosti in nenazadnje večpolni razmestitvi znotraj Amerike, je kar tretjina zaposlenih v svetovni filmski industriji v Kaliforniji. Več kot devet desetih vseh (fizično) posnetih glasbe in filmov prihaja iz polmera slabih 10 km okrog križišča cest Hollywood Boulevard in Vine Street.

Poigrajmo se še malo s številkami. Bruto domači proizvod Kalifornije je 1890 milijard USD, kar je za okrog štiridesetkrat več od slovenskega BDP. Še leta 2006 je naraščal z letno stopnjo 3,1 %, ki se je v zadnjih dveh letih zmanjšala na vsega 0,4 %. Največje deleže prispevajo izobraževanje, zdravstvo in ostale storitve, sledijo nepremičninski posli, trgovina in promet, vladne službe ter industrija in druge proizvodne dejavnosti.

Čeprav je kalifornijsko gospodarstvo izvozno usmerjeno, se delež kalifornijskega izvoza v celotnem ameriškem izvozu že od leta 2000 vseskozi zmanjšuje. Takrat je predstavljal 15 % celotnega izvoza, leta 2008 pa le še 11 %. Leta 2007 je bila vrednost izvoženega blaga in storitev 134 milijard USD, od česar so bili kar 48 milijard vredni računalniki in z njimi povezani proizvodi. Vrednostno so sledili neelektrični stroji in naprave, kmetijski pridelki in proizvodi ter kemične surovine. Najpomembnejši kalifornijski zunanjetrgovinski partnerji so Mehika, Kanada, Japonska in Kitajska. Tuja podjetja še vedno rada vlagajo v kalifornijsko gospodarstvo in tam na dobro plačanih delovnih mestih zaposlujejo več kot 540.000 ljudi. Po vrednosti naložb je na prvem mestu Japonska, ki ji sledijo Združeno kraljestvo, Švica, Francija in Nemčija.

Leta 2006 je bruto domači proizvod na prebivalca dosegel vrednost skoraj 39.000 USD, s čimer je bila Kalifornija na enajstem mestu med ameriškiimi zveznimi državami. Znotraj Kalifornije so opazne precejšnje razlike. Najbogatejši so obalni predeli, na primer La Jolla v San Diegu, Beverly Hills v okrožju Los Angeles, Newport Beach v okrožju Orange, mesto San Francisco, Silicijeva dolina in okrožje Marin, kjer vrednosti nepremičnin v elitnih soseskah v povprečju presegajo milijon dolarjev. Na nasprotnem polu so okrožja v Osrednji dolini, severni Kaliforniji in sušni notranjosti južne Kalifornije, ki spadajo ne le med najcenejša območja s povprečno manj kot 300.000 dolarjev vrednimi nepremičninami, ampak tudi med območja z najrevnejšim prebivalstvom v tej ameriški zvezni državi.

Število nekmetijskih delovnih mest se rahlo zmanjšuje. Leta 2010 se je s 13,9 skrčilo na 13,5 milijona. Delež brezposelnih je okrog 12 %. Število delovnih mest se je povečalo v storitvah, trgovini, prometu, proizvodnji, izobraževanju, zdravstvu in gradbeništvu, zmanjšalo pa v financah, informacijski tehnologiji, rudarstvu in gozdarstvu.

Kalifornijo lahko glede na temeljne gospodarske značilnosti razdelimo na devet gospodarsko-strateških regij:

- Severna Kalifornija (Northern California): Gospodarstvo redko poseljenih in podpovprečno razvitih okrožij v regiji, kjer večino območja zavzemajo gozdovi in pašniki, je močno odvisno od naravnih virov.
- Severna dolina Sacramenta (Northern Sacramento Valley): Okrožja z osrednjim okrožjem Shasta so prevladujoče usmerjena v kmetijstvo in gozdarstvo.
- Veliki Sacramento (Greater Sacramento): Regijo sestavlja 6 okrožij, ki postajajo gospodarsko čedalje bolj samostojna in neodvisna, z največjo rastjo v zahodnem delu in središču Sacramentu. Vzhodni deli so manj razviti. Glavna kmetijska območja so v delih okrožij Sutter in Yuba ter ob avtocestah, označenih s številkami 65, 70 in 99, v smeri proti Sacramentu.
- Zalivsko območje (Bay Area): Gre za deset okrožij, ki obdajajo Sanfranciški zaliv in sestavljajo eno najbogatejših območij z zelo pestro paleto dejavnosti, od kmetijskih, visokotehnoloških, industrijskih do storitvenih, kjer ima izjemno pomembno vlogo tudi ladijski promet.
- Osrednje obalno območje (Central Coast): Okrožja, kjer prevladujejo kmetijstvo, storitve in vladne službe, so na prehodu med obema najbogatejšima območjema.

GOSPODARSTVO

OREGON

IDAHO

UTAH

NEVADA

ARIZONA

TIHI OCEAN

MEHIKA

0 50 100 150 200 250 km

	gozdarstvo		pridobivanje zlata
	poljedelstvo, sadjarstvo in živinoreja		jedrska elektrarna
	vinogradništvo		polje vetrnih elektrarn
	ribištvo		sončna elektrarna
	črpanje nafte na morju		računalniška industrija
	črpanje nafte na kopnem		turizem

Crescent City
Eureka
Mendocino

Sacramento

San Francisco

San Jose

Monterey

Fresno

Bishop

Bakersfield

Barstow

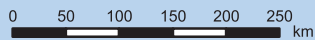
Los Angeles

Long Beach

Palm Springs

San Diego

GOSPODARSKO-STRATEŠKE REGIJE

- Dolina San Joaquin (San Joaquin Valley): V tej regiji je tako rekoč vse v znaku kmetijstva in spremljajočih dejavnosti; več kot 60 % zemljišč je v zasebni lasti.
- Osrednja Sierra (Central Sierra): Gre za enega najredkeje poseljenih območij, kjer je večina zemljišč v državni lasti. Gospodarstvo je skromno, velik del regije je zavarovan.
- Južna Kalifornija (Southern California): Gre za najpomembnejše gospodarsko območje Kalifornije, ki spada tudi med najpomembnejša v Združenih državah. Gospodarstvo temelji na zabavni in letalski industriji, kmetijstvu, nafti in turizmu.
- Južno obmejno območje (Southern Border): Najmanjše, a eno od najbolj raznolikih območij, je brez izrazite gospodarske usmerjenosti in je povsem zaznamovano z mehiško državno mejo. V zadnjih petih letih je zanj značilna izjemna rast bruto domačega proizvoda, kar za 69 %.

Kmetijstvo

Eden najpomembnejših kalifornijskih naravnih virov so zagotovo nepregledna zemljišča v Osrednji dolini z zelo primernimi prsti za kmetijstvo in dolgo rastno dobo brez zmrzali, ki jo zagotavljajo mile zime. Ko so leta 1900 v okolico Los Angelesa in leta 1930 v druge dele okoljsko sporno napeljali vodo za namakanje, so se kmetovalci začeli zelo uspešno ukvarjati z intenzivno, velikopotezno in specializirano pridelavo sadja in zelenjave ter gojenjem drugih kulturnih rastlin, ki ne prenašajo temperatur pod lediščem. S takšno pridelovalno usmeritvijo se je Kalifornija kaj kmalu zavihtela na vodilno mesto v ameriškem in svetovnem merilu, čeprav ima marsikatera ameriška zvezna država precej več kmetijskih zemljišč. Vodilna ameriška država je tudi po deležu namakanih zemljišč, saj je namakanje gonilo kalifornijskega kmetijstva.

Namakanje se Kaliforniji vsaj srednjeročno oziroma v obdobju zadnjih stotih let vsekakor obrestuje. Poleg vodnih virov iz Sierre Nevade in zaledja imata pri njem pomembno vlogo obe največji reki Osrednje doline Sacramento in San Joaquin, od koder je voda po kanalih speljana na okoliška polja in v sadovnjake. Strugi obeh rek sta regulirani. Za namakanje manjših kmetijskih območij vodo marsikje črpajo tudi iz podtalnice.

Kalifornijsko kmetijstvo je izjemno pestro. Kalifornija je vodilna ameriška zvezna država po količini kar 58 kmetijskih pridelkov in proizvodov. Deset med njimi jih pridelujejo ali proizvajajo izključno v Kaliforniji, nadaljnjih deset jih v Kaliforniji pridelajo ali proizvedejo več kot devet desetin, pri 16 pa nanjo odpade več kot polovični delež. Ali povedano drugače, v Kaliforniji pridelajo 40 % sadja in zelenjave v ZDA, kar je več kot skupna pridelava v naslednjih treh državah na lestvici. V Kaliforniji je tudi osem od desetih kmetijsko najbolj produktivnih okrožij v državi. V zvezni državi "medu in mleka", kot jo tudi imenujejo, pridelajo vse ameriške dateljne, fige, olive, nektarine in ves kivi, v njej pridelajo skoraj vse marelice, mandlje, orehe in skoraj ves avokado, iz Kalifornije pa prihaja na trg tudi večina ameriškega vina, solate, sliv, jagod in paradižnikov. Pri vsakem od navedenih kmetijskih pridelkov njihova v Kaliforniji pridelana količina presega skupno količino, pridelano v ostalih zveznih državah.

Če začnemo na jugu, si največja in najpomembnejša kalifornijska kmetijska območja sledijo takole: dolina Imperial-Coachella na jugovzhodu, Losangeleška in okoliške kotline, osrednji obalni del, Osrednja dolina ter okolica San Francisca in doline severno od njega. Dolina Imperial-Coachella prejme vsega okrog 100 mm ali celo manj padavin letno, vendar intenzivno namakanje omogoča specializacijo v pridelavo paradižnikov, korenja in nekaterih drugih toploljubnih kulturnih rastlin, kakršna so na primer dateljni.

Okrožje Los Angeles je bilo med letoma 1900 in 1950 vodilno kmetijsko območje Združenih držav. Čeprav sta v sodobnosti večino kmetijskih zemljišč uničila pozidava in širitev prometnega omrežja, tamkaj še vedno pridelajo znatne količine zelenjave in agrumov. Marsikje so obdelani ozki pasovi pod električnimi daljnovodi, kjer pridelujejo sadje in cvetje za krajevne potrebe. Podobno se je zgodilo v San Franciscu, kjer pa so vodilno vlogo v vinogradništvu in vinarstvu vendarle ohranile doline Napa z Livermorejem, Salinas in Santa Clara. Nesporno vodilno kmetijsko območje je postala Osrednja dolina, ki združuje dolini rek San Joaquin na jugu in Sacramento na severu. Znotraj njega je okrožje Fresno v dolini San Joaquin postalo najpomembnejše kmetijsko območje ne le v Kaliforniji, marveč kar v celotnih ZDA. V njem pridelajo najmanj 90 % ameriškega vina, bombaža, žita, sadja in zelenjave. Severneje, v bolj namočeni dolini reke Sacramento, ki je manj odvisna od namakanja, so usmerjeni v pridelavo riža, mandljev, paradižnikov, sladkorne pese, pšenice, sliv ter sena za mesno in mlečno govedorejo. V dolini Salinas jugovzhodno od Montereyja so kmetovalci usmerjeni v pridelavo zelo občutljive in drage zelenjave, na primer solate, artičok, brokolija, cvetače in brstičnega ohrovtja. Na aluvialni ravnici v zaledju Oxnarda med Los Angelesom in Santo Barbaro pridelujejo skoraj izključno zelenjavo in agrume. Kalifornija je med vodilnimi zveznimi državami tudi po pridelavi mleka, saj se uvršča na drugo mesto, takoj za tradicionalno mlečno zvezno državo Wisconsin. Mlečna govedoreja je razpršena po vseh območjih, glavčina mleka pa vendarle prihaja z območja San Bernardino–Riverside.

Med pridelki oziroma kulturnimi rastlinami, ki še niso bile omenjene, Kalifornija prednjači tudi v sicer nelegalnem in preganjanem pridelovanju marihuane. Zanesljivih podatkov sicer ni, a je po ocenah njen letni pridelek vreden kar 5 milijard USD, kar je več od vrednosti prvih petih legalnih pridelkov skupaj.

Kalifornijsko ribolovno območje na jugu sega do mednarodnih voda pri Peruju in na zahodu do Havajev. Največje in najpomembnejše ribiško pristanišče je Los Angeles, vendar se njegov pomen zmanjšuje. Njegov primat ogrožajo nizkocenovne azijske ribiške flote. Kalifornijski ribiči za neposredno prehrano človeka nalovijo največ tune, glavčina ulova pa odpade na inčune, namenjene za predelavo v ribje olje in ribjo moko ter za ribolovne vabe, skuše, ki jih predelujejo v hrano za hišne ljubljence, in sardele. Po količini ulovljenih rib se Kalifornija med ameriškimi zveznimi državami uvršča na tretje mesto, po vrednosti ulova pa na osmo.

Kmetijstvo Kalifornije se sooča z zelo samosvojnimi težavami. Če so v večjem delu osrednjega dela Združenih držav lastniki zemljišč tudi poglavitni kmetovalci in upravljavci, so v Kaliforniji lastniki v več kot polovici primerov velike korporacije in podjetja. Njihovi lastniki polj nikoli ne vidijo od blizu. Kmetije in kmetijska zemljišča upravlja najeta delovna sila, ki

Velik pomen poljedelstva ponazarjata njivi bombaža v ospredju in koruze v ozadju. Foto: Luka Azinović.

Ekstenzivna pašna živinoreja na biološki kmetiji v zaledju Bakersfielda. Foto: Naja Marot.

V Osrednji dolini so tudi obsežni sadovnjaki, kakršen je nasad agrumov na fotografiji. Foto: Naja Marot.

Velik pomen vinogradništva ponazarjajo nepregledni vinogradi v razgibani dolini Sonoma. Foto: Naja Marot.

Pomembna panoga ribolova je lovljenje škampov, za kar uporabljajo posebne pasti. Foto: Lili Jazbec.

tam ne prebiva in zato ne živi v sozvočju z naravo. V glavnem gre za Mehičane, Azijce in priseljence iz drugih delov ZDA, zlasti iz Oklahome. Strogi zakoni so priseljevanje sprva omejevali, po drugi svetovni vojni pa so priseljence začeli sprejemati z odprtimi rokami. Cenejši kot so bili, raje so jih sprejeli. Še zlasti v šestdesetih letih prejšnjega stoletja se je na tisoče Mehičanov bodisi legalno bodisi ilegalno selilo s farme na farmo, delalo na poljih, pobiralo pridelke ter sodelovalo pri njihovi predelavi in pakiranju. Za podpovprečno plačo so delali v neznosnih razmerah, živeli v neprimernih bivališčih in bili brez zdravstvenega zavarovanja ter primernege šolanja. Čeprav so se delavci začeli organizirati in so njihovi voditelji, kot je Cesar Chavez, s pomočjo medijev javno opozarjali na njihove težave, še vedno niso deležni pravičnega deleža kmetijske blaginje.

Kmetijstvo ustvarja 2 % bruto domačega proizvoda in je peti največji svetovni ponudnik hrane ter drugih kmetijskih pridelkov in proizvodov. Zaradi pokvarljivosti nekaterih, kot so sadje, zelenjava, mlečni pridelki, večino od teh odpravijo iz Kalifornije z letali.

Naravni viri (nafta, rude...)

Kalifornija je zelo bogata z rudnimi in drugimi viri. Še vedno ohranja primat pri pridobivanju nekaterih rudnin (brez nafte), saj nanjo odpade več kot 9 % v ZDA pridobljenih količin. Na prvem mestu je po proizvodnji zlata, a so tega po tega po vrednosti že davno prehiteli pesek in sestavine za cement, potrebni za gradnjo stavb in prometnega omrežja.

Naftna ploščad pred Santa Barbaro zahodno od Los Angelesa. Foto: Naja Marot.

Naftno polje v okolici Bakersfielda. Foto: Aleš Smrekar.

Eno od vse bolj številnih polj vetrnih elektrarn. Foto: Naja Marot.

Sončna elektrarna na parkirišču kalifornijskega sejišča v Sacramentu. Foto: Naja Marot.

Poleg tega so v južni in osrednji Kaliforniji odkrili znatne podzemeljske in podmorske zaloge nafte. Da ne gre za nepomembna nahajališča govori podatek, da je Kalifornija takoj za Teksasom in Aljasko tretja ameriška zvezna država po količini načrpane nafte. Največ nahajališč je v obalnem delu južne Kalifornije. Tamkaj so kar štiri od desetih največjih naftnih polj v ZDA: polje Wilmington je na drugem, polje Huntington Beach na šestem, polje Long Beach na sedmem in polje Ventura na osmem mestu. Še dva ducata manjših nahajališč je v južnem delu doline San Joaquin. Izkoriščanje podmorskih zalog se je komercialno začelo šele po letu 1965. Leta 1969 je prišlo do katastrofalnega razlitja nafte pri Santa Barbari, ki je prizadelo predvsem priljubljene plaže in mondene predele. Zaradi tega je država poostrila standarde za varovanje obalnih in morskih predelov. Kljub temu je od takrat nastalo okrog 700 novih podmorskih vrtin.

Prav tako na tretje mesto v ZDA se uvrščajo kalifornijske naftne rafinerije, v katerih predelujejo tudi nafto z Aljaske in čezmorskih naftnih izvoznih. Kalifornija pokriva 13 % lastnih potreb po naravnem plinu, 38 % po surovi nafti in 73 % po električni energiji. Pri pridobivanju električne energije je vse pomembnejša vloga vetrnih elektrarn, vse bolj se izkorišča tudi solarna energija.

Letalska in vesoljska industrija

Če so bili naravni viri s kmetijstvom vred vzrok za nekdanje večanje pomena Kalifornije, se je njeno gospodarstvo še dodatno okrepilo z nameščanjem in širitvijo vojaških objektov ter letalskih baz med drugo svetovno vojno in v desetletju po njej. Do tega je prišlo zaradi japonskega napada na Pearl Harbor in odprtosti Kalifornije proti Tihemu oceanu, Aziji in s tem potencialni nevarnosti, ki jo je predstavljala Japonska. V Kaliforniji so svoje obrate namestili veliki dobavitelji orožja kot so Douglas, Convair, Northrup in Lockheed. Locirali so jih blizu vojaških in letalskih oporišč. Proizvajali so letala, rakete, izstrelke, strelno orožje in druge vojaštvu namenjene proizvode. Pozneje je potrebe po tovrstnih izdelkih in s tem nova delovna mesta spodbujala hladna vojna. Vojaška industrija je kot delovno silo izkoristila tudi upokojene vojake iz druge svetovne vojne, ki so po končanem službovanju ostali v sončni in za bivanje prijetni zvezni državi. Pozneje so se vojaškim objektom pridružili še Nasini testni poligoni in izstrelišča; tudi zato je bila Kalifornija med letoma 1940 in 1970 najhitreje razvijajoča se ameriška zvezna država. Čeprav v novejšem času vojaška oporišča na zahodni obali postopoma zapirajo in opuščajo, je Kalifornija ohranila vodilno mesto v ameriški vojaški industriji.

Računalniška industrija

Kalifornijska računalniška industrija je neločljivo povezana s Silicijevo dolino, čeprav je njen dobršen del lociran tudi na jugu zvezne države. Silicijeva dolina je območje med San Franciscmom in San Josejem, ki se je prej imenovalo dolina Santa Clara (Santa Clara

Sodobna informacijsko-komunikacijska tehnologija se zrcali celo v poimenovanju ulic. Foto: Borut Stojilkovič.

Valley). Sodobno ime je dobila leta 1971 po brezštevilnih računalniških čipih, ki so jih izdelali tukaj. Njeni začetki segajo v trideseta leta prejšnjega stoletja, ko se je na tem območju ob pomoči znanja Stanfordske univerze začela razvijati elektronska industrija, sprva predvsem za zadovoljevanje vojaških potreb. Silicij je v zgodbo vstopil z iznajdbo polprevodnega silicijevega tranzistorja, ki je nadomestil klasičnega germanijevega predhodnika. Polprevodniki so zaživel v sedemdesetih letih, kar je privabilo znanstvenike iz celotnih Združenih držav in preostalega sveta.

V Silicijevi dolini so osredotočeni sedeži in proizvajalci strojne in programske računalniške opreme, kar je povzročilo eksplozivno rast okrožja Santa Clara in še posebej njenih mest San Jose in Sunnyvale.

Vprašamo se lahko, zakaj je do nastanka Silicijeve doline prišlo prav tukaj? Odgovor je večplasten. Nekdanje kmetijsko območje je bilo razmeroma prazno, zemljišča pa poceni. Blizu je bil San Francisco, prometna infrastruktura je bila dobra in razvita. Območje je nudilo dobre možnosti za rekreacijo in zdravo življenje. Zaradi bližine vele mest ter vojaške, letalske in vesoljske industrije je bilo zagotovljeno tržišče za izdelke, povpraševanje po njih pa je bilo veliko. Na voljo so bili visoko usposobljeni diplomanti Stanfordske in Berkeleyjske univerze, ki spadata med najboljše univerze na svetu. Prva zgodba o uspehu je podjetje Hewlett-Packard (HP), ki je bilo v osemdesetih letih prejšnjega stoletja največji računalniški gigant na svetu. Sledila so mu podjetja Xerox, Apple in druga.

V zadnjih desetletjih se je tudi Silicijeva dolina soočila z velikimi težavami, ki so zavrle

razvoj. Ta se je še pred kratkim zdel ena sama neskončna rast. Prav ta rast je vplivala na zvišanje cen zemljišč, nepremičnin in življenjskih stroškov prek vseh razumnih meja. Velika gostota prebivalstva in na osebni avtomobil vezan način življenja povzročata vsakodnevne prometne zamaške, ki pomembno zmanjšujejo kakovost bivanja. Podjetja težko privabijo delovno silo, ki si tamkajšnjih nepremičnin ne more privoščiti in ima težave z dostopom na delo tudi na kratke razdalje. Zaradi tega se podjetja selijo na cenejša in redkeje poseljena območja v drugih delih ZDA, predvsem na pacifiški severozahod, v Teksas in jugovzhodne zvezne države, predvsem Georgijo in Severno Karolino.

Na področju znanosti in visoke tehnologije je Kalifornija nazadovala na peto mesto med ameriškimi zveznimi državami, za Massachusettsom, Marylandom, Koloradom in Washingtonom. Ostaja pa vodilna po številu prijavljenih patentov in ustanavljanju novih vej v visokotehnološki proizvodnji. Sistem kalifornijskih univerz se znotraj Združenih držav uvršča na drugo mesto, pri čemer med posameznimi univerzami univerza Caltech zaseda drugo, Stanfordska univerza pa četrto mesto.

Turizem

Kalifornija s svojim milim in sončnim podnebjem velja za "ameriško riviero". Turistom ponuja gore, plaže, zanimiva mesta, nasade agrumov, neokrnjeno naravo v narodnih parkih, svetovno prepoznavne objekte in ustanove kot so most Golden Gate, zaporniški otok Alcatraz in zabavišče Disneyland, smučišča in seveda Hollywood.

Leta 2008 so turisti v Kaliforniji pustili skoraj 100 milijard USD, kar je slab odstotek več kot leto poprej. Največ turistov obišče Los Angeles z okolico. Naravne znamenitosti obiskuje predvsem domače prebivalstvo, tuje turiste pa bolj privlačijo zgrajeni in drugi človekovi dosežki. Tako se na primer Disneyland po obisku zlahka kosa z Velikim kanjonom, Yellowstonekim narodnim parkom in Niagarskimi slapovi. Tudi hollywoodski filmski in televizijski studii so vselej polni obiskovalcev in radovednežev, ki upajo, da bodo morebiti uzrli svojega najljubšega zvezdnika ali starleto. Ne smemo pozabiti na tematske parke kot so Knott's Berry Farm, Sea World in živalski vrt v San Diegu. Nepogrešljiva dela turistične ponudbe Kalifornije sta mesto San Francisco in gorovje Sierra Nevada, o katerih bo več govora pozneje, v opisu priporočene poti.

Pacifiški obroč

V drugi polovici 20. stoletja se je na svetovni ravni prebudila tudi Azija. Lega Kalifornije ob tihooceanski obali je le še utrdila njej položaj kot vodilne gospodarske in kulturne velesile, ki ostaja najpomembnejše središče Pacifiškega obroča, povezujoč gospodarstva Severne Amerike, Azije, Avstralije in Oceanije.

Zgodovinsko gledano so bili pomorske poti in trgovanje prek Tihega oceana skorajda "prepovedani", zato so bile povezave Severne Amerike prek Tihega oceana v primerjavi z

PROMETNO OMREŽJE

0 50 100 150 200 250 km

- glavna cesta
- železnica
- mednarodno letališče
- pristanišče

POMEMBNEJŠA ZAVAROVANA OBMOČJA NARAVE

0 50 100 150 200 250 km

	narodni park
	manjše zavarovano območje

Tipičen ameriški turist "dolgoprogaš"; nekateri imajo zadaj pripet še osebni avtomobil. Foto: Blaž Repe.

Turiste privlači narava, kot na primer bazaltni stebri, imenovani Devils Postpile. Foto: Drago Kladnik.

Privabljajo jih tudi mesta s številnimi znamenitostmi in živahnimi uličnimi prizori. Foto: Luka Azinovič.

Bogata je tudi ponudba zabavišnih parkov, kjer ne manjka adrenalinskih doživetij. Foto: Gregor Drčar.

Sodobno kontejnersko pristanišče v Los Angelesu. Foto: Naja Marot.

Atlantskim oceanom neznatne. Razmerje se je pričelo spreminjati po drugi svetovni vojni, ko sta hkrati s krepitvijo gospodarstev Japonske, Južne Koreje, Singapurja, Hongkonga in Tajvana izrazito napredovala medcelinska ladijski in letalski promet. V zadnjih letih se krepijo tudi vezi s središči v Avstraliji, na Novi Zelandiji in Filipinih. Sredi devetdesetih let prejšnjega stoletja je pretovor sestrskih pristanišč Los Angeles in Long Beach prvič presegel newyorškega in to skorajda izključno na račun prevozov zabojnikov na relacijah do Hongkonga in Singapurja. Obema pristaniščema se je pridružil Oakland, ki prav tako že spada med 20 največjih kontejnerskih pristanišč na svetu. Iz pristanišč na zahodni obali vsak dan izpluje okrog 30 velikanskih čezoceanskih ladij.

V omenjeni južnokalifornijski pristanišči dnevno pripeljejo na tisoče japonskih in korejskih avtomobilov, ki jih nato razvozijo do kupcev vse do vzhodnoameriške obale. Med vzhodno Azijo in Kalifornijo pa se niso spletle zgolj gospodarske in trgovske vezi. Vse več azijskih podjetij v Kaliforniji odpira podružnice in izpostave, kjer zaposlujejo lastne direktorje, inženirje in znanstvenike. Ti v Kalifornijo pogosto pridejo skupaj z družinami. Hitre komunikacije omogočajo, da ohranjajo stike z matično državo, kar olajša njihovo odločitev, da ostanejo v novi državi. Naj kot zanimivost navedemo, da je v Vietnamu največji devizni priliv denar, ki ga v matično državo pošiljajo v Združenih državah živeči Vietnamci; dve tretjini "ameriških" Vietnamcev živi v Kaliforniji.

Zabavna industrija

Za mnoge po svetu je podoba Združenih držav Amerike identična podobi Kalifornije, saj ima ta vodilno vlogo v globalnih komunikacijah. S tem ustvarja podobo, ki jo skrbno načrtuje zabavna industrija. Od dvajsetih let prejšnjega stoletja je Kalifornija prevzemala osrednja mesta v filmski produkciji, radijskih in televizijskih programih ter popularni glasbi. Čeprav sta Hollywood in z njim Los Angeles nesporno svetovno središče zabavne industrije, je ta navzoča tudi drugod po Kaliforniji, še zlasti v zaledju Sanfranciškega zaliva in marsikje v Osrednji dolini.

V dvajsetih letih prejšnjega stoletja so filmi in z njimi povezana industrija začeli dosegati svetovno priljubljenost. Prvi filmski ustvarjalci so imeli svoje studie v New Yorku. Draga zemljišča, težave z organiziranim kriminalom, predvsem pa za snemanje na prostem neugodna zimska sezona so jih gnali k iskanju novega domovanja. Izbor nekaterih je bil najprej San Antonio v Teksasu, pa tudi drugi deli te zvezne države. Vendar so jih od tam zaradi preveč svobodomiselnega načina življenja, ki ga je prinašala filmska industrija, bolj tradicionalno naravnani domačini s kukluksklanom na čelu pregnali. V multikulturni in večnacionalni Kaliforniji, še posebej v Los Angelesu, so bili precej lepše sprejeti. Svoje so prispevali tudi nižji davki, kar je Hollywood kmalu povzdignilo v svetovno prestolnico zabave.

Morebiti se sliši presenetljivo, a glede na druge gospodarske panoge je število zaposlenih v zabavni industriji razmeroma majhno. Skupaj gre za okrog 100.000 zaposlenih ali komaj 2 % delovne sile južne Kalifornije. Kljub temu ne velja prezreti, da v določenem zelo pomembnem segmentu ta skupina ljudi praktično obvladuje ves svet. Njenega pomena se ne da natančno izmeriti, saj poleg neposrednega zaslužka posredno vpliva na celotno popularno kulturo. V slabem stoletju so njeni kreativci ustvarili, oblikovali in v svet ponesli podobo Kalifornijcev kot neformalnih, brezskrbnih in inovativnih nosilcev modnih trendov ter svetovljanskega življenjskega sloga. To je bil dodaten razlog, da so se, pogosto v lovu za lažnimi in praznimi sanjami, sem podajale trume ameriških iskalcev privlačne zaposlitve. Pozneje so se jim v iskanju in odkrivanju "obljubljene dežele" pridružili še upokojenci in turisti.

Tik pod vrhom hriba nad Hollywoodom je napis, ki je sčasoma postal pravcata ikona. Foto: Borut Stojilkovič.

Zaradi bližine Los Angelesa je vasica Pioneertown prizorišče snemanj mnogih vesternov. Foto: Naja Marot.

Obisk filmskih studiev, kot so Universal Studios, je nepozabno doživetje. Foto: Gregor Drčar.

Hollywoodska aleja slavnih ohranja spomin na več kot 2400 osebnosti iz sveta zabave. Foto: Aleš Smrekar.

PRIHODNOST KALIFORNIJE

Kalifornija je prav na koncu poti, ki so jo prepeljali ali prevozili mnogi Američani potem, ko so za svetega vzeli nasvet časnika in politika Horacea Greeleyja (1811–1872): *"Go West, young man, go West and grow up with the country."* (*"Na zahod mladenič, odpravi se na zahod in tam odrasti."*). Odkritje zlata v Sierrri Nevadi, kmalu po priključitvi Kalifornije Združenim državam, je to ameriško zvezno državo za vselej zaznamovalo kot obljubljeni deželni kraj, kjer se ti lahko uresniči vse sanje. Pozneje se je ta, sicer prepogosto varljiva, romantična prisposoba skozi glasbo, literaturo, radio, televizijo in film le še okrepila. Še več. To podoba je Kalifornija kar sama skrbno oblikovala in z njo tudi manipulirala.

Na ta račun so se razvila predmestja pred drugo svetovno vojno, zaradi nje so v Kalifornijo prišli beatniki, hipiji in geji, zato tukaj najdemo mnoge medijske mogotce in popularne zvezde najrazličnejšega kova. Kalifornija se je v svoji kratki zgodovini razvila v eno najbogatejših in najbolj produktivnih regij ne le Severne Amerike, ampak vsega sveta. Njen položaj znotraj ZDA še dodatno utrjujejo naraščanje pomena Pacifiškega obroča, pestri prebivalstvena in pokrajinska sestava, raznovrstnost naravnih virov in proizvodov ter vodilna vloga v popularni kulturi. Kalifornijski način življenja oblikuje globalni sleng, hit pesmi in modo, diktira programe kinematografov in celo našo prehrano. Želeli ali ne, se bo to v prihodnosti nadaljevalo, saj kalifornijsko vplivnost prek medijev skrbno nadzoruje zvezna država sama. Kljub upočasnjeni gospodarski rasti, vseskozi pretečem potresnem damoklejevem meču in nenehnemu boju, kako uspeti v pisani družini prebivalstva in kako preživeti ob astronomskih cenah nepremičnin, smogu ter prometnih zamaških, Kalifornija še vedno cveti in se celo dodatno razcveta.

Nihalo moči v Kaliforniji intenzivno deluje. Med letoma 1822 in 1846, v času mehiške prevlade, je bilo središče moči in oblasti v španskih naseljih kalifornijskega juga. Zlata mrzlica je nihalo najprej pognala v San Francisco, nato še v Sacramento. Nafta, agrumi in zabava so ga vrnili nazaj na jug, v Los Angeles, kjer se je umirilo. Glede na število prebivalcev je pričakovati, da bo tudi v bližnji prihodnosti ostalo v takšnem položaju.

Večina prebivalcev te res številčne ameriške zvezne države ostaja globoko v sebi razmejenih med severno in južno Kalifornijo. Poteka meje med njima niso določili ne uradniki ne geografska srenja. Nekateri jo postavljajo na gorovje Tehachapi, drugi v Santo Barbaro, tretji v Monterey. Očitno je meja prejkone v glavi, saj pogosto sovпада z izbiro dnevnega časopisja. Prepričani severnjaki berejo San Francisco Chronicle, južnjaki pa Los Angeles Times.

Pripadnost severni ali južni Kaliforniji se odraža tudi v izbiri dnevnega časopisja. Foto: Blaž Repe.

Trenja, ki se vsaj navidezno pojavljajo v tej subregionalni tekmi, izhajajo iz neenakomerne razporeditve prebivalstva, ki je osredotočeno na jugu, in naravnih virov, ki jih je obilica na severu. Vseskozi se pojavljajo ideje o razdelitvi Kalifornije na dva dela. Njihovi začetki segajo že v leto 1859. Nazadnje so prišle do izraza v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, ko je bil pripravljen celo zakonski osnutek. Ne glede na notranje spore so zaenkrat pristaši povezanosti Kalifornije v enotne gospodarski in kulturni prostor ter vodni in podnebni sistem v večini. Tudi zaradi tega Kalifornija ohranja prevladujoč pomen in premoč proti ostalim ameriškim zveznim državam in celotnemu svetu.

Čprav upočasnjena, se bo zagotovo nadaljevala tudi rast velemest in njihovih konurbacij, ki bodo zaradi raznolikosti doseljencev stalno spreminjala svojo identiteto. Največje spremembe je pričakovati na obalnem območju med Los Angelesom in San Diegom, v gričih in dolinah med San Fernandom in Venturo, na polpuščavskem obrobju doline Antelope, v Silicijevi dolini in nižavju vzhodno od Berkeleyja, v tako imenovanem Concord-Walnut Creeku v zaledju Oaklanda. Priseljenci s celega sveta prinašajo nove ideje, novo znanje, mladost, visoko rodnost, kar, kljub težavam pri usklajevanju različnih življenjskih slogov, obeta svetlo prihodnost.

Na nasprotnem polu je revnejša in povsem neglamurozna kmetijska notranjost. Le od iznajdljivosti kmetovalcev ter poceni mehiške in kitajske delovne sile je odvisno, kakšne bodo na primer letine mandljev, pistacij, namiznega vina, kivija in ameriških orehov. Zaradi odvisnosti od vode za namakanje bo kmetijstvo v prihodnosti z mesti bilo hudo

bitko za vodo. Bitka ne bo le politična, ampak bodo njene razsežnosti segle tudi v vsakdanje življenjske navade. Nosilci potratnega in požrešnega življenjskega sloga na obali se namreč ne bodo zlahka odpovedali zelenim tratam, opranim avtomobilom, bazenom in sproščujočim kopelimi, tudi nekajkrat na dan. Na drugi strani bo zaradi nadaljnega širjenja mest zelo verjetno prišlo do pomanjkanja prostora. Sledila bosta še večja intenzifikacija kmetijstva in z njo še večji pritisk na naravne vire. Kaj pa, če podnebne spremembe vodno pipo Sierre Nevade povsem zapro? Bo do takrat razsoljevanje morske vode že rentabilno? Bo za to dovolj energije? In nenazadnje, bo morska voda takrat sploh še dovolj čista?

Če pustimo razglednice in filme ob strani, se bo Kalifornija morala soočiti s težavami in poiskati odgovore na izzive, ki ji jih prinaša prihodnost: prenaseljenost, naravne nesreče (gozdni požari, potresi, zemeljski plazovi, poplave, suša ...), ilegalni priseljenci, podnebne spremembe in pomanjkanje vode, prometne zagate in smog, prenapihnjene komunikacijski in nepremičninski baloni, nenadzorovana, stihijska suburbanizacija ... Na vplutje Kalifornije v precej negotove in verjetno nemirne vode bodo vplivali tudi nazadovanje letalske in vesoljske industrije, predvsem pa prevelika odvisnost od javnih in državnih služb. Do zdaj ji je z inovacijami in tehnologijo na eni strani ter z načrtno, čeprav čezmerno rabo naravnih virov na drugi, uspevalo premagovati vse ovire in prepreke. Ali ji bo to uspelo tudi v prihodnosti, ni povsem gotovo, saj že zdaj najbolj izobražena in usposobljena visokokvalificirana elita zaradi previsokih davkov in cen nepremičnin beži iz Kalifornije. Karkoli bo prinesla prihodnost, je gotovo, da bo razvoj Kalifornije še naprej usmerjal tudi svetovni razvoj.

PRIPOROČENA POT

Sedemdnevno potovanje po Kaliforniji je pripravljeno tako, da zagotavlja celovit vpogled v glavne naravne in družbene značilnosti enega najhitreje razvijajočih se delov sveta, ki s svojo raznovrstnostjo, inovativnostjo in odprtostjo zavestno določa in usmerja svetovne razvojne težnje, kar je morda še najbolj očitno na področju kulture. Pot je okvirna in je povzeta po itinerarju, ki so si ga začrtali udeleženci prvomajske ekskurzije Ljubljanskega geografskega društva leta 2010, ki so kalifornijske zanimivosti in znamenitosti obiskali z avtobusom. Običajnejše je potovanje z osebnim avtomobilom, ki radovednemu opazovalcu omogoča podrobnejše raziskovanje, obisk številnih drugih ogleda vrednih točk in seveda lastnim prioritetam prilagojeno načrtovanje poti. Vsekakor pa je Kalifornija tako zanimiva, da velja pri načrtovanju lastnega itinerarja dodati kakšen dan ali teden, morda celo dva, potovanje pa je mogoče razširiti še na druge zvezne države ameriškega zahoda, kjer je še cela paleta drugih naravnih in družbenih, zlasti kulturnih in zgodovinskih zanimivosti. Toliko znamenitosti svetovnega slovesa na razmeroma majhnem prostoru je namreč težko najti kjerkoli drugje na našem planetu.

1. dan: San Francisco – Armstrongov rezervat obalnih sekvoj – Bodega Bay – San Francisco

Proti severu se odpravimo po najkrajši poti, ki San Francisco prek mosta **Golden Gate** povezuje z okrožjem Marin. Gre za enega najbolj znanih visečih mostov na svetu, ki ni le simbol San Francisca in Kalifornije, pač pa tudi eden od najbolj prepoznavnih simbolov Združenih držav sploh. Razglašajo ga za najlepši, zanesljivo pa največkrat fotografirani most na svetu.

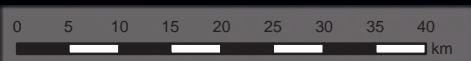
Leta 1937, ko so ga zgradili po načrtih inženirja Josepha Straussa, je bil z razponom 1280 m in s skupno dolžino 2737 m najdaljši viseči most na svetu. Rekord je ohranil do leta 1964, ko so zgradili nekoliko daljši most Verrazano v New Yorku. Golden Gate je ob izgradnji močno skrajšal pot proti severu, saj je bilo ozek preliv z imenom Golden Gate do takrat mogoče prečkati samo s trajektom.

Čez most sta speljani državna avtocesta 101 (U. S. Route 101) in znamenita Kalifornijska državna cesta 1 (California State Route 1). Dnevno ga prečka skoraj 120.000 vozil, ki mostnino plačajo le, kadar ga prevozijo proti jugu, proti San Franciscu. Most je pobarvan

SATELITSKI POSNETEK SAN FRANCISCA Z OKOLICO

Vir satelitskega posnetka: Ameriški geološki zavod (U. S. Geological Survey)

z značilno rdečeoranžno, tako imenovano internacionalno oranžno barvo (ima temnejši, skoraj rdeč odtенок), ki v okolju deluje zelo kontrastno; tako je v meglenih dneh, ki so tu zaradi stika tople kopenske gmote s hladnimi vodami Tihega oceana zelo pogosti, lažje opazen. Nekdanjo barvo na svinčevi osnovi so v zadnjih dveh desetletjih zamenjali z okolju prijaznejšo akrilno barvo. Most prebarvajo samo na mestih, kjer je to potrebno. Kljub temu je na njem ves čas dovolj dela za 38 ljudi.

Golden Gate si poleg sijajnejših rekordov lasti tudi manj prijeten svetovni primat; je namreč daleč najbolj priljubljeno mesto za samomore. Uradne statistike o njihovem številu sicer ni, saj mnogi ostanejo nezabeleženi, ocenjujejo pa, da je od odprtja mostu do leta 2005 samomor s skokom v globino storilo vsaj 1200 ljudi. Skok z višine 75 m, pri katerem telo udari ob vodno gladino s hitrostjo 120 km/h, preživijo le redki. Če pa nekdo padec preživi, pozneje zelo verjetno umre zaradi utopitve ali podhladitve v mrzli vodi; znanih je le nekaj primerov, ko so samomorilci preživeli. Obstaja sicer načrt, po katerem naj bi vzdolž celotnega mostu namestili posebne varovalne mreže, ki bi samomorilce prestregle takoj po skoku, vendar je projekt izredno drag, zato je vprašanje, kdaj ga bodo izvedli.

Čez most Golden Gate se pripeljemo v **okrožje Marin** (Marin County), ki slovi po svojih naravnih lepotah, kljub bližini San Francisca dobro ohranjeni naravi, veliki biodiverziteti in liberalni politiki. Domačini radi poudarijo, da so gorsko kolesarstvo, kot ga poznamo danes, iznašli prav na pobočjih 784 m visoke gore Tamalpais v Marinu. Ohranjeno naravno okolje in bližina San Francisca sta razloga, da so tu posneli vrsto velikih filmskih uspešnic, med katerimi so na primer Ameriški grafiti, Boter 2, Umazani Harry, Prvinski nagon in nekatere prizore iz filma Vojna zvezd. Sedež okrožja Marin je mesto **San Rafael** z okrog 55.000 prebivalci, ki se je razvilo okrog misijona San Rafael Arcángel, zgrajenega leta 1817. Mesto ima univerzo in je najbolj znano po tem, da so tu začela s svojim delovanjem mnoga podjetja zabavne industrije. Tu je bil na primer leta 1971 ustanovljen Lucasfilm Geoga Lucasa, zdaj pa v njem cveti predvsem industrija računalniških iger.

Naprej proti severu je mesto **Petaluma**, prav tako z okrog 55.000 prebivalci. Največja zanimivost mesta z dobro ohranjenim zgodovinskim jedrom, ki je preživelo potres leta 1906, je reja piščancev. Čeprav ni več vodilna v svetu, je Petaluma, nekoč znana kot svetovna prestolnica vzgoje piščancev in proizvodnje jajc, dobila vzdevek *Chickaluma*. Tu so izumili inkubator za jajca. Še vedno je ohranjenih nekaj nekdanjih ogromnih zgradb za vzgojo piščancev. Območje okrog mesta je še zmeraj prevladujoče kmetijsko; v okolici je mnogo farm, njiv z zelenjavo, oljčnikov, nasadov jagodičevja in vinogradov. Pot nas sicer vodi proti severu, če pa bi zavili desno, proti vzhodu, ni daleč do dveh najbolj znanih vinorodnih območij v Združenih državah, do dolin Sonoma in Napa.

Dolina Sonoma (Sonoma Valley) je rojstni kraj kalifornijskega vinarstva. Jack London, ki je v njej preživel lep del svojega življenja, jo je poimenoval The Valley of the Moon, Dolina Meseca. 27 km dolga dolina je znana po številnih vinogradih in vinskih kletah družinskih proizvajalcev vina. Vino je enako kakovostno kot v bolj razvpiti, vzhodnejše ležeči dolini Napa, le da je v Sonomi še vedno lažje najti mirnejše koticke, vinske kleti brez množic turistov, tu in tam pa celo brezplačno degustacijo vina.

Dolina Napa (Napa Valley) velja za center ameriškega vinarstva. V skoraj 50 km dolgi

Most Golden Gate se kopa v soncu. Foto: Aleš Smrekar.

Most Golden Gate v meglicah. Foto: Rok Ciglič.

Na mostu Golden Gate je vseskozi gost promet; mostnino se plača le ob vožnji proti San Franciscu. Foto: Kristijan Jarni.

V dolinah Sonoma in Napa grozdje navadno bogati obrodi. Foto: Naja Marot.

dolini je več kot 700 vinarskih podjetij; zgodovina nekaterih sega v sredo 19. stoletja. Vina iz Nape so kakovostni preboj naredila šele leta 1976, ko sta tamkajšnja chardonnay in cabernet sauvignon na znamenitem slepem ocenjevanju vin v Parizu premagala vsa francoska vina. Znane napske vinarske blagovne znamke so Robert Mondavi, Domaine Carneros, Domaine Chandon, Stag's Leap, Pine Ridge, Opus One in mnoge druge. Dolina Napa je s 4,7 milijona letnimi nočitvami med najbolj obiskanimi turističnimi destinacijami v Kaliforniji.

Na zgornjem koncu doline Sonoma je mesto **Santa Rosa** s 155.000 prebivalci, ki velja za središče vinarskega območja in izhodišče za njegovo raziskovanje. Mesto je znano po botaniku in vrtnarju Lutherju Burbanku (1849–1926), ki je tu živel več kot 40 let. Burbank je znan po tem, da je s križanjem in zlahtnjenjem vzgojil več kot 800 novih sort sadja, zele-njave in cvetja. Med njegovimi najbolj priljubljenimi rastlinami so bili krompir, slive in bre-skve. V Santa Rosi je ustvarjal tudi Charles Monroe Schulz (1922–2000), ki ga ves svet pozna kot avtorja priljubljenih stripovskih junakov Snoopyja, Charlieja Browna, Linusa in Lucy ter kot avtorja stripa Peanuts (Oreščki). Njegova dela in življenje so predstavljeni v muzeju.

Iz Santa Rose nas pot vodi proti zahodu mimo Sebastopola do Guernevilla, od koder je le še nekaj kilometrov do glavnega cilja izleta prvega dne, **Armstrongovega državnega rezervata obalnih sekvoj** (Armstrong Redwood State Reserve).

Sicer pa se že takoj, ko zapustimo San Francisco in se čez most Golden Gate napotimo proti severu, ob državni avtocesti 101 začnejo nizati veličastni gozdovi obalnih sekvoj (*Sequoia sempervirens*), tako imenovanih *redwoods*. Prve si lahko že po 20 minutah vožnje ogledamo v Nacionalnem spomeniku Muirov gozd (Muir Woods National Monument). Narodni parki in rezervati s sekvojami se zatem na poti proti severu vrstijo vse do Ore-gona. Na polovici poti, okrog 300 km severno od San Francisca, je Humboldtov državni park obalnih sekvoj (Humboldt Redwoods State park), v katerem se z avtoceste odcepi in vzporedno z njo teče okrog 50 kilometrov dolga Avenija velikanov (The Avenue of the Giants). Vožnja po njej je resnično nepozabno doživetje, saj cesta ves čas poteka skozi še ohranjene in večinoma zavarovane sestoje sekvoj. Še dlje proti severu, že blizu Oregona, je Narodni park obalnih sekvoj (Redwood National Park) z nekaj primerki najvišjih dreves na svetu, ki dosegajo višino 120 m. Vsakdo, ki vstopi v takšen gozd, je prevzet: mir in tišina kot v svetišču ter občutek, kot bi se ustavil čas, intenziven in prijeten vonj po eteričnih oljih, predvsem pa ogromna in visoka, v nebu izginjajoča drevesna debela. Za mnoge, ki so ga podoživeli, je to najveličastnejši gozd na svetu.

Če za pot tako daleč na sever nimamo časa, si sekvoje oglejmo v Armstrongovem državnem rezervatu. Rezervat je polkovnik James Boydston Armstrong (1824–1900), ki se je po ameriški državljanski vojni ukvarjal s pridobivanjem lesa, že v sedemdesetih letih 19. stoletja izločil kot naravni park in v njem dosegel prepoved kakršnekoli sečnje dreves. K zdajšnjemu varovalnemu statusu je precej prispevala tudi njegova hči Kate, ki je nadaljevala očetovo delo. Rezervat se razprostira na površini 3,3 km² in je z lahkim dostopom ter urejenimi in dobro označenimi potmi zelo primeren za prvo srečanje s sekvojami. Rezervat porašča mešan iglasti gozd, v katerem izrazito prevladujejo sekvoje, ki so jim primešane posamezne duglazije. Najvišje drevo v rezervatu je 94 m visoka sekvoja, ime-

Vinogradniška pokrajina v dolini Sonoma. Foto: Naja Marot.

Pisatelj Jack London je dolino Sonoma poimenoval Dolina Meseca. Foto: Naja Marot.

Vinogradniško posestvo v dolini Napa. Foto: Naja Marot.

Pokušnja belih vin pri enem od večkrat nagrajenih mojstrov vinarstva. Foto: Naja Marot.

Sekvoje so najvišja drevesa na svetu, lov za novim rekorderjem pa ni nikoli končana zgodba. Prejšnjemu rekorderju se zaradi viharja ali strele odlomi vrh, včasih se celo zruši, njegovo mesto pa hitro prevzame naslednji "velikan". Novega rekorderja lahko odkrijejo tudi povsem nepričakovano. Od leta 2000 je bilo rekorder 112,20 m visoko Mendocinsko drevo (Mendocino Tree), ki pa ga je kaj kmalu prehitel Stratosferski velikan (Strathosphere Giant), ob odkritju visok natančno 112,75 metrov, do leta 2010 pa se je povišal na 113,11 m. Vendar tudi njegov primat ni trajal dolgo. Leta 2006 so namreč v Narodnem parku obalnih sekvoj na severu Kalifornije našli novega rekorderja. Hyperion, kot so ga poimenovali, je visok kar 115,61 metrov in za zdaj velja za najvišje znano drevo na svetu. Že nekaj tednov pred njim so v istem gozdu odkrili še dva velikana, 114,58 m visokega Heliosa in 113,14 m visokega Icarusa. Ob tem se je porodilo zanimivo spoznanje. Doslej najvišje znane sekvoje so praviloma rastle na rodovitnih, globokih in z vodo dobro preskrbljenih prsteh na naplavinah v rečnih dolinah, Hyperion, Helios in Icarus pa rastejo visoko na pobočju, na bistveno slabšem rastišču, na kakršnih rekorderjev doslej niti niso iskali. Zaradi tega se lovcem na rekorderje odpirajo nove možnosti in pričakovati je še marsikatero zanimivo odkritje. Rekorderje tudi dobro varujejo, saj obisk rastišč najvišjih dreves dovolijo le nekaj desetim obiskovalcev dnevno.

Rastišče Tall Tree Grove v Narodnem parku obalnih sekvoj je na dnu rečne doline; ponaša se z več stometrskimi drevesi. Foto: Bojan Erhartič.

novana Parson Jones Tree. Ker je od glavnega vhoda oddaljeno le 160 m, ga ni težko najti. Najstarejše drevo v rezervatu je sekvoja z imenom The Colonel Armstrong Tree; njegovo starost ocenjujejo na 1400 let.

Sekvoja (*Sequoia sempervirens*), imenujemo jo tudi vednozelenka ali obalna sekvoja, je v naravi razširjena le še v ozkem, tako imenovanem meglenem pasu ob Tihem oceanu, v severnem delu Kalifornije in južnem delu Oregona. V 700 km dolgem pasu raste od morja

do nadmorske višine 900 m. Sekvojinih gozdov je skupaj le še okrog 650.000 ha. Obalna sekvoja raste na območjih z blagim vlažnim podnebjem. Za njeno rast je bistvena megla v poletnih mesecih, brez katere skorajda ne more uspevati. Ustrezajo ji mile zime in ne pre-suha poletja; temperatura pod lediščem jo pogosto poškoduje. Sekvoje navadno rastejo v strnjenih skupinah, kar je posledica rasti nadomestnih poganjkov iz zunanjega oboda debla starega drevesa ali celo iz panja. Korenine so v primerjavi z drevesno višino razme-roma plitve in ne prav močne. Med deževji, ko so gozdna tla prepojena z vodo in zme-čana, se drevo v močnejšem vetru rado prevrne. Starost 2000 let, kakršno lahko doživi sekvoja, je sicer impresivna, toda drevo, ki ga ne prizadenejo bolezni, škodljivci ali ogenj, bi z močnejšimi koreninami zlahka dočakalo še precej večjo starost. Za sekvojo so značilne iglice dveh vrst. Pogostejše so od 6 do 18 mm dolge, ploščate, zgoraj temno zelene in ble-ščeče iglice, ki imajo spodaj dve beli progi in so podobne iglicam jelke. V vrhu drevesa so kratke, največ 6 mm dolge iglice, ki so zašiljene in prilegle k poganjku. Le do 2,5 cm dolgi storži dozori že jeseni v prvem letu.

Les sekvoje je med najbolj cenjenimi na svetovnem trgu. Je rdečkast (od tu ime redwood), lahek in zelo mehek, brez smole in brez vonja, izredno trajen ter odporen proti termitom, kemikalijam in ognju. Uporabljajo ga v gradbeništvu, za izdelavo vagonov, v pohištveni industriji in drugod, lubje uporabljajo za izolacijske plošče. Kljub veliki ogrože-nosti naravnih sekvojinih gozdov in prizadevanju naravovarstvenikov za njihovo popolno zavarovanje v velikem delu sekvojinega areala, to izjemno drevo še vedno sekajo tudi v naravnih sestojih.

Pot nadaljujemo navzdol ob reki **Russian River**. 177 km dolga reka izvira v gorah severno od Ukiah. Večji del njenega toka je usmerjen proti jugu, nekako vzporedno z državno avtocesto 101. Pri Healdsburgu se obrne proti zahodu in po dolini, v kateri so obsežni vinogradi, gozdovi sekvoj in majhna naselja, teče proti Tihemu oceanu. Vanj se izlije pri Jennerju. Russian River, slovensko Ruska reka, je dobila ime po ruskih lovcih, ime-novanih traperji. Ti so jo raziskovali že v zgodnjem 19. stoletju, ob njej lovili kožuhovinarje in jo poimenovali Slavjanka. V sodobnosti je reka predvsem v svojem spodnjem toku izje-mno priljubljena zaradi različnih možnosti za rekreacijo. Poleti je precej mirna, topla in varna za plavanje, primerna je tudi za veslanje, ribarjenje in druge aktivnosti.

Russian River je znana po svojem ribjem bogastvu. O velikem številu ameriških belih jesetrov v njej so poročali že na začetku 19. stoletja, lepe primerke te ribe je še vedno mogoče uloviti. Tako kot za druge severnokaliifornijske reke so tudi zanj značilni lososi. Dolgo so mislili, da so tu že skoraj izumrli, vendar so skrbna preučevanja v zadnjih letih pokazala, da je zlasti kraljevski losos, tako imenovani chinook, ki s težo do 50 kg velja za največjega med lososi, tu še vedno precej pogost. Precej redkejši je srebrni losos, tako imenovani coho, ki se v reko vrača le počasi in še to s pomočjo skrbnega spremljanja nje-gove populacije, vlaganja mladic in drugih ukrepov. Pri Jennerju dosežemo tihoceansko obalo in se po Kalifornijski državni cesti 1 usmerimo proti jugu.

Od Jennerja se vozimo vzdolž večinoma nenaseljene, a presunljivo lepe tihoceanske obale, kjer se med odseki s strmimi pobočji in pečinami vrstijo dolgi peščeni odseki. Kljub vabljivi podobi kalifornijska obala v tem delu, tako kot tudi na večini drugih odsekov, ni

V skrivnostni tišini sredi visokoraslih sekvoj.
Foto: Robert Brus.

A close-up photograph of a cedar branch. The branch is covered in dense, vibrant green needles that are arranged in a regular, overlapping pattern. Several small, reddish-brown, cone-like structures are visible at the tips of the branches. The background is a soft, out-of-focus green, suggesting a forest setting.

Sekvojine iglice so v primerjavi z velikostjo drevesa pravcati drobiž. Foto: Robert Brus.

Kalifornijska državna cesta 1, imenujejo jo tudi Avtocesta 1 (Highway 1), je ena najznamenitejših in najlepših cest v vsej Severni Ameriki. Poteka vzdolž večjega dela kalifornijske tihoceanske obale in je dolga več kot 1000 km. Začne se pri Los Angelesu in konča pri Leggettu v severni Kaliforniji, kjer se priključi na avtocesto 101. Praviloma je vijugasta, saj ves čas poteka neposredno ob obali. Pogosto se vzpne nad strma pobočja ali pečine, s katerih se odpirajo dih jemajoči pogledi na divjo, nenaseljeno in težko prehodno tihoceansko obalo. Promet po njej je dokaj redek, saj je potovalna hitrost majhna. Kdor želi čimprej na sever, naj raje izbere v notranjosti potekajočo in bistveno hitrejšo avtocesto 101. Cesta 1 je vsekakor cesta za sladokusce. Razen redkih izjem ob njej ni večjih naselij. Prav tako ne ponuja obilice aktivnosti, razen samotnih sprehodov po peščenih obalah, opazovanja pacifiškega horizonta in kolonij navadnih tjujnjev na obali ter oprezanja za jatami kitov v daljavi.

Razgledna Kalifornijska državna cesta 1 se slikovito vije tik nad obalo Tihega oceana. Foto: Aleš Smrekar.

primerna za kopanje niti v poletnem času. Za to sta vsaj dva tehtna razloga. Prvi je za te zemljepisne širine izjemno hladno morje, ki se v bližnjem Bodega Bayu avgusta segreje na največ 12° C, v San Franciscu pa na že skoraj toplih 16° C. Naslednji razlog so zelo močni in nevarni tokovi. Nevarni so tudi visoki valovi, ki prihajajo neposredno s Tihega oceana. Prav odsek med Jennerjem in Bodega Bayem je znan po še enem pojavu. Tu se tudi ob mirnem morju na obalo včasih povsem nepričakovano privalijo posamezni izolirani, a izjemno visoki valovi, tako imenovani sneakerji ali sleeper waves. Ti "speči valovi" pogosto presenetijo sprehajalce, ko se preveč približajo obali. Osebi, ki jo odplakne takšen val, navadno ni rešitve. Zato so povsod napisi, ki obiskovalce opozarjajo, naj ne bodo niti za trenutek obrnjeni s hrbtom proti oceanu, če so v njegovi bližini.

Bodega Bay je naselje z okrog 1400 prebivalci v istoimenskem zavarovanem zalivu. Tu so nekoč živeli Indijanci iz plemena Pomo, kraj pa naj bi dobil ime po Juanu Franciscu de la Bodega y Quadri, kapitanu španske ladje Sonora, ki je po nekaterih virih vplula v zaliv leta 1775. Leta 1809 so Rusi tu zgradili prvo rusko naselbino v Kaliforniji, na poti proti znanemu, severneje ležečemu naselju Fort Ross. V okolici Bodega Baya so uredili številne farme, na katerih so pridelovali pšenico za preskrbo ogromnega ruskega lovskega imperija, ki se je raztezal od Aljaske na severu do Fort Rossa na jugu. Rusi so območje Bodega Baya zapu-

Ribiško tihožitje v Bodega Bayu. Foto: Blaž Repe.

stili leta 1842, ko so se sem naselili ameriški priseljenci. Zdaj je Bodega Bay ribiško naselje, znano kot izhodišče ladij za opazovanje kitov. Je priljubljen cilj turistov, ki prihajajo sem zaradi odlične, sveže morske hrane in prijetnih pohodniških poti v okolici. Bodega Bay je znan tudi po tem, da je v njem Alfred Hitchcock leta 1963 posnel film Ptiči.

Na povratku v San Francisco po ovinkasti obalni cesti kmalu prispemo do zavarovanega območja **Point Reyes** (slovensko Kraljevski rt; Point Reyes National Seashore) na koncu istoimenskega polotoka. Polotok je v bistvu ogromen kamninski blok, ki ga je proti severu potisnila Prelomnica Svetega Andreja. Za razliko od masiva vzhodno od zaliva Tomales Bay, ki polotok ločuje od celine in pod katerim poteka prelomnica Svetega Andreja, je polotok Point Reyes zgrajen iz granita. Območje je znano po obširnih peščenih, samotnih in divjih obalah, ki omogočajo dolge sprehode in so zato priljubljeno rekreacijsko območje. Tu tudi poleti prevladuje hladno in vetrovno, pogosto megleno vreme. Na polotoku so odlične razmere za opazovanje ptic. Območje velja za eno najboljših tovrstnih območij v Združenih državah, saj so na njem našli skoraj 500 vrst ptic. Obiska vreden je še svetilnik na samem rtu, ki stoji vrh skalnate pečine. Z njega se odpira prelep pogled na divjo obalo. Od tod je najboljšo opazovališče za jate kitov, v okolici je mogoče opazovati kolonije tjulnje. Na zavarovanem območju je urejenih več učnih poti. Morda najbolj znana je Potresna pot (Earthquake Trail), ki se začne pri upravi parka. Na poti je zelo poučen pogled na petmetrsko vrzel v nekoč sklenjeni ograji, ki zgovorno priča o jakosti potresa leta 1906.

Po Kalifornijski državni cesti 1 se vrnemo v San Francisco. Če nismo prepozni, je čas

Pogled na San Francisco s Twin Peaksa. Foto: Kristijan Jarni.

še za vzpon na grič Twin Peaks v središču mesta, s katerega se odpira prelep panoramski pogled na širše območje San Franciscu; mnogi menijo, da je to sploh najlepše razgledišče na mesto. Twin Peaks je grič z dvema enako visokima vrhoma 281 m nad morsk gladino. Grič ni poseljen in je le deloma poraščen, na njem so številne radijske antene. Vršni del je razglašen za naravno območje. Nanj vodijo poti iz različnih smeri. Nekatere so speljane po zelo strmih ulicah, ki so tudi sicer ena glavnih značilnosti San Franciscu. Twin Peaks je marsikomu znan tudi po istoimenskem naslovu televizijske serije Davida Lyncha iz devetdesetih let prejšnjega stoletja, ki pa z gričem v San Franciscu sploh ni povezana. V njej je namreč Twin Peaks namišljeno mesto v zvezni državi Washington.

2. dan: San Francisco – Narodni park Yosemite – Fresno

Mesto San Francisco je na skrajnem severnem koncu polotoka, ki zapira Sanfranciški zaliv (San Francisco Bay). Proti notranjosti Kalifornije se je mogoče odpraviti na štiri načine. Lahko vas prepelje ladja ali trajekt iz Fisherman's Wharfa v severnem delu mesta. Druga pot vodi po kopnem, proti jugu prek San Matea in San Joseja. Tretja možnost je šest velikih mostov. Najbolj znamenit med njimi je seveda Golden Gate Bridge, ki vodi proti severu. Ostali mostovi vodijo proti vzhodu in si od severa proti jugu sledijo v naslednjem zaporedju: Richmond–San Rafael Bridge, ki vodi prek zaliva San Rafael Bay, San Francisco–Oakland Bay Bridge (krajše poimenovan Bay Bridge ali po naše Zalivski most), San Mateo–

Hayward Bridge in Dumbarton Bridge. Vsi so namenjeni cestnemu prometu, medtem ko je šesti, južno od Dumbartonskega mostu, opuščen železniški most. Zadnja možnost za pot v notranjost Kalifornije vodi pod vodo, kjer je speljana podzemna železnica, imenovana Transbay Tube.

Sanfranciški zaliv je plitev estuarij, prek katerega se v Tihi ocean izlivata reki Sacramento in San Joaquin, tako se vanj odmaka slaba polovica Kalifornije. S severa se jima pridruži še reka Napa, ki se izliva v njegov severni del, imenovan San Pablo Bay. Sanfranciški zaliv je širok približno 20 km in dolg približno 100 km. Nekoč je bil ploven do San Joseja, a so ga zasuli z izkopnim gradivom, s čimer se je njegova površina zmanjšala kar za tretjino. Čeprav so njegove vode pomemben habitat (lososi) in so tu tudi pomembna mokrišča in močvirja, so obale v glavnem onesnažene, zasute ali poseljene. V zalivu so štirje otoki, med katerimi je tudi znameniti Alcatraz.

Pot prek **Bay Bridgea** je del meddržavne ceste 80. Most so začeli graditi leta 1933, za promet pa so ga odprli 12. novembra 1936, pol leta pred slavnejšim sosedom Golden Gate. Sestavljen je iz dveh skorajda enako dolgih delov, saj cesta na polovici poti prečka otoček Yerba Buena. Zahodni krak je dolg 3141 m, vzhodni je s 3102 m malce krajši. Oba dela povezuje 23 m širok, 20 m visok in 160 m dolg predor Yerba Buena, ki je največji izvrtani prometni predor na svetu. Most je dvonivojski. Pet pasov zgoraj vodi proti zahodu in prav toliko spodaj proti vzhodu. Dnevno ga prečka dobrih 250.000 vozil.

V celotni zgodovini je bil skupno zaprt le dober mesec. Oktobra 1989 se je namreč kot posledica potresa Loma Prieta odlomil petnajstmetrski odsek zgornjega nivoja in zgrmel

Zapor na Alcatrazu. Foto: Aleš Smrekar.

na spodnjega. Leta 1968 je v vzhodni krak mostu treščilo ameriško vojaško letalo. Leta 1986 je mesto San Francisco v spomin na politika, guvernerja Kalifornije in župana mesta z najdaljšim stažem Jamesa Rolpha most uradno preimenovalo v James "Sunny Jim" Rolph Bridge. Z gradivom, ki je ostalo ob kopanju predora, so nasuli 4 km² velik umetni Otok zakladov (Treasure Island), kjer je pomembno rekreacijsko in zabaviščno območje, ki ga uporabljajo tudi kot kuliso za snemanje filmov. Otok je poimenovan po romanu škotskega književnika Roberta Louisa Balfourja Stevensona (1850–1894), ki je nekaj časa prebival v San Franciscu.

Pot proti vzhodu vodi prek konurbacije Richmond–Berkeley–Oakland–San Leandro–Castro Valley–Hayward–Fremont, ki se širi na vzhodni, kopenski obali Sanfranciškega zaliva. Med naštetimi naselji sta najbolj znani univerzitetno središče Berkeley in Oakland. V Berkeleyju je najstarejša kalifornijska univerza iz leta 1868, kjer ponujajo več kot 300 različnih študijskih programov.

Oakland (tudi Oaktown, O-town ali Oaksterdam) je mesto s približno 400.000 prebivalci, s čimer je osmo največje naselje v Kaliforniji in tudi eno najpomembnejših pristanišč v regiji. Nastalo je zaradi lesnih zalog hrastov in sekvoj, namenjenih izgradnji San Franciscsa. Zaradi rodovitnih prsti je mestna okolica še vedno agrarno pomembna. Število prebivalcev Oaklanda je začelo naraščati po potresu leta 1906, ko so se sem priseljevali ljudje iz San Franciscsa, ki so ostali brez strehe nad glavo. Oakland je eno od etnično najbolj raznolikih mest v Združenih državah. Tudi zato se njegovi prebivalci srečujejo z brezposelnostjo, revščino in kriminalom.

Proti Sierrri Nevadi in Narodnemu parku Yosemite nas prek Osrednje doline vodi 120 km dolga avtocesta Interstate 580. V neposredni bližini, 12 km severovzhodno od mesta Livermore, je nepomembno naselje **Altamont**, ki je postalo razvpito 6. decembra 1969, ko je angleška rock skupina The Rolling Stones na tamkajšnjem dirkališču organizirala brezplačni koncert (Altamont Free Concert). Koncert naj bi bil nekakšen zahodni "brat" bolj znanega glasbenega festivala v Woodstocku v ameriški zvezni državi New York.

Na altamontskem koncertu so med drugim nastopili Santana, Jefferson Airplane ter Crosby, Stills & Nash. Ker v duhu takratnega časa niso želeli, da bi za varnost poskrbela policija, so zanje poskrbeli člani motoristične skupine Hells Angels, ki so za to prejeli za nekaj sto dolarjev piva. 300.000 pijanih in omamljenih obiskovalcev je bilo za prizorišče preveč. Pojavljali so se pretepi, skupili so jo tudi izvajalci in v raznih nezgodah so umrli trije obiskovalci. "Vrhunec" je bil med nastopom Rolling Stonesov, ko je temnopolti in temeljito omamljeni obiskovalec izvelkel pištolo in se začel prebijati proti odru. Pripadniki Hells Angels so ga ustavili in zabodli do smrti, kar je bilo nevede posneto na koncertnem filmu. Koncert je pomenil konec obdobja "Peace & Love" in tudi sicer miroljubne Woodstock generacije.

Zadnje večje mesto, preden se začnemo zlagoma vzpenjati po zahodnih pobočjih Sierre Nevade, je Modesto, ki stoji v osrčju Osrednje doline. Podlaga za njegov razvoj je bila živilska industrija med drugo svetovno vojno, natančneje proizvodnja konzervirane hrane in hrane v prahu. Zaradi izjemno kakovostnih prsti, ki so nastale na aluvialnem granitnem gradivu iz Sierre Nevade, je okolica Modesta eno najpomembnejših kmetijskih

Na zahodnem podnožju Siere Nevade so mnoge reke zajezene za pridobivanje električne energije. Za jezovi so nastala velika, razvejena umetna jezera, ki jih, tako kot New Malone Lake na fotografiji, izrabljajo tudi za rekreacijo. Foto: Naja Marot.

območij v Združenih državah. Tu pridelujejo vino, mandlje, orehe, perutnino in mleko. S kmetijstvom okrožje letno zasluži okrog 2,5 milijarde USD.

Ko zapustimo nepregledna prostranstva vinogradov in sadovnjakov se pokrajina postopoma spremeni v gozdno in cesta se zlagoma vzpne v **Sierra Nevada**, kar bi lahko prevedli kot Snežno gorovje. Gorska veriga med Osrednjo dolino v Kaliforniji in Veliko kotlino v Nevadi je dolga 650 km in široka do 100 km. Zahodna pobočja so položnejša in se dvigujejo v stopnjah, tamkajšnje reke pa tečejo proti Tihemu oceanu. Vzhodna pobočja padajo proti Veliki kotlini izjemno strmo, reke za razliko od zahodnih pobočij nimajo (naravnega) izliva v morje. Geološko je gorovje dvignjeni granitni batolit. S podiranjem Pacifiške litosferske plošče pod Severnoameriško se je batolit v triasu naprej dvignil, kar imenujemo nevadska orogeneza, nato pa se je začel prelamljati. Gorovje so izoblikovale reke, ki so izdolble doline in kanjone, dokončno podoba pa mu je vtisnila poledenitev, ko so doline preoblikovali ledeniki. Gorovje se še vedno dviguje, kar dokazujejo številni potresi. Sierra Nevada se postopoma zvišuje od severa, kjer vrhovi komajda presegajo 2500 m, proti jugu. V Narodnem parku Yosemite dosežejo višino 4000 m; najvišja gora Mt. Whitney je s 4418 m tudi najvišji vrh v povezanem delu Združenih držav, torej v ZDA brez zveznih držav Aljaska in Havaji. Južno od Mt. Whitneyja se začne Sierra dokaj hitro zniževati. Zaključni se s pogorjem Tehachapi, katerega najvišji vrhovi segajo le še okrog 2500 m nad morsko gladino.

Podnebje Siere Nevade je še vedno sredozemsko, predvsem po razporeditvi pada-

V osrčju Sierre Nevade, na nadmorski višini približno 3000 m. Foto: Rok Ciglič.

vin, a se spreminja z nadmorsko višino. Glavnina od 500 do 2000 mm letnih padavin namreč pade v hladnem delu leta, ko praviloma sneži. Poletja so suha in brez padavin, zato se takrat redno pojavlja velika nevarnost gozdnih požarov. Masivnost in sorazmerno velike relativne nadmorske višine pogojujejo dokaj jasno izoblikovane rastlinske višinske pasove. Do 1500 m nad morjem uspeva makiji podoben hrastov chaparral. Do nadmorske višine 2100 m sledi nižji montanski gozd, v katerem prevladujejo hrasti, bori, kalocedre in mamutovci. Višje, do nadmorske višine 2700 m, se borom in jelkam pridružijo brini višjega montanskega gozda. Zgornjo gozdno mejo, ki je nekje pri 3100 m v zahodnem delu oziroma 3600 m v vzhodnem, sestavljajo različni bori, čuge in brini subalpskega gozda. Nad gozdno mejo je pas alpinskih trat.

Narodni park Yosemite je eden najznamenitejših in najstarejših narodnih parkov v Združenih državah. Med rekama Merced in Tuolumne se razteza na površini okrog 3000 km² in na nadmorski višini od 600 do 4000 m. Ustanovljen je bil že 1. oktobra 1890, kar ga po starosti uvršča na tretje mesto med narodnimi parki na svetu, takoj za le teden dni starejšim Narodnim parkom Sekvoja; na prvem mestu je dobrih 18 let starejši Yellowstoneški narodni park, katerega večina je v zvezni državi Wyoming. Od leta 1984 je zaradi osupljivih granitnih sten, nepregledne množice slapov in edinstvenih mamutovcev tudi na Unescovem seznamu svetovne naravne dediščine.

Območje zdajšnjega parka je bilo s prvotnimi plemeni Pajute, Mivok in Avaniči poseljeno že davno prej, preden so ga med zlato mrzlico "odkrili" Američani. Vedno pogostejša

Na razgledišču ob izstopu iz cestnega predora se odpre pogled na ledeniško preoblikovano dolino, levo El Capitan, v sredini v ozadju Half Dome, desno slap Bridalveil. Foto: Blaž Repe.

potovanja in ekspedicije so sredi 19. stoletja povzročili spore in tudi kratke vojne z indijanskimi plemeni, o čemer poročajo prvi zapisi o odkrivanju tega dela Sierre Nevade. Prišliki so prvotne prebivalce premagali, njihove vasi požgali, ljudi pa bodisi pregnali proti vzhodu bodisi zaprli v rezervate. Na strani zmagovalcev je bil tudi zdravnik Lafayette Bunell, ki je prvi podrobneje opisal dolino Yosemite.

Prva prava turista sta bila James Hutchings in Thomas Ayres leta 1855. Njune objave in umetniška dela so pripomogli k povečanju turističnega zanimanja v naslednjih desetih letih. K temu je prispevalo tudi odkritje mamutovcev, ki ga pripisujejo Galenu Clarku (1814–1910). Začeli so z gradnjo hotelov in označevanjem poti, k prepoznavnosti tega območja pa je v znatni meri pripomoglo gromozansko drevo Wawona, ali kot so ga tudi imenovali, Predorsko drevo (Tunnel Tree). V ta 69 m visoki mamutovec z obsegom 27 m so izdoblili predor, skozi katerega je lahko šla konjska vprega, pozneje tudi avto. Kot turistična privlačnost je bil še posebej zanimiv za fotografe. Po ocenah 2300 let staro drevo se je pozimi leta 1969 podrlo zaradi teže snega.

Vedno večji posegi na takratno območje parka, sečnja mamutovcev, predvsem pa čezmerna paša so porodili idejo o njegovi državni zaščiti. Med glavnimi pobudniki so bili že omenjeni Galen Clark, predvsem pa senator John Conness (1821–1909) ter znameniti naravoslovec in okoljevarstvenik John Muir. Zakonsko določilo o območjih s posebnim državnim pomenom in o njihovi javni rabi so v Kongresu sprejeli že leta 1864. Bilo je podlaga za ustanovitev Yellowstonskega narodnega parka; Yosemite pa je moral na uresničitev ideje

o zavarovanju počakati do leta 1890, ko je prišel pod kalifornijsko vojaško oblast. Šele ko je John Muir leta 1903 na tridnevno kampiranje v hribe nad dolino Yosemite popeljal takratnega ameriškega predsednika Theodora Roosevelta, je predsednik poskrbel, da je območje parka prišlo pod državni nadzor.

Še istega leta so predlagali zajezitev reke Tuolumne za vodno oskrbo San Francisca. Muir s somišljeniki je temu ostro, a žal neuspešno, nasprotoval. Leta 1913 je bil poseg potrjen, dve leti pozneje so začeli z gradnjo jezua, ki je bila dokončana leta 1923 z odprtjem 270 m dolgega in 130 m visokega O'Shaughnessyjevega jezua (O'Shaughnessy Dam), s katerim so potopili in poplavalili dolino Hetch Hetchy. Jez z vodo in elektriko oskrbuje 2,5 milijona ljudi severnega dela Kalifornije. Občasno se še vedno pojavljajo ideje o njegovi odstranitvi. Za raziskave o posledicah tega posega je celo Busheva vlada namenila 7 milijonov USD, a za zdaj uprava San Francisca vsem pritiskom uspešno kljubuje z dovolj prepričljivimi protiargumenti.

Območje Narodnega parka Yosemite sestavljajo večinoma magmatske kamnine, le na skrajnih vrhovih so se ohranili ostanki starejših metamorfni kamnin. Za razumevanje kamninske sestave se je treba ozreti okrog 140 milijonov let v Zemljino zgodovino. Do takrat je bilo celotno območje Kalifornije geološko miren del priobalne podmorske police. Na njenem dnu so se nabirale usedline in se pozneje pod ogromnimi pritiski in visokimi temperaturami z metamorfozo spremenile v marmor in skrilavce, ki predstavljajo najstarejše kamnine območja. Posledica metamorfoze je bil tudi nastanek zlatih žil; ko so odkrili zlato, se je razbohotila zlata mrzlica.

A vrnimo se v zgodnji mezozoik. Ozemlje Kalifornije je postalo območje podpiranja litosferskih plošč, pri čemer je oceanska plošča lezla pod celinsko. Rezultat je bil silovit vulkanizem in nastanek okrog 4500 m visoke "pra-Sierre Nevade". Pod njo in vanjo se je vse do krede (pred 70 milijoni leti) vrivala dvigajoča se tekoča magma. Ta je pod površjem oblikovala batolit, gromozansko, nepravilno, izjemno vroče telo magmatskih kamnin. Njegova globina ni znana. Batolit se je počasi ohlajal v granit, ki sestavlja skoraj celotno Siero. Granit je torej star okrog 80 milijonov let. Zaradi podpiranja oceanske plošče se je batolit ves ta čas skupaj s kamninami, ki so ga prekrivale, dvigoval, intenzivneje v svojem vzhodnem delu.

Zato so zahodna pobočja Sierre Nevade širša in se bolj zlagoma vzpenjajo. Pritegnila so večino vodotokov. Ti so izdolbli večje in daljše doline, ki se odpirajo proti Osrednji dolini. Vzhodna stran Sierre je bistveno bolj strma, skoraj odsekana, tamkajšnje reke so kratke in se končajo v sušni notranjosti brez odtoka v morje.

Kljub živahnemu tektonskemu dogajanju se je pra-Sierra dvignila nad morje le za okrog 1000 m. Zunanji dejavniki s subtropskim podnebjem in rečno erozijo na čelu so stare kamnine vztrajno odnašali v morje. Mestoma so se ohranile le na najvišjih vrhovih, kjer jih spoznamo po temnejših odtenkih od spodnjih, mlajših kamnin. Odprle so se tudi zlate žile. Zlato je končalo v strugah rek in čakalo, da ga nekdo odkrije. Doline so se poglobljale in vrhovi zniževali, s čimer se je na površju postopoma razgalil spodaj ležeči granitni batolit.

S tem se začenja predzadnje poglavje zgodbe. Batolit, osvobojen gromozanskega pri-

Pogled z razgledišča Glacier Point na kupolasti Half Dome in osrčje Siere Nevade. Foto: Rok Ciglič.

Pogled z dna doline na slapova Zgornji in Spodnji Yosemite, ki skupaj merita 739 m. Foto: Aleš Smrekar.

tiska nad seboj, se je začel prelamljati in pokati (ne gre za gubanje!). V prelomne cone so se ujele reke. Tiste, ki so tekle proti zahodu, so zaradi dvigovanja površja vrezovale struge hitreje kot njihovi pritoki. Višinska razlika med strugami se je povečevala in pritoki se v glavne reke kar naenkrat niso več izlivali, ampak so na koncu tako imenovanih obviselih dolin kot slapovi padali vanje. Med posameznimi prelomi so ostali posamezni čoki, monoliti in špice, ki sestavljajo nekatere vrhove, tudi znamenita **El Capitan** in **Half Dome**.

Odstranitev kamninskega pokrova z batolita je povzročila tudi eksfoliacijo ali luščenje kamnine. Kljub izjemni čvrstosti in trdnosti granitni batolit deluje elastično. Posamezni kosi, razbremenjeni teže na površini, so se začeli luščiti v slojih kot čebula. Zakaj ravno v slojih na površini, ni povsem enotne razlage, najpogosteje k temu zagotovo pripomore ponavljajoče se ohlajanje in segrevanje zgornjih plasti kamnine. Ker je luščenje kamnine intenzivnejše na temenih kot pri straneh vzpetin, nastajajo kupolaste in oble oblike, kakršno ima vzpetina Half Dome. Celotni batolit se še vedno dviguje. Njegovo dvigovanje je preseгло erozijsko zniževanje šele v zadnjih 10 milijonih letih, zato so najvišji vrhovi Sierre Nevade geološko razmeroma mladi.

Končno podobo so Sierr Nevadi in celotni Kaliforniji dali ledeniki. Pleistocenska ledenitev pred dvema do tremi milijoni leti je zajela tudi območje zdajšnje zvezne države Kalifornije. Sneg se je iz leta v leto kopičil v najvišjih predelih in se spreminjal v led, ki je premagal težnost in začel po dolinah drseti navzdol ter rušiti in brusiti vse, kar mu je stalo na poti. Prvotne rečne doline v obliki črke V so dobile obliko črke U. Reke izpod ledenikov so z gradivom polnile gorska vznožja, Osrednjo dolino in priobalno ravnico. Ko se je pred okrog 10.000 leti led umaknil, je za seboj pustil morene ali groblje, kot pravimo hribom in gričem nakopičenega obrušenega gradiva. Na tisoče kotanj se je ojezerilo. Nekatera jezera so ostala, nekatera so se spremenila v ekološko pomembna mokrišča. Literatura s konca sedemdesetih let prejšnjega stoletja navaja, da se tudi po mali ledeni dobi pred 200 leti ledeniki v Sierr Nevadi večajo. To je strokovnjake napeljevalo k teorijam o ohlajanju podnebja. Dobrih 30 let pozneje meritve kažejo na nazadovanje prav vseh ledenikov. Med njimi je največji komajda 65 ha prostran ledenik Lyell.

Podnebje parka je gorsko sredozemsko, saj poleti pade le 3 % letne količine padavin. Preostale padejo večinoma pozimi v obliki snega. V povprečju ga zapade 1,5 m, vendar debelina snežne odeje neredko preseže 4 m. Namočenost narašča z nadmorsko višino, od slabih 1000 mm padavin ob vznožjih do 2000 mm v vršnih delih. V nižjih legah so temperature še vedno dokaj mile, vendar sta zmrzal in slana vseeno mogoča v vseh mesecih.

Narodni park Yosemite je za obiskovalce odprt celo leto, saj ponuja vrsto aktivnosti v vseh letnih časih. Med najbolj priljubljenimi so pohodništvo, planinarjenje, prosto in alpinistično plezanje, kolesarjenje, smučanje, tek na smučeh, veslanje, opazovanje živega sveta ...

Območje parka letno obišče skoraj štiri milijone turistov, rekreativcev, športnikov in ljubiteljev narave. Velika večina se jih zgrne v osrednjo, 13 km dolgo, povprečno 1,5 km široko in do 1500 m globoko ledeniško preoblikovano dolino reke Merced, imenovano dolina Yosemite. Zanj so značilni številni slikoviti slapovi, ki proti njenemu dnu padajo iz stranskih, obviselih dolin, in ogromne monolitne granitne stene, ki se strmo dvigajo nepo-

Mogočno prepadno ostenje El Capitana. Foto: Drago Kladnik.

Na začetku glavne do-
line pada v globino 188
m visok slap Bridalveil.
Foto: Bojan Erhartič.

Zgornji del Narodnega parka Yosemite z jezerom Tenaya na nadmorski višini 2484 m. Foto: Robert Brus.

Na nekaterih blago nagnjenih, ledeniško obrušeni pobočjih so "zablodeli" balvani. Foto: Robert Brus.

sredno iz dolinskega dna. Kljub izredni trdnosti yosemitskega svetlega in grobozrnatega granita se je ledenik v tektonsko pogojeno dolino zarezal kot nož v maslo, kar dokazujeta eni od njenih glavnih znamenitosti, 900 m visoka, zastrašujoča stena El Capitana, in navidezno polkupolasta gora Half Dome s svojima povsem gladko "odrezanima" pobočjema. Na poti po dolini nas na obeh straneh spremljajo slapovi. Med najbolj znanimi so Bridalveil, Vernal in Yosemite. Slednji je s 739 m padca najvišji slap Severne Amerike in eden najvišjih na svetu. Proti dnu doline pada v treh veličastnih stopnjah. Zanj in za nekatere druge slapove velja, da ob manjši količini snega presahnejo, osušene stene pa takrat začasno postanejo priljubljena plezališča.

Med posebnimi privlačnostmi narodnega parka so razgledišča. Najbolj znano je Glacier Point nad osrčjem doline, ki je skoraj natančno nad centrom za obiskovalce in je dostopno le poleti. Z razgledišča, ki ga krasijo ogromnimi balvani, se odpre prekrasen pogled na bližnji Half Dome, množico slapov, dno doline in malce bolj oddaljeni El Capitan. Druga slovita razgledna točka je na vhodu v dolino, takoj ob izstopu ceste iz predora; od tod ime Tunnel View Overlook. Z nje je mogoče opazovati šolski primer izoblikovanosti ledeniške doline v obliki črke U, kar je še posebej privlačno za fotografe, likovne umetnike in seveda geografe.

Za razbremenitev prometa v množično obiskovanem dnu doline Yosemite so med posameznimi privlačnimi točkami, hoteli, kampingom, restavracijami in trgovinami uvedli brezplačen prevoz z avtobusi.

Ostali deli narodnega parka so precej manj obljudeni. Poleti je na območju parka možno prečenje Sierra Nevade proti jezeru Mono. Cesta, ki najvišjo točko doseže na prelazu Tioga (3031 m), vodi prek izjemno slikovite gorske pokrajine s številnimi ledeniški jezeri, iglastimi gozdovi in blago zaobljenimi granitnimi vzpetinami. Na nekaterih pobočjih so osamljeni kroglasti granitni balvani, za katere se zdi, kot da so jih tja postavili mogočni velikani.

Če Sierra Nevade ne prečkamo, se iz doline Yosemite spustimo nazaj v Osrednjo dolino. Pobočja Sierra so sicer zelo redko poseljena, a se najdejo izjeme. Tam je na primer mestece **Oakhurst** z manj kot 3000 prebivalci, ki je znano kot zibelka računalniških igrar. Podjetje Sierra On-line je poleg drugih dosežkov zaslužno tudi za prvo trirazsežno igrar (leta 1984) in prvo spletno igralno omrežje. Po začetnih poslovnih uspehih se je podjetje preselilo v Los Angeles.

Vodotoki niso zajezeni le v goratem delu, ampak tudi na ravnini Osrednje doline. Tako je na primer jezero Millerton nastalo zaradi zaježitve reke San Joaquin. S kar 20 km² površine in skoraj 100 m globine je ne le pomemben vir namakalne vode, elektrike in regulator visokih voda, pač pa tudi priljubljeno kopališče in ribolovno območje. Na njegovi obali je kopa kampingov.

Končni cilj tega dne popotovanja je **Fresno**, mesto s 500.000 prebivalci v neposredni bližini geografskega središča Kalifornije. Fresno v španščini pomeni 'jésen' in list tega listavca je tudi v zastavi petega največjega kalifornijskega mesta. Metropolitansko območje Fresno šteje več kot milijon ljudi. Mesto je nastalo ob železniški postaji, ki so jo odprli leta 1872. Predvsem na račun kmetijskih pridelkov, kot so grozdje, vino, bombaž, para-

dižniki, mleko, slive, pomaranče, breskve in nektarine, je vzcvetelo med drugo svetovno vojno, še vedno pa velja za središče kmetijskega območja v dolini San Joaquin, čeprav so v njegovi neposredni okolici njive in sadovnjake pozidali zaradi suburbanizacije. Zato ni presenetljivo, da je na območju Fresna še vedno vsako tretje delovno mesto vezano na kmetijstvo. Mesto je znano po govedorejskih in perutninskih farmah, še posebej puranjih. V njem in okolici je veliko obratov za konzerviranje in sušenje ter pripravo zamrznjene hrane. Fresno pa je tudi "dom" prve uspešne kreditne kartice BankAmericard, ki se je leta 1976 preimenovala v Visa kartico. V njem je ena največjih skupnosti Armencev v Združenih državah.

3. dan: Fresno – Narodni park Kings Canyon – Narodni park Sekvoja – Visalia – Bakersfield

Iz Fresna se ponovno odpravimo v Sierru Nevado, s tem da je ta dan bolj kot geomorfologiji namenjen rastlinstvu. Z obdelane in kmetijsko razvite ravnice Osrednje doline se postopoma dvigamo po redko naseljenem vznožju Sierru Nevade. Blago vzpenjajoča pobočja so poraščena bodisi z obširnimi travišči bodisi z značilnim chaparralom oziroma redkimi hrastovimi gozdčki.

Prevladujejo rastlinske vrste sušnih in toplih rastišč. Do nadmorske višine okrog 1200 m so to različni hrasti (na primer *Quercus lobata*, *Quercus douglasii*, *Quercus chrysolepis*, *Quercus wislizenii*), ki jim je ponekod primešan kalifornijski divji kostanj (*Aesculus californica*). Med grmovnimi vrstami močno prevladujejo gorniki oziroma manzanite (*Arctostaphylos* spp.). V tem pasu so iglavci precej redki, pojavlja se le nekaj borov, na primer vrsti *Pinus sabiniana* in *Pinus attenuata*. Na vlažnih rastiščih v rečnih dolinah rastejo predvsem listavci, med njimi kalifornijska platana (*Platanus racemosa*), različne vrbe, topol vrste *Populus trichocarpa* in predstavniki vrste *Umbellularia californica*. Nekako nad 1200 m nadmorske višine se ob prehodu v spodnji montanski pas vegetacija postopoma spremeni in nad 1500 m visoko začne prevladovati mešani iglasti gozd. Glavne vrste v njem so različne vrste borov, med njimi rumeni bor (*Pinus ponderosa*), sladkorni bor (*Pinus lambertiana*) in jeffreyjev bor (*Pinus jeffreyi*). Pomembne drevesne vrste so še duglazija (*Pseudotsuga menziesii*), dolgoigličasta jelka (*Abies concolor*), kalifornijska kalocedra (*Calocedrus decurrens*) in v višinah nad 2400 m rdeča jelka (*Abies magnifica*). V tem pasu sta pogosta tudi zasukani bor (*Pinus contorta*) in gorska čuga (*Tsuga mertensiana*). Najbolj zanimiva drevesna vrsta, ki ji je pravzaprav namenjen obisk Sierru Nevade, je zagotovo mamutovec (*Sequoiadendron giganteum*).

Mamutovec ali **orjaška sekvoja**, ki spada med najredkejše in najbolj ogrožene drevesne vrste na svetu, je značilna endemična in reliktna vrsta Kalifornije. Njegovi predniki so bili pred ledenimi dobami, ves terciar, razširjeni po vsej severni polobli. Le malokdo ve, da so rasli tudi v Sloveniji. Njihov sodobni areal je pravzaprav le še majhen preostanek nekdanjega, saj mamutovci v naravi rastejo le še na zahodnih pobočjih Sierru Nevade. Najdemo jih skoraj samo še na rastiščih v narodnih parkih in rezervatih na ozkem, vsega 400 km dolgem območju na nadmorski višini med 1400 in 2500 m. Nižje izjemoma rastejo

Spodnji del debla v Sierrri Nevadi
avtohtonega jeffreyjevega bora
(*Pinus jeffreyi*). Foto: Robert Brus.

do nadmorske višine 900 m, navzgor pa do 2700 m visoko. Skupno je le še okrog 75 rastišč, na katerih mamutovci največkrat rastejo na rahlih, peščeno-illovnatih, zmerno vlažnih in dobro prepustnih prsteh, značilnih za granitno matično podlago. Drevo ne prenese prevlažnih tal, potrebuje pa visoko zračno vlago, saj ga sicer kaj hitro prizadene suša. Sneg ga ne poškoduje in zlasti na območjih z obilnimi snežnimi padavinami lahko kratkotrajno prenese temperaturo do -24°C .

Mamutovce so odkrili zelo pozno. Govorice o tako imenovanih velikih drevesih, ki naj bi jih nad dolino Yosemite našli prvi priseljenci, so se začele širiti šele sredi tridesetih let 19. stoletja, prvo zanesljivejše poročilo o njihovem obstoju pa je prišlo v svet leta 1852, ki še vedno velja za leto odkritja mamutovcev. Komaj leto pozneje so prva semena že prišla v Evropo.

Odkritje je sprožilo val navdušenja, saj se je kmalu izkazalo, da mamutovci po svojih merah krepko prekašajo vsa do takrat znana drevesa. Med njimi sicer niso niti najvišji niti najdebelejši niti najstarejši, po skupni lesni prostornini in teži pa se z njimi ne more primerjati prav nobena druga drevesna vrsta. Zrastejo lahko do 100 metrov visoko in dosežejo obseg debla več kot 30 metrov. Mamutovci so precej samotarska, nedružabna bitja, ki ne prenesejo bližnje družbe enako mogočnih sosedov, zato v njihovi neposredni bližini navadno rastejo le precej nižje jelke, bori ali druga drevesa.

Mamutovec okrog sebe potrebuje veliko prostora, saj je to eden od pogojev za razvoj njegovega debelega, močnega in čokatega debla. Ogromna drevesa so izredno masivna in zato tudi težka. Prav kombinacija ogromne teže drevesa in krhkega koreninskega sistema, ki je v nasprotju s pričakovanji slabo razvit in razmeroma plitev, navadno ne globlji od 2 m, je najpogostejši vzrok, da se staro drevo pod težo let kaj rado prevrne. Med zaščitnimi znaki te stare drevesne vrste je tudi skorja, ki je debela do 60 cm, na pogled globoko razpokana in odporna proti ognju.

Prepoznavne in značilne so tudi zašiljene, bodeče in precej kratke iglice. Na stranskih in spodnjih vejah so dolge od 3 do 6 mm, na glavnih do 12 mm. Posebnost storžev je njihovo dvoletno zorenje. Polno velikost dosežejo že v prvem letu, a ostanejo pokončni in zeleni, dozori pa šele jeseni v naslednjem letu. Zreli so viseči, elipsasti, od 5 do 8 cm dolgi in do 4 cm debeli, rdečerjavi, zaprti lahko ostanejo do 20 let. Najtrdovratnejši se odprejo šele ob požaru, ki povzroči izpadanje semen, katerih kaljivost je le okrog 15 %.

Tako rekoč vsi mamutovci na naravnih rastiščih v Kaliforniji so zavarovani, drugje po svetu jih sadijo kot okras in botanično zanimivost. Prvi priseljenci in drvarji v Sierrri Nevadi so si v času zlate mrzlice od sečnje velikih dreves in njihovega mehkega lesa obetali velikanski zaslužek. Sečnja in spravilo ogromnih debel je bilo vse prej kot lahko opravilo, saj je včasih 25 mož potrebovalo do 10 dni trdega dela, da so drevo posekali. Padcu drevesa je marsikdaj sledilo veliko razočaranje, saj se je deblo zaradi sprostitve napetosti v njem in močnega udarca ob tla pogosto razletelo na drobne kose. Večje kose lesa so porabili kot surovino v gradbeništvu in pohištveni industriji, večino lesa največjih dreves na svetu pa so, kako ironično, porabili za izdelavo svinčnikov, zobotrebcev in podobnih drobnih izdelkov. Neprijetne izkušnje so bile skupaj s prizadevanji naravovarstvenikov glavni razlog,

V deželi "velikanov" zglada človek povsem nebogjjen. Foto: Robert Brus.

Gozdni požari so v mešanih iglastih gozdovih mamutovcev nadvse pomemben ekološki dejavnik. Sprva so ljudje te gozdove v dobri veri varovali pred požari, vendar se je pozneje izkazalo, da so s tem naredili več škode kot koristi. Če se na tleh in v polnilni plasti pod mamutovci z rastjo drugih dreves nabere preveč biomase, lahko ob nesrečnem naključju izbruhli ogenj stare mamutovce kljub ognjeodporni skorji močno poškoduje ali povsem uniči. Po drugi strani so redni požari skoraj nenevarni, poleg tega pripomorejo k odpiranju storžev in s tem k naravnemu pomlajevanju mamutovcev. Zato ni nenavadno, da je natančno preučevanje ekologije požarov eno najpomembnejših področij znanstvenega raziskovanja starih gozdov. Znanstveniki ob upoštevanju meteoroloških podatkov in vremenskih napovedi s pomočjo računalniških simulacij raziskujejo najbolj primerne načine umetno izzvanega nadzorovanega požiganja. Izsledke upoštevajo pri izvajanju umetno izzvanih požigov. V zadnjem času je čas od enega do drugega tako izzvanega požara čedalje krajši, saj v nekaterih gozdovih podrast požigajo že na vsakih nekaj let.

Kontrolirano požiganje podrasti v gozdovih Sierra Nevade. Foto: Bojan Erhartič.

da so s komercialno sečnjo mamutovcev skoraj popolnoma prenehali že na začetku 20. stoletja.

Narodni park Sekvoja (Sequoia National Park) je bil ustanovljen 25. septembra 1890 kot drugi narodni park v ZDA, takoj za Yellowstonskim narodnim parkom in le teden dni pred ustanovitvijo severneje ležečega Narodnega parka Yosemite. Prebivalci doline San Joaquin in drugi podporniki ohranitve sestojev mamutovcev so že v osemdesetih letih 19. stoletja pozvali Kongres, naj popolnoma prepove sečnjo v Sierrri Nevadi. Interes nekaterih aktivistov je bil dejansko zaščita dreves, drugi so v opustitvi sečnje videli predvsem boljše možnosti za preskrbo z vodo za namakanje kmetijskih zemljišč, le malokdo pa se je za zavarovanje zavzemal z namenom ohranitve divjine, naravnih lepot in možnosti za rekreacijo. Že teden dni po razglasitvi prvega zavarovanja je Kongres površino parka povečal za trikrat in razglasil še ustanovitev Narodnega parka General Grant, ki meji na Sekvojo in v okviru katerega so tedaj zavarovali Grantov gozd. Slednjega so leta 1940 močno razširili in preimenovali v Narodni park Kings Canyon. Leta 1926 so Narodnemu parku Sekvoja dodali kanjon Kern in leta 1978 še dolino Mineral King. Zdaj park obsega 1635 km² veliko območje; v njem je tudi Mt. Whitney, s 4418 m najvišji vrh v povezanem delu ZDA.

V parku je izredno dobro ohranjeno naravno okolje, ki v veliki meri kaže, kakšna je bila Sierra Nevada pred naselitvijo Evropejcev. V njem so visoke gore, globoki kanjoni in ledeniške doline. Večina parka je za običajne obiskovalce nedostopna in kar 85 % ga velja za popolno divjino, saj sta pomembnejši cesti samo v njegovem skrajnem zahodnem delu. To sta *Cesta generalov* (*Generals Highway*) in cesta, speljana v dolino Mineral King Valley.

V park je mogoče vstopiti z dveh strani. Vstop na južni strani se imenuje Ash Mountain Entrance in je na nadmorski višini komaj 520 m. Cesta, ki se od tod vzpenja v park,

Veličastno "podnožje" mogočnega Generala Shermana. Foto: Drago Kladnik.

Iglice in storži mamutovca so v primerjavi z velikostjo drevesa minimalistični. Foto: Robert Brus.

Cesta generalov (Generals Highway) je prelepa panoramska cesta, ki povezuje rastišči dveh največjih dreves na svetu, Generala Shermana in Generala Granta. Gradnja več kot 70 km dolge ceste, ki je potekala med letoma 1921 in 1934, je bila tehnično zahteven in drag projekt. Bil je tudi dolgotrajen in se je še podaljšal zaradi gospodarske krize, ki je izbruhnila med gradnjo. V gozdovih, ki jih cesta povezuje, v času njene gradnje že nekaj časa niso več sekali, zato je jasno, da glavni razlog zanj ni bil ekonomski učinek. Šlo je pač za nacionalno pomemben projekt, ki ga je bilo treba izpeljati za vsako ceno. Le kaj bi lahko v kriznih časih narodno zavest Američanov in predstavo o ameriški veličini v svetu utrdilo bolj kot za vsakogar udoben in hiter dostop

Cesta generalov povezuje "rekorderja" Generala Shermana in Generala Granta. Foto: Robert Brus.

bližnji okolici obeh "generalov" je poleti precejšnja, že nekajminutna hoja po eni od dobro označenih stez pa obiskovalca popelje v na videz popolno samoto med tisočletnimi orjaki.

do v drugih delih sveta nepredstavljivih orjakov, rastočih v osrčju Sierre Nevade. V zgodbo se dobro vključujeta tudi imeni največjih mamutovcev. Največje drevo na svetu General Sherman je dobilo ime po enem najbolj nasilnih generalov v ameriški državljanski vojni, drugo največje General Grant, ki velja za nacionalni simbol, pa po vrhovnem poveljniku severnjaške vojske in poznejšemu predsedniku Združenih držav. Dandanes se po Cesti generalov v oba narodna parka vsako leto odpravi okrog milijon turistov, da bi vsaj enkrat v življenju doživeli srečanje s pravimi velikani. Gneča v

je strma, mestoma zelo ozka, vijugasta in prevozna samo s krajšimi vozili. Vhod v park z druge strani poteka skozi Narodni park Kings Canyon oziroma skozi njegov vhod, imenovan Big Stump Entrance (Vhod Veliki štor). Park letno obišče okrog milijon obiskovalcev. Večina se jih zadovolji z vožnjo po Cesti generalov in obiskom drevesa presežnikov, imenovanega General Sherman, pogumnejši se odločijo za kampiranje ali celo daljše in zahtevnejše pohode v naseljeno, težko prehodno zaledje.

V parku je več zelo obiskanih znamenitosti. Osrednji sestoj mamutovcev v parku se imenuje Giant Forest (Gozd velikanov). Leta 1858 ga je odkril pionir raziskovanja mamutovcev Hale Tharp, poimenoval pa ga je John Muir leta 1875. Vsebuje več krajših in daljših učnih poti. Njegova največja zanimivost je General Sherman, največje znano drevo na svetu.

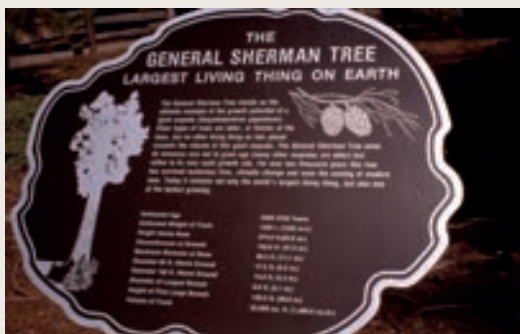
Velika večina ohranjenih mešanih iglastih gozdov z mamutovci je v narodnih parkih Sekvoja in Kings Canyon, kjer skupaj poraščajo 82.000 ha. Na poti proti Crescent Meadow je zanimiv obisk drevesa, imenovanega Tunnel Log (Predorsko deblo); 84 m visoko drevo s premerom 6,4 m se je zrušilo čez cesto leta 1937. Skozi podrti deblo so izdoblili 2,4 m visok in 5,2 m širok predor, skozi katerega lahko vozijo osebni avtomobili. Crescent Meadow je prijeten, z mamutovci obkrožen visokogorski travnik, ki je postal priljubljeno mesto za

piknike in izhodišče za pohode v okolico. Z njega nas dober kilometer in pol dolga steza popelje do tako imenovanega Tharpovega debela (Tharp's Log), v katerem si je zlatokop Hale Tharp uredil poletno bivališče. Pogost cilj pohodnikov je tudi Moro Rock, granitna kupola z nadmorsko višino 2050 m, s katere se odpira izjemen razgled na velik del parka. V tridesetih letih 20. stoletja so v gladek granit vsekali 400 stopnic, ki obiskovalcem omogočajo udoben dostop na vrh.

Dolina Mineral King (Mineral King Valley) je subalpinska dolina, ki se zajeda globoko v osrčje Sierra Nevade. Po njej je speljana okrog 40 km dolga, samo poleti odprta makadamska cesta, ki se konča na nadmorski višini 2300 m, kar je najvišja točka v parku, dostopna z avtomobilom. Samotna in mirna dolina, ki jo le malokdo obišče, je postala raj za pohodnike. V šestdesetih in sedemdesetih letih 19. stoletja so v njej intenzivno drvarili, poleg tega so bili tu številni živosrebrni rudniki. Pozneje so bili dolgo aktualni načrti o ureditvi velikega smučarskega središča v zgornjem delu doline. Tovrstna prizadevanja je dokončno ustavila šele njena vključitev v Narodni park Sekvoja leta 1978. V zadnjih letih je vse več poročil o tem, da na najtežje dostopnih in skritih območjih v zaledju doline Mineral King mehiški karteli organizirano gojijo večje količine indijske konoplje, saj je to lažje kot tihotapljenje droge čez dobro nadzorovano državno mejo. Uslužbenci parka, rangerji in biologi se teh predelov izogibajo, saj so gojitelji oboroženi in nevarni. Občasno poro-

General Sherman ni le največji mamutovec v Narodnem parku Sekvoja, ampak na svetu sploh. Velja tudi za največje živo bitje na Zemlji. Raste na nadmorski višini 2112 m. S prsnim obsegom debela 25,3 m (pri tleh 31,3 m) in višino 83,8 m je njegova prostornina 1487 m³, skupaj z vejami kar 1558 m³ (za primerjavo, 62 m visoka Sgermova smreka pri Ribnici na Pohorju s prsnim obsegom debela 3,4 m ima debelno prostornino samo 15 m³, 24 m visoka Najevska lipa z obsegom 10,6 m prav tako 15 m³, 43 m visoka Črmošnjiška jelka ali Kraljica Roga z obsegom 5,8 m pa skoraj 40 m³), njegovo starost pa ocenjujejo na 2300 do 2700 let. Z Generalom Grantom sta se dolgo potegovala za naslov največjega med velikani, dokler ni leta 1921 posebna komisija po natančnih meritvah naslov prisodila Generalu Shermanu. **General Grant** raste v sosednjem Narodnem parku Kings Canyon, na nadmorski višini 1980 m. Z obsegom debela 27,7 m (pri tleh kar 32,8 m), višino 81,1 m in prostornino 1357 m³ je drugo največje znano drevo. Njegovo starost ocenjujejo na 1600 do 1800 let. Čeprav

tudi Generala Granta ne uvrščajo med najlepša oziroma najbolj elegantna drevesa, s svojim videzom prekaša Generala Shermana. Tudi zato ga je leta 1956 takratni ameriški predsednik Dwight Eisenhower imenoval za uradno ameriško božično drevo.

Osebna izkaznica Generala Shermana. Foto: Drago Kladnik.

Travnik Crescent Meadow v Narodnem parku Sekvoja obkrožajo skoraj brezštevilni orjaki. Foto: Aleš Smrekar.

Znameniti padli mamutovec Tunelsko deblo (Tunnel Log); ime pove vse . . . Foto: Bojan Erhartič.

čajo o obsežnih, s helikopterji podprtih vojaških akcijah, s katerimi jih bolj ali manj neuspešno preganjajo.

Narodni park Kings Canyon (Kings Canyon National Park) ima ime po 2400 m globoki ledeniški dolini, ki jo je po nastanku, lepoti in veličastnosti mogoče primerjati z dolino Yosemite. Prvi priseljenci so v dolino Kings Canyon prišli sredi 19. stoletja, širšo pozornost pa je doživela šele po letu 1873, ko jo je obiskal John Muir in pravilno razložil njeno ledeniško poreklo. To je bilo v precejšnjem nasprotju s takrat splošno sprejeto teorijo o tektonskem, s potresi pogojenem nastanku sierranevadskih dolin. Prizadevanja za zavarovanje Kings Canyon so bila dolgotrajna. Pomembno vlogo pri tem je imel fotograf Ansel Adams, ki je s fotografijami divje, neokrnjene doline in povsem ohranjene narave pomagal prepričevati odgovorne za njeno zavarovanje. Narodni park Kings Canyon so razglasili leta 1940 in mu takrat priključili že leta 1890 ustanovljeni, a geografsko ločeni Narodni park generala Granta (General Grant National Park). Zdaj Narodni park Kings Canyon meri 1873 km² in v svojem južnem delu meji na Narodni park Sekvoja. Oba parka imata skupno upravo, saj sta funkcionalno neločljiva celota.

Narodni park Kings Canyon je sestavljen iz dveh ločenih delov. Prvi, mnogo manjši predstavlja priključeni Grantov gozd (General Grant Grove). V njem je najbolj obremenjeni vhod v oba parka Big Stump Entrance (Vhod Veliki štor). Njegova največja in največkrat obiskana znamenitost je drugo največje drevo na svetu, mamutovec z imenom General Grant. Tu je tudi zelo znani podrti orjak, imenovan Fallen Monarch (Padli vladar). Ta del parka porašča tudi redko obiskani gozd z imenom Redwood Mountain Grove, ki velja za največji znani strnjeni gozd mamutovcev. V njem na površini 13 km² raste skoraj 16.000 dreves, debelejših od 30 cm.

Drugi, bistveno večji del parka zavzema 90 % njegove površine in se razprostira severno od Narodnega parka Sekvoja. Območje predstavlja vodozbirno zaledje srednjega in južnega kraka rek Kings River in San Joaquin. Narodni park je poimenovan po v granit vrezanem kanjonu Kings Canyon na južnem kraku reke Kings River in je z globino do 2500 m med najglobljimi kanjoni v Združenih državah. Po ozki soteski, ki se v zgornjem delu razširi v ledeniško dolino s precej ravnim in širokim dnom, je speljana edina cesta v tem delu parka, ki vodi do centra za obiskovalce Cedar Grove. Pozimi je zaprta za ves promet. S strmimi granitnimi stenami obdana dolina je znana po mnogih podzemnih jamah, med katerimi je najbolj znana Boyden Cave.

Po spustu iz Sierre Nevade v Osrednjo dolino je prvo večje mesto ob poti **Visalia** s 123.000 prebivalci. Leta 2007 je bilo razglašeno za tretje najhitreje rastoče mesto v Kaliforniji. Znano je kot najbolj običajno izhodišče za obisk obeh narodnih parkov z mamutovci. Velja za eno najlepših mest v dolini, v mestnem središču, ki si ga je vredno ogledati, je več dobro ohranjenih viktorijanskih zgradb. Območje Visalie je eno od najbogatejših in najbolj razvitih kmetijskih območij v vseh Združenih državah. Pot nas vodi skozi nepregledne vinograde, oljčnike, sadovnjake, nasade agrumov in polj bombaža. Ker je tu letno samo 280 mm padavin, kmetijstvo potrebuje namakanje iz reke Kaweah, ki v dolino priteče iz Sierre Nevade. Velik problem Visalie je onesnažen zrak, ki je posledica gostega prometa,

Črni medved (*Ursus americanus*) je edina živeča vrsta medveda v Sierrri Nevadi, kjer je zelo pogost od njenega vznožja do najvišjih predelov. Črni medved je mnogo manjši od že izginulega grizlija, saj samci redko presežejo 180 kg, samice pa 110 kg. Kljub imenu je črni medved tudi rjav, rdečkast ali rumenkast. V narodnih parkih so črni medvedi razmeroma pogosti in srečanja z njimi niso redkost. Navadno niso agresivni in v nevarnosti največkrat zbežijo na drevo. Toda

Črni medved, ki je kljub imenu lahko tudi rjav, je edina še živeča vrsta medveda v Sierrri Nevadi. Foto: Aleš Smrekar

nekateri živali se hitro naučijo, da stik s človekom pomeni tudi lahko dostopno, okusno in kalorično hrano, zato izgubijo prirojeno strah pred človekom. To lahko povzroči njihovo nenavadno ali celo nevarno vedenje; leta 2000 so morali prav zaradi tega ustreliti štiri medvede. Črni medved hrane ne najde samo s pomočjo dobrega voha, ampak se hitro nauči prepoznavati značilno obliko posod, vreč, škatel in hladilnikov, v katerih je hrana. Neredko se loti celo stikanja po avtomobilih oziroma njihovih prtljažnikih. Zato je pri kampiranju, hoji ali povsem običajnih piknikih v parku nadvse pomembno strogo upoštevati navodila o nepredušnem zapiranju

ne le hrane, ampak tudi njenih ostankov, in o njenem shranjevanju v zaprtih prostorih. Ob morebitnem srečanju je zlasti v naseljenih delih parka medveda najbolje odgnati z glasnim, hrupnim kričanjem in odločnim mahanjem z rokami.

razvite industrije in kmetijstva na eni strani ter pogostega toplotnega obrata in skromne količine padavin na drugi.

Na južnem koncu doline San Joaquin je **Bakersfield**, mesto s 350.000 prebivalci, ki je eno največjih mest v dolini in eno najpomembnejših kmetijskih središč; nekateri ga imajo za enega najpomembnejših kalifornijskih mest nasploh. V njegovi okolici med drugim gojijo vinsko trto, agrume, mandlje, korenje, lucerno, bombaž in vrtnice. Celotno okrožje je dobro razvito ne le zaradi kmetijske pridelave, ki jo poleg ugodnega podnebja in rodovitnih prsti omogoča voda iz reke Kern, ampak tudi zaradi naftne industrije. Leta 1851 so namreč ob reki Kern najprej odkrili zlato, leta 1865 pa še nafto. V drugo polovico 19. stoletja sega tudi poselitev tega območja, ki je bilo prej večinoma močvirno, težko prehodno in se je na njem pogosto pojavljala malarija. Odkritje nafte je povzročilo izredno hitro rast prebivalstva in razvoj mesta. Naftna polja, ki se v sodobnosti širijo od kraja Oildale le malo severno od Bakersfielda vse do skoraj 50 km oddaljenega Tafta na jugovzhodu, so še vedno med najbolj donosnimi v Združenih državah, okrožje Kern pa je z desetino ameriške načrpane nafte vodilno naftno območje v državi.

4. dan: Bakersfield – Dolina smrti – Lone Pine

Prvi pogled družine Joad na Kalifornijo, kot ga je opisal John Steinbeck

V jutranji zarji so se odpeljali skozi Tehachapi in za njimi je vzhlo sonce in potem - so kar na lepem zagledali veliko dolino pod seboj. Al je pritisnil na zavoro, se ustavil sredi ceste in rekel: "Jezus Kristus! Samo pogledajte!"

Vinogradi, vrtovi, velika, ravna dolina, zelena in lepa drevesa, posajena v vrste, in posestniške domačije.

In ata je rekel: "Bog vsemogočni!" Oddaljena mesta, manjši trgi v deželi vrtov in jutranje sonce je zlatilo dolino. Za njimi je zatrobil avto. Al je zapeljal ob cesto in se ustavil.

"Malo bi si jo rad ogledal."

Žitna polja so bila zlata v jutranji svetlobi in vrbe so stale v vrstah, v dvojnih vrstah pa veliki evkaliptusi.

Ata je vzdihnil: "Nikoli si ne bi bil mogel misliti, da je mogoče kaj takegale."

Breskova drevesa in nasadi orehov in temno zelene lise pomarančevcev. In rdeče strehe med drevjem in gospodarska poslopja - mogočna gospodarska poslopja. Al je odšel ven in si pretegnil noge.

Zaklica je: "Mama - pridi gledat. Smo že prišli!"

Ruthie in Winfield sta zlezla z voza in potlej molčeča in spoštljiva v zadregi obstala pred veliko dolino. Daljava je bila zastrta z meglico in pokrajina je bila daleč stran čedalje bolj mehka. V soncu se je pobliskaval mlin na veter in obračajoči se listi so bili kakor majhen heliograf daleč stran. Ruthie in Winfield sta gledala in Ruthie je zašepetala: "To je Kalifornija."

Winfield je molče premikal ustnice, kakor da izgovarja besede.

"Tam je sadje," je na glas spregovoril.

Casy in stric John, Connie in Roža Saronska so splezali z voza. In molče obstali. Roža Saronska si je začela sčesavati lase nazaj, ko je dobila pred oči dolino in ji je roka počasi omahnila ob životu. Tom je rekel: "Kje je pa mama? Rad bi videl, da bi si to ogledala mama. Pogledaj, mama! Tak pridi že sem, mama."

Mama je lezla počasi, odrevenelo po zadnji steni navzdol. Tom je pogledal proti nji.

"Moj Bog, mama, pa ne, da si kaj bolna?"

Obraz je imela tog in siv kakor kit in videti je bilo, kakor da so se ji oči pogreznile globoko v glavo; robove je imela rdeče od utrujenosti. Ko se je z nogami dotaknila tal, se je morala obvladati in se oprijeti stranice avtomobila. Njen glas je bil hreščeč.

"Praviš, da smo se prebili?" Tom je pokazal proti veliki dolini. "Poglej!"

Zasukala se je z glavo in usta so se ji majčekno odprla. S prsti si je posegla proti grlu in napravila ščepec; prišla je nekaj kože in jo narahlo stisnila.

"Hvala Bogu!" je rekla. "Družina je tukaj." Kolena so se ji zašibila in sedla je na avtomobilsko stopnico.

"Si bolna, mama?"

"Ne, samo utrujena."

"Kaj nisi nič spala?"

"Nič."

"Je stari mami slabše?"

Mama je pogledala navzdol po svojih rokah, ki sta ležali skupaj kakor utrujena zaljubljenca v njenem naročju.

"Tako sem si želela, da bi lahko počakala in vam ne bi povedala. Tako sem si želela, da bi se lahko vse - lepo izteklo."

Ata je rekel: "Je stari mami slabše?"

Mama je vzdignila pogled in se ozrla čez dolino.
"Stara mama je umrla."

John Steinbeck: Grozdi jeze (v prevodu Janka Modra)

Pot nas vodi proti vzhodu, v puščavo Mojave južno od Sierre Nevade. Osrednjo dolino in puščavo Mojave razdvaja **gorovje Tehachapi** (Tehachapi Mountains), ki sestavlja Prečno pogorje (Transverse Ranges). To kot edino v Kaliforniji poteka pravokotno na obalo in druge prostrane reliefne oblike (Sierra Nevada, Osrednja dolina ...), pa tudi glede na tektonsko delovanje in prevladujoče prelome. Nastalo je namreč ob prelomu Garlock, enem redkih, ki poteka v smeri vzhod–zahod. Dobrih 60 km dolga gorska pregrada Tehachapi se vzpne do 2433 m visoko. Predstavlja eno od ločnic med severno in južno Kalifornijo ter reliefno vez med Sierró Nevado in Obalnimi gorskimi verigami. Prek gorovja od nekdanj potekajo pomembne prometne poti iz notranjosti celine proti obali in kmetijskim območjem Osrednje doline. Med več prelazi sta najpomembnejša Tejon (1262 m) na zahodu in Tehachapi (1166 m) na vzhodu, prek katerega poteka tudi losangeleški akvadukt; višinsko razliko za transport vode premagujejo s črpalkami.

Gorovje pomembno vpliva na podnebje, saj je orografska padavinska pregrada za puščavsko notranjost. Razlike v količini padavin so opazne predvsem v rastlinstvu. Ko se iz kmetijske Osrednje dolino pričnemo vzpenjati po cesti Interstate 5 ali State Route 58, se začne pojavljati grmovni in visokotravni chaparral. Z višino je padavin več, zato pokrajina naenkrat ozeleni in pojavljati se začno gozdovi hrastov (*Quercus kelloggii*), borovcev, kaloceder in dolgoigličastih jelk (*Abies concolor*). V gorovju Tehachapi je doma avtohtona vinska trta (*Vitis californica*). Stanje se spremeni, ko se na odvetni strani pričnemo spuščati. Vlažen zrak z morja se po dolinah in manjših kanjonih "priplazi" do grebena, kjer se padavine ocedijo. V padavinski senci se širijo puščave. Že visoko na pobočjih se pojavlja nizkotravni chaparral, ki se navzdol razredči v polpuščavske, nesklenjene otoke kserofilnih ali suholjubnih šopov trav. Na priobalni strani so zaradi stalnih vetrov na grebenih postavili skoraj brezštevne vetrne elektrarne. Po spustu s prelaza Tehachapi prispemo v puščavo Mojave.

Puščava Mojave (Mojave Desert) je s 65.000 km² najmanjša med štirimi ameriškimi puščavami. Največja je Chihuahua na meji z Mehiko, po velikosti pa ji sledita Sonorska puščava, ki se prav tako nadaljuje v Mehiko, in puščava Great Salt Lake Desert v Veliki kotlini. Puščava Mojave je dobila ime po istoimenskem plemenu indijanskih staroselcev, katerega pripadniki so živeli na tem območju. Spada med visoke puščave, saj se njena glavnina razprostira na nadmorski višini od 1000 do 2000 m. Najvišje seže do 3633 m visoko, najnižje, 86 m pod morsko gladino, se spusti na dnu Doline smrti, ki je prav tako del puščave Mojave. Razprostira se čez velik del južne Kalifornije in sega tudi v Nevado, Utah in Arizono. Na jugu in zahodu jo omejujejo gorovja San Gabriel, San Bernardino in Tehachapi ter dva preloma, Prelomnica svetega Andreja in Garlock. Severna in vzhodna meja nista tako izraziti, zato je obseg puščave določen s pojavljanjem jozuetovega drevesa (*Yucca brevifolia*). Puščava je v glavnem kamnita, vmes se pojavljajo območja evaporitov, slanih površin suhih jezer, gline-

Polje vetrnih elektrarn v gorovju Tehachapi. Foto: Kristjan Jarni.

nih usedlin in rečnih vršajev, ki občasno "oživijo" ob redkih, a hudih nalivih. Rečna mreža je redka, glavni vodotok je reka Mojave. V vzhodnem delu puščave čeznjo teče reka Kolorado, ki v tem delu razmejuje zvezni državi Kalifornijo in Arizono.

V paleozoiku je bilo območje Mojaveja prekrito s plitvim morjem, kjer so se odlagale apnenčeve in dolomitne usedline, iz katerih so zgrajeni vzpeti deli. Vanje se je vrivala magma in povzročila orudenje. V mezozoiku se je območje dvignilo in pojavila se je intenzivna erozija. Podnebje je bilo še sušnejše kot zdaj. Nastale so obsežne sipine, v katerih se je prepletalo eolsko gradivo različnega izvora in zato različnih barv. Iz njega so nastali slikoviti peščenjaki, ki so lepo vidni v kanjonu Red Rock (Red Rock Canyon). Na začetku kenozoika se je dvigovanje ustavilo in zaradi premikov ob prelomnicah so se kamnine nagubale. Gubanje je spremljal intenziven vulkanizem, katerega posledice so najlepše vidne v Dolini smrti. Nekateri deli površja ob prelomih so se začeli spuščati. Območje je tektonsko še vedno živahno, kar dokazujejo številni potresi. Zahodni del Mojaveja je leta 1992 strelsel potres z magnitudo 7,3 po Richterjevi lestvici, leta 1999 pa je potres z magnitudo 7,1 zamajal območje mesta Barstow.

Puščava Mojave v povprečju prejme manj kot 150 mm padavin letno, od tega kalifornijski del zaradi padavinske sence okoliških gora dobi vsega 50 mm, kolikor jih v povprečju prejme tudi Dolina smrti. Večina dežja pade pozno pozimi, ko včasih celo sneži. Za puščavo so značilna izjemno velika dnevna in letna temperaturna kolebanja. Zimske temperature se spustijo do -7°C , poletne se vzpnejo nad 30°C . Največji temperaturni razponi so v

Vroča puščava Mojave z dolgo vlakovno kompozicijo na poti v Arizono. Foto: Naja Marot.

Jozuetovo drevo (*Yucca brevifolia*) v zahajajočem soncu. Foto: Naja Marot.

A photograph of a canyon wall featuring prominent vertical rock pillars. The rock shows clear horizontal layering, with reddish-brown layers at the top and greyish-green layers below. The pillars are weathered and have a rough, textured surface. The foreground is a sandy, light-colored slope with some sparse green vegetation.

Živobarvni, selektivni eroziji izpostavljeni peščenjaki v kanjonu Red Rock. Foto: Blaž Repe.

Dolini smrti. Jeseni so tople, suhe in prijetne. Pomemben pojav je veter, ki je močnejši pozno pozimi in spomladi ter piha od obale oceana proti notranjosti, večinoma popoldan in zvečer. Poleti vroč in suh veter piha v nasprotni smeri, proti obali Tihega oceana. Posledica velike vetrovnosti je množica vetrnih elektrarn. Čeprav zaradi sušnega podnebja večji del Kalifornije nenehno ogrožajo naravni požari, to ne velja za puščavo Mojave, ki ima za njihovo širjenje preskromno rastlinsko odejo.

Največje mesto v puščavi Mojave je razvpiti Las Vegas, ki pa je že v sosednji Nevadi. V kalifornijskem delu puščave je največje naselje Lancaster, druga pomembnejša mesta pa so Barstow, Palmdale, Victorville in Ridgecrest.

Kljub neprijaznemu podnebjju in pomanjkanju vode je puščava Mojave, gledano kot celota, eno najpomembnejših turističnih območij v Združenih državah. Razlog je seveda svetovna prestolnica igralnštva Las Vegas. Tu sta še narodna parka Dolina smrti in Jozuetovo drevo.

Rude, ki so jih včasih kopali in izkoriščali na tem območju, so razlog za številna zapuščena mesta, imenovana mesta duhov (*ghost towns*). Gre za mesta, ki so popolnoma opustela in v njih nihče ne živi, saj so se njihovi prebivalci po izčrpanju rudnih zalog odselili. Zaradi sušnega podnebja so se mesta ohranila takšna, kot so bila pred sto in več leti. Najbolj znana med njimi so Oatman v Arizoni, kjer so kopali zlato, "srebrno" mesto Calico in železniško mesto Kelso.

Nekaj opustelih mest je tudi bistveno novejših, saj so nastala po opustitvi znamenite ceste Route 66 leta 1985, ki je vodila od Chicaga do Los Angelesa. Dolga je bila skoraj 4000 km in je bila speljana tudi prek puščave Mojave. Bila je pomembna za vse, ki so potovali na zahod, od tistih, ki so bili pregnani, iskalcev sanj in zaposlitev, pa vse do tistih, ki so si zaželeli le prijetnih počitnic, vročega kalifornijskega sonca in lagodnega življenja. Popularna je postala s pesmijo Bobbyja Troupa, ki jo je izvirno prepeval Nat King Cole, pozneje pa priredili številni izvajalci, med njimi Bob Dylan, The Rolling Stones, Chuck Berry in Depeche Mode. Cesto so zaprli, ker ni več ustrezala sodobnim standardom hitrih cest, čeprav so zaradi tega propadli številni turistični, gostinski in prenočitveni objekti. Od devetdesetih let prejšnjega stoletja se pojavljajo nenehne pobude po njeni obnovitvi; tudi predsednik Bill Clinton je v ta namen odobril 10 milijonov dolarjev.

Veliko naselij v puščavi Mojave je povezanih s tamkajšnjimi letalskimi in vesoljskimi oporišči. Med najpomembnejšimi je **Edwards Air Force Base**, kjer domujejo ameriške letalske sile in Nasa. V njegovi okolici živi kar 2000 ljudi. Leta 1947 je tu Chuck Yeager kot prvi Zemljan prebil zvočni zid, od leta 1972 pa je bil tu tudi glavni poligon za testiranje vesoljskih taksijev Space Shuttlov. Iz tega oporišča prihaja inženir Edward Aloysius Murphy (1918–1990) s svojo skupino, ki je bila neuspešna pri varnostnih poskusih. Iz tega so nastali Murphyjevi zakoni, ki temeljijo na reku: "*Če gre karkoli lahko narobe, bo zagotovo šlo!*". Kar 60 % energije, potrebne za oskrbo celotne letalske baze, pridobijo z izkoriščanjem sončne in vetrne energije. Pomembno oporišče je tudi Naval Air Weapons Station na izsušenem jezeru China Lake, kjer sicer potekajo testiranja letalskega orožja, a so izsledki pomembni tudi pri prenosu vojaške tehnologije v vsakdanje življenje. V bližini je ena največjih geotermalnih elektrarn na svetu s 166 vrtinami z vrelo vodo, segreto na kar 400 do

Eno najboljše ohranjenih mest duhov je Calico, kjer so kopali srebrovo rudo. Foto: Jernej Kladnik.

Cesta Route 66 je bila in je še uveljavljena blagovna znamka. Foto: Borut Stojilkovič.

600° C. Z njo letno pridobijo 250 MWh električne energije. Vesoljska industrija je locirana v Lancastru (Aerospace Industries) in Palmdalu, kjer so sestavljali vesoljske taksije, tam pa so tudi obrati družb Boeing in Lockheed Martin.

Glavni cilj tega dne potovanja je Dolina smrti. Pot do tja vodi najprej mimo 100 km² velikega Državnega parka Red Rock Canyon (Red Rock Canyon State Park). Cesta je speljana po impresivnem kanjonu, kjer nas ob poti spremljajo prepadne stene in puščavske skalne formacije v peščenjaku. Še posebej so zanimivi različni, prepletajoči se odtenki rdečih, oranžnih in rumenih barv. Tu so tudi jozuetova drevesa. Kanjon je privlačen za filmsko industrijo, saj so v njem posneli mnoge prizore uspešnic Jurski park in Mumija ter celo kopico vesternov.

Dolina Owens (Owens Valley) se v dolžini 120 kilometrov, tako kot Sierra Nevada, ki se vzpenja zahodno nad njo, razprostira večinoma v smeri jugovzhod–severozahod. Vzhodna pobočja sestavljata gorovji White Mountains (ime bi lahko prevedli kot Belo gorovje) in Inyo Mountains. Na jugu se odpre v puščavo Mojave, na severu se konča z vulkanskimi vzpetinami, prek katerih se spustimo v kotlino jezera Mono (Mono Basin). Dolina je že na videz mogočna, saj se okoliške gorske verige tudi za več kot 3000 m dvigajo nad njenim dnom, ki je na nadmorski višini 1200 m. Zlasti pobočja Sierre Nevade so izjemno strma in prepadna.

Dolina je nastala kot "stranski produkt" nevadske orogeneze. V bistvu ne gre za sinklinalno podolje, ampak za tektonski jarek, ki se je ugreznil med vzporedno potekajočima prelomnicama. Global je pritegnila vodotoke, ki so se izlivali v reko Owens. Med pleistocensko poledenitvijo so se v dolino stekali tudi ledeniki z okoliških gora, kar dokazujejo številne morene, za katerimi so v preteklosti nastala mnoga manjša jezera in eno večje, imenovano jezero Owens (Owens Lake). Območje je tektonsko še vedno aktivno (dviganje Sierre Nevade in spuščanje doline Owens), kar potrjujejo številni potresi. Najbolj znan med njimi je potres, ki je leta 1872 stresel naselje Lone Pine s približno enako močjo, kakršno je imel mnogo bolj znani potres v San Franciscu leta 1906 (7,6 do 8,0 stopnje po Richterjevi lestvici).

Zaradi padavinske sence Sierre Nevade je za dolino značilna precejšnja naravna sušnost. Dolina je tako kot kotlina jezera Mono na severu in puščava Mojave na jugu endoreična, torej brez neposrednega odtoka v morje. Pred prihodom Evropejcev sta jo naseljevali indijanski plemeni Timbiša v južnem delu ter Mono v srednjem in severnem. Dolina je poimenovana po Richardu Owensu, ki je tod naokrog vodil raziskovalca, oficirja in politika, celo republikanskega predsedniškega kandidata Johna Charlesa Frémonta (1813–1890).

Dolina sama po sebi ne bi bila kaj prida pomembna, saj zaradi neugodnih podnebnih in vodnih razmer nima dobrih razmer za kmetijstvo; v 19. stoletju so bili v njej prostrani ekstenzivni pašniki. Njen pomen razodene pogled na skorajda 700 kilometrov dolg akvdukt, ki od tod vodi vodo proti Los Angelesu in nas spremlja večino poti. Kapaciteta cevi s premerom skoraj 4 m je do 15 m³ na sekundo, kar zadošča za zadovoljitev večine potreb po vodi enega najbolj potratnih območij na svetu. Projekt so začeli udejanjati leta 1908, 5000 delavcev ga je zaključilo leta 1913, ko je 5. novembra voda pritekla v dolino San Fernando. Odgovoren za njegovo izvedbo je bil William Mulholland, načelnik novoustano-

Sušno dno doline Owens s Sierrro Nevado v ozadju; na desni se pne Mt. Whitney. Foto: Rok Ciglič.

Dolino Owens v bližini Lone Pina krasijo granitni in metamorfni Alabamski griči. Foto: Robert Brus.

vljenega Oddelka za vodo in energijo v Los Angelesu (Los Angeles Department of Water and Power – LADWP). Mulholland je izrekel znamenita stavka: *"There it is. Take it."* (*"Tukaj je! Vzemite jo!"*). Voda za svoj tok večinoma izkorišča nagib doline. Na svoji poti proti vele mestu je namenjena tudi proizvodnji električne energije. Vmesne vzpetine in gorovja premaguje skozi 164 predorov. Ker prvotni akvadukt ni zadoščal za kritje velikih potreb zabavne industrije in razkošnega življenja na obali Tihega oceana, so leta 1965 zgradili še drugega, vzporednega. Za razliko od starejšega akvadukta voda po njem ne teče izključno po načelu težnosti, ampak so za njeno pot prek posameznih vzpetih odsekov uporabili črpalke. Akvadukta se proti koncu poti združita v eno samo cev.

Vse lepo in prav, če ... Če ne bi bila to za dolino Hetch Hetchy že druga večja kalifornijska dolina, ki so jo žrtvovali zaradi razsipnega načina življenja na sušnem zahodu. Da je voda po losangeleškem akvaduktu sploh lahko stekla, so morali najprej dobiti pravico za njeno črpanje v dolini Owens, kar se je sprevrglo v tako imenovane vojne za vodo, v katerih so krajši konec potegnili dolina, njeni takratni in zdajšnji prebivalci ter živinoreja. Vojne so se začele leta 1898 z izvolitvijo Fredericka Eatona za župana Los Angelesa in imenovanjem že omenjenega Williama Mulhollanda v LADWP. Glede na razvoj Los Angelesa in njegovo uveljavitev v svetovnem merilu ju moramo vseeno označiti kot osebi z veliko vizijo in smelostjo. Način za doseganje njihovih ciljev in posledice posegov pa zagotovo niso blesteči.

Prebivalci doline Owens so za potrebe tamkajšnje ekstenzivne govedoreje zgradili dokaj neučinkovit namakalni sistem. Vode je še vedno primanjkovalo, prsti so se zaslanjale. Po dolini navzdol so se razmere še slabšale, zato so v njenem južnem delu kmetovalcem obljubili nov, velikopotezni namakalni načrt, ki bi jim olajšal težave in zagotovil konkurenčnost s kmetovalci na severu. A na podlagi notranjih informacij je župan mesta kot fizična oseba začel kupovati cenena sušna zemljišča, na katerih naj bi se projekt udejal, in jih z ogromnim dobičkom prodajati samemu sebi, kot predstavniku mestne oblasti. Pri takratnem predsedniku Združenih držav Theodoru Rooseveltu je zlobiral ukinitev namakalnega projekta. Do leta 1905 je krepko pod realno ceno pokupil in si z različnimi ukanami ter prevarami prilastil dovolj zemljišč (in s tem pravic za črpanje vode, ki jih je tudi prodal mestu Los Angelesu), da je skupaj z Mulhollandom lahko pričel z gradnjo akvadukta. Nezaupljive kmete v dolini je miril, da bodo vodo iz njega uporabljali zgolj za gospodinjstvo, dejansko pa je bila voda namenjena namakanju doline San Fernando. Eaton in Mulholland sta skupaj s sodelavci ceno sušnih in malovrednih zemljišč še dodatno znižala s prirejanjem meteoroloških podatkov in prikazala še bolj sušne razmere od dejanskih. Akvadukt so prodali Los Angelesu, cene zemljišč namočene in ozelenjene doline San Fernando pa so poskočile v nebo, tako da je bil izkupiček od njihove prodaje ogromen.

Količina vode, ki so jo odvajali iz jezera Owens, je nekajkrat presejala količino vode, ki je pritekala vanj, zato se je jezero v desetih letih posušilo. Leta 1924 so se ljudje v dolini uprli celo z orožjem, a prepozno. Upor so seveda zadušili, mesto Los Angeles pa je imelo v lasti več kot 90 % vseh pravic za črpanje vode. S tem je kmetijstvo v dolini Owens propadlo. Vendar tudi to ni zadoščalo potrebam bliskovito razvijajoče se losangeleške konurbacije. Zgradili so še en akvadukt in vodo zanj začeli črpati iz podtalnice. Več kubičnih metrov

Jezero Mono in njegovo izsuševanje

Že v tridesetih letih prejšnjega stoletja je Oddelek za vodo in energijo v Los Angelesu kupoval vodne pravice tudi v sušni, vulkanski in endoreični kotlini jezera Mono. Zaradi lahkotopnih vulkanskih kamnin je imelo jezero že naravno povečano količino mineralnih snovi, predvsem soli (50 g/l ali okrog 280 milijonov ton). Do leta 1941 so zgradili podaljšek akvadukta do kotline in vanj speljali vse dotoke v jezero.

Gladina jezera se je začela hitro zniževati in v precej večji meri so se razkrile lehnjakove ter sadrene formacije, ki so postale pravcata turistična znamenitost. Obenem se je zaradi pomanjkanja dotoka sladke vode začela povečevati slanost jezera in dosegla vrednost 99 g/l. V jezerski vodi se je zaustavilo navpično kroženje vode in jezero je postalo monomiktično. Zaradi tega je njegovo dno ostalo brez kisika in na dnu se kopiči strupeni arzen. Povečala se je kislost (pH je dosegel vrednost 10), zato so izginili velik del naravnega živalstva in vse ribe. Na obalah jezera, predvsem pa na lehnjakovih formacijah, je nekoč prek leta, gneznilo tudi do 2 milijona različnih ptic selivk, zaščiteneh pred plenilci. Zaradi znižanja vodne gladine so nastali kopni mostovi in prehodi, zato je ptičji zarod postal bistveno bolj ogrožen.

Tožbe z mestom Los Angelesom za zaščito jezera so se začele leta 1978 in so bile do srede devetdesetih let v glavnem neuspešne. Nenavadno je, da so uspevale zaradi kratenja ribiških pravic v jezerskih pritokih, v samem jezeru pa rib tako in tako ni ... Vseeno so v zadnjih petih letih črpanje vode toliko zmanjšali, da se je gladina vode začela ponovno dvigati. Do leta 2011 se je dvignila za slabe tri metre, s tožbami pa zahtevajo dvig za šest metrov.

Ptičje gnezdo na lehnjakovem stolpiču ob obali jezera Mono. Foto: Blaž Repe.

načrpane vode v sekundi je povzročilo, da je praktično "umrlo" tudi naravno okolje. Reka Owens je presahnila, dolina se je spremenila v slano polpuščavo, jezero Owens je postalo mešanica soli, gline in peska. Zaradi odsotnosti rastlinstva se je okreplil veter, ki v prepogostih peščenih viharjih naokrog prenaša slano prst, pesek in glino, po ocenah okrog 4 milijone ton na leto. Zaradi težav z dihalni ter negostoljubne in "mrtve" pokrajine se preostali prebivalci postopoma izseljujejo.

Okrožje Inyo je v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja tožilo mesto Los Angeles za uničeno okolje, vendar do leta 1991 brez kakršnegakoli uspeha. Takrat so podpisali sporazum o črpanju vode, usklajenem z dotokom in padavinskim prilivom, s čimer naj bi se v reko Owens voda vrnila do leta 2003. Ker se to ni zgodilo, sta sledila nova tožba in še en zamujen rok. Ko se je reka leta 2006 končno vendarle pojavila, je na kratki slovesnosti tedanji predsednik Odbora za vodo in energijo cinično pripomnil: "Tukaj je! ... Vzemite jo

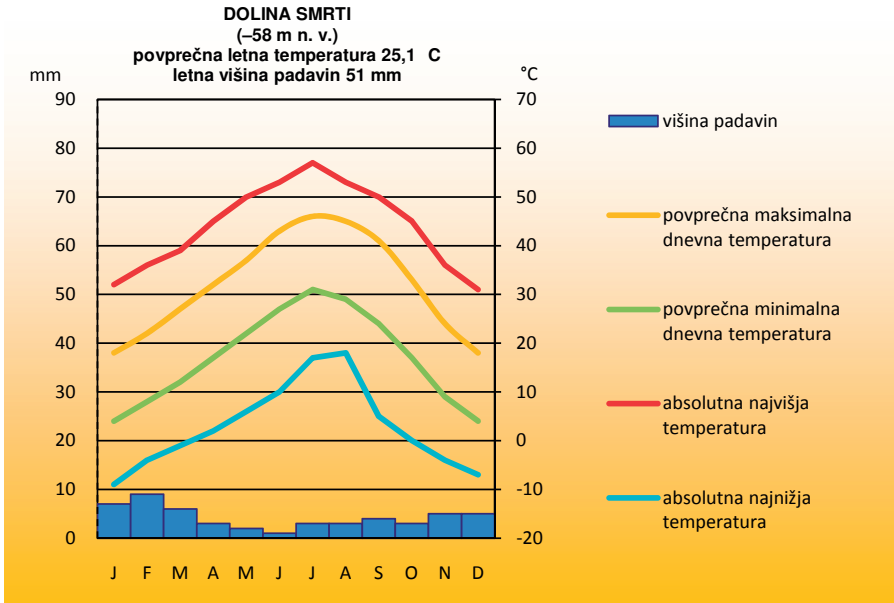
Turistična oaza Furnace Creek ima tudi meteorološko postajo. Foto: Robert Brus.

nazaj!" Voda se seveda kljub temu črpa s preveliko intenzivnostjo, kar srednjeročno ne pomeni nič drugega kot popolno opustelost doline.

Še pred jezerom Mono, ki ga bomo obiskali nekoliko pozneje, se odpravimo proti vzhodu, proti **Dolini smrti** (Death Valley). "*Najbolj vroča, najbolj sušna in najnižja! Puščava superlativov, potujočih sipin, zasneženih gora, razdrapanih kanjonov in mnogobarvnih kamnin, kjer je živel indijansko pleme Timbiša Šošoni, je še vedno dom edinstvenih rastlin in živali.*" Tako na uradni spletni strani oglašujejo 13.000 km² velik narodni park na skrajnem severozahodu puščave Mojave, kamor spada znamenita dolina. Prvi stavek seveda velja le za severnoameriško celino. Vse naštete zanimivosti in znamenitosti si vsako leto pride ogledat slab milijon ljudi. Območje parka je v 19. stoletju pritegnilo rudarje in zlatokope. V kratkem času je vzcvetelo lepo število naselij, ki so se čez nekaj desetletij enako hitro spremenila v mesta duhov. Edini, komercialno uspešen proizvod je boraks, ki so ga najprej uporabljali v kemični industriji in za izdelavo mila, zdaj pa se rabi predvsem za izdelavo ognjevarnega stekla. Turizem sega v dvajseta leta prejšnjega stoletja, ko so v okolici redkih vodnih zajetij (Stovepipe Wells in Furnace Creek) zgradili primerno infrastrukturo. Območje narodnega parka, ki zajema Dolino smrti ter dolini Saline in Panamint, je pod zvezno oblast in zaščito prišlo leta 1933.

Puščavska Dolina smrti se razprostira na površini 7800 km², med gorovji Amargosa in Sylvania na vzhodu ter Panamint in Owshead na zahodu. Os doline poteka približno v smeri sever–jug, natančneje v smeri SSZ–JJV. Njena najnižja točka, imenovana Badwater, je najnižja točka Severne Amerike, saj je 86 metrov pod gladino svetovnega morja. 10. julija 1913 so v Furnace Creeku izmerili takratni absolutni svetovni temperaturni maksimum, rekord, ki je veljal slabo desetletje. Temperatura 56,7° C še vedno velja za najvišjo izmerjeno temperaturo zahodne poloble in najvišjo izmerjeno julijsko temperaturo na svetu. Absolutni svetovni rekord je leta 1922 prevzel libijski kraj Al Azizija (Al 'Aziziyah), kjer so 13. septembra namerili 57,8° C. Dolina smrti je svoje strašljivo ime dobila v času zlate mrzlice zaradi izjemno neprijaznih vodnih in podnebnih razmer, čeprav je v njej zaradi njih dejansko umrla ena sama oseba.

Podobno kot dolina Owens je tudi Dolina smrti po nastanku tektonski jarek. Območje se je ugreznilo ob prelomnicah Death Valley in Furnace Creek. Jarek, ki je najbolj poglobljen na območju Doline smrti, se proti severu nadaljuje v zvezno državo Oregon. Geološka zgradba Doline smrti je pestra in zelo kompleksna. Najstarejše so metamorfne kamnine gorovja Panamint. Pred približno 800 milijoni leti so se odlagali morski sedimenti, iz katerih so nastali konglomerati, glinavci in apnenci. V mezozoiku je zaradi posledic podiranja Pacifiške litosferske plošče pod celinsko Severnoameriško, ki še vedno traja, na širšem območju zdajšnje Kalifornije prišlo do intenzivnega vulkanizma. Osrednje območje doline se je ugreznilo pred približno 3 milijoni leti in se začelo polniti s sedimenti. Tako je po dolini še vedno mogoče videti vrsto fosilnih vršajev nekdanjih rek, ki jim starost lahko določimo po njihovi svetlosti. Svetlejši kot so, mlajši so, saj kamnina, še zlasti pa slani pokrov, začne z leti temneti. V ledenih dobah se je odložilo tudi ledeniško gradivo, nastala so številna jezera, med katerimi je bilo največje Manly. Pred 10.000 leti, ko so se ledeniki Sierre Nevade prenehali intenzivno taliti, je bila Dolina smrti odrezana od vodnega dotoka

iz ledenikov in jezera so se pričela postopoma sušiti. Ostala so obsežna območja evaportov in drugih lahkotopnih mineralov. Končni rezultat je še vedno zelo dobro viden. Na dnu doline je s solmi zasičeno nekdanje jezersko dno, prav tako je še vedno sorazmerno blizu površja podtalnica. Prevladuje mehansko preperevanje kamnin. Razpadli grušč se po pobočjih premešča proti dnu doline. Drobne silikatne in travertinske delce odnaša veter in jih odlaga v sipinah. Prsti praktično ne nastajajo.

Poleg depresije, živopisnih kamnin, slanega površja in nenavadnih reliefnih oblik je največja znamenitost Doline smrti njeno neizmerno vroče in skrajno suho podnebje. V njej sta dve meteorološki postaji, Furnace Creek in Cow Creek. Razlike med njima sicer niso velike, a prva vseeno beleži malce skrajnejše vrednosti.

Povprečna letna temperatura je 25,1° C, povprečna letna višina padavin pa manj kot 50 mm. Še mnogo bolj so impresivne skrajne vrednosti. Povprečna maksimalna temperatura je 31° C, povprečna absolutna najvišja pa 44° C. Leta 2001 je temperatura v kar 154 dneh presegla vrednost 38° C. Leta 1917 je 43 dni zapored presegla 49° C. Čeprav je ponoči bistveno hladneje, se podnevi površje tako zelo segreje, da so tudi nočne temperature lahko nepredstavljivo visoke. Julija 1959 se nekaj dni zapored najnižja nočna temperatura sploh ni spustila pod 38° C.

Večina sicer skromne količine padavin pade v zimskih mesecih, od novembra do marca. V zadnjih 30 letih je zaznati rahel porast namočenosti. Najbolj moker mesec v zgodovini meteoroloških opazovanj je bil januar 1995, ko je padlo 66 mm dežja. Najbolj namočeno daljše obdobje je bilo pozimi 2004/05, ko so namerili "kar" 150 mm padavin. V tem času so se znova napolnile suhe jezerske kotanje in efemerno rastlinstvo (sušnim razmeram prilagojeno rastlinje s kratko rastno dobo) je naravnost podivjalo. Vse to je dejan-

sko nič v primerjavi s skorajda nepredstavljenih 3800 mm letnega potencialnega izhlapevanja, kar je prav tako najvišja vrednost v Združenih državah. Sneg sicer pade, a z izjemo januarja 1920 ni nikoli obležal dalj časa. Veter je zelo pogost, suh in vroč, lahko tudi precej močan, saj zaradi skromnega rastlinstva pri tleh nima pravih ovir.

Razloge za skrajne podnebne ter posledično vodne in vegetacijske razmere lahko poiščemo v tektonskem razvoju širšega ozemlja in zdajšnji izoblikovanosti površja doline same, ki je dolga in izjemno globoka, saj je najvišji robni vrh Telescope Peak visok kar 3368 m, dno pa je, kot je že bilo navedeno, 86 m pod morsko gladino. Zaradi tega so njena pobočja strma. Odsotnost vodnih teles in rastlinstva omogoča, da se kamnita površina močno segreje, saj tla doseže celotno Sončevo sevanje. Vroč zrak se prične dvigati. Izjemno velika višinska razlika preprečuje, da bi se razlil prek dolinskega obrobja. Pogosto ga ustavi tudi pritisk teže nad njim ležečih zračnih plasti, ki se kot pokrov na loncu širijo prek okoliških gorovij. Namesto da bi se zrak z dvigovanjem navlažil, se prične spuščati nazaj proti dnu, saj ga tja sili na novo segreti, z dna dvigajoči se zrak. S spuščanjem se le še bolj segreva in suši. Ker se razporedi enakomerno po celotni dolini, olajšanja ne prineseta niti senca niti zavetje noči. Kroženje zraka je torej podobno kot v konvekcijski pečici. Za skromno količino padavin sta odločilna dva razloga. Tako kot višinski zračni pritisk ne dovoli izstopa segrete zračne gmote, dolinski vroč zrak ne dovoli spuščanja hladnejših in bolj vlažnih zračnih gmot. Notranje kroženje onemogoča nastanek oblakov, ki bi nudili senca in vsaj občasno izcedili konvekcijske padavine. Nesrečna okoliščina lege Doline smrti je tudi skorajda popolna padavinska senca Sierra Nevade. Če po njenem prečanju preostane kaj vlage v zraku, poskrbi za dodatno padavinsko senco zelo visoko obrobje gorovja Panamint.

Edina sodobna gospodarska dejavnost v Dolini smrti je turizem. Američani jo obiskujejo predvsem pozimi, ko so vremenske razmere kolikor toliko znosne. Na leto se vanjo odpravi več kot 700.000 turistov, ki obišejo najnižjo točko, si ogledajo nekaj reliefnih znamenitosti in se povzpnejo na sipine njenega dna. Glavne turistične zanimivosti Doline smrti so:

- **Badwater** je najnižja točka doline, kjer je bilo še pred 2000 leti do 10 m globoko jezero, zdaj pa se napolni z vodo le občasno, ob močnejšem deževju. Zaradi premeščanja vode in gradiva na dnu se spreminja tudi natančna lokacija najnižje točke. Dno doline mestoma prekriva krhka slana skorja, zato je hoja zunaj označene poti lahko nevarna. 86 metrov nad dolinskim dnom je v skalni steni tabla z označbo gladine morja. Takšna tabla je tudi ob cesti na poti proti dnu doline.
- **Dante's View** je razgledna točka v gorovju Black Mountains (ime bi lahko prevedli kot Črno gorovje), kjer z višine 1700 m lahko opazujemo celotno dolino in njeno obrobje.
- **Furnace Creek** je oaza z izvirom 58 metrov pod gladino morja. Kljub skrajnim temperaturam v njej živi nekaj deset prebivalcev. Poleg restavracije je na voljo tudi igrišče za golf.
- **Devil's Golf Course** je slano, povsem razdrapano površje na dnu doline, ki je dobilo ime po dovtipu, da lahko na njem igra golf le hudič.
- **Artist's Drive** je globok kanjon v gorovju Black Mountains, kjer je bil v preteklosti vulkanizem najbolj silovit. Ogleda vreden je zlasti zaradi raznobarnih kamnin. Nav-

Badlands na koti Zabriskie v jutranji svetlobi. Foto: Rok Ciglič.

Pogled na prostrano dno Doline smrti, na najnižje območje, imenovano Badwater. Foto: Naja Marot.

Oznaka gladine svetovnega morja stoji občutno nad dolinskim dnom. Foto: Blaž Repe.

ELEVATION
SEA LEVEL

Del dna Doline smrti prekrivajo slikovite peščene sipine. Foto: Robert Brus.

Satovju podobne šesterokotnike na slani skorji povzročajo ponavljajoči se mokro-sušni cikli. Foto: Lili Jazbec.

Razdrapano površje na dnu doline, imenovano Devil's Golfe Course. Foto: Bojan Erhartič.

Zunaj poletja na dnu doline pogosto pihajo močni vetrovi. Foto: Blaž Repe.

zočnost različnih mineralov je razlog, da ti v vročem in suhem podnebjju oksidirajo v različne odtenke črne (vulkanske kamnine), zelene (navzočnost tufov), vijolične (navzočnost mangana) ter rdeče, rumene in rožnate (navzočnost železa) barve.

- **Mesquite Sand Dunes** so veličastne kvarčne sipine v severnem delu doline, ki so skorajda z vseh strani obdane z gorovjem. Porasle so z zelo redkim rastlinjem. Najvišja, Zvezdna sipina (Star Dune) je visoka več kot 200 m. Zaradi lahkega dostopa so pogosta kulisa za snemanje filmov; tukaj so na primer posneli dele uspešnice Vojna zvezd.
- **Kota Zabriskie** (Zabriskie Point) je barvit badlands na nadmorski višini 210 m. Poimenovan je po Christianu Brevoortu Zabriskieju (1864–1936), podpredsedniku podjetja, ki je tu izkoriščalo boraks. K njegovi prepoznavnosti in priljubljenosti je v veliki meri prispeval istoimenski film Michelangela Antonionija iz leta 1970 s kultno glasbo, ki so jo prispevali Pink Floyd, Jerry Garcia, Grateful Dead, Patti Page, The Rolling Stones in drugi.

Iz Doline smrti se vrnemo v dolino Owens, kjer je na nadmorski višini 1136 m mestece Lone Pine z 2000 prebivalci. Število prebivalcev narašča, saj je dokaj pomembna izhodiščna točka za izlete in razne aktivnosti v bližnji in bolj oddaljeni okolici. Umeščeno je namreč med pomembnimi destinacijami: najvišjo goro Kalifornije in povezanega dela ZDA Mt. Whitney, Narodnim parkom Sekvoja, Narodnim parkom Kings Canyon, smučarskim središčem Mammoth Mountain s prostranimi smučišči in Nacionalnim spomenikom Devils Postpile, Narodnim parkom Dolina smrti in Narodnim parkom Yosemite. V bližini so Alabamski griči, pomembna kulisa za snemanje vesternov. Mesto ima tudi filmski muzej. 26. marca 1872 je območje naselja prizadel eden najmočnejših dokumentiranih potresov v zgodovini Kalifornije. Natančnih meritev seveda ni bilo, glede na učinke in posledice, ki so še vedno vidni, pa je magnituda najbrž celo preseгла 8. stopnjo po Richterjevi lestvici. Potres je udaril ob pol treh ponoči in mestece, ki je takrat imelo okrog 300 prebivalcev, z izjemo sedmih zgradb povsem zravnil z zemljo. Porušena je bila tudi večina hiš v celotnem okrožju Inyo. Zahteval je 27 smrtnih žrtev. Po celotni Sierrri Nevadi so se sprožili številni plazovi in podori. Potres je ob prelomnici Lone Pine povzročil petmetrski navpični in desetmetrski vodoravni zmik.

5. dan: Lone Pine – Alabamski griči – Inyo National Forest – jezero Mono – Bodie – jezero Topaz

Alabamski griči (Alabama Hills) so zavarovano rekreacijsko območje v neposredni bližini Lone Pina, med avtocesto in vzhodnim vznožjem Sierre Nevade. Gre za nizke griče, v katerih prevladujejo gole, dramatično oblikovane, od erozije zbrušene, zaokrožene skalne oblike. Mnoge skale so oblikovane v različne loke, številne spominjajo na živali ali druge prepoznavne oblike. Obrušeno skalovje ustvarja zanimive kontraste z ostrimi, pogosto s snegom pobeljenimi vršaci Sierre Nevade v ozadju, med katerimi je tudi Mt. Whitney.

Alabamski griči so geološko del Sierre Nevade, čeprav na prvi pogled to ni očitno. Njihova starost je okrog 100 milijonov let, predstavljajo pa samo vršne dele zelo strmih formacij, ki se dvigajo nad debelimi sedimenti na dnu doline Owens. Del gričev je zgrajen iz granita, del iz nekoliko starejših metamorfnihih kamenin.

Spominsko obeležje v Manzanarju. Foto: Naja Marot.

Slikovito, dramatično okolje je že v dvajsetih letih prejšnjega stoletja zbudilo pozornost filmske industrije, saj je od Hollywooda do Lone Pina le dobrih 300 km. Tu so posneli več kot 400 filmov, večinoma vesternov. Med najbolj znanimi so Gunga Din, Springfield Rifle in How the West was Won. Najbolj znani filmski liki in igralci s tega prizorišča so Tom Mix, Hopalong Cassidy, Gene Autry, Lone Ranger, Rox Rogers, John Wayne, Douglas Fairbanks, Humphrey Bogart, Robert Downey Jr. in še nekateri. Leta 1993 so tu posneli več scen za film Maverick Mela Gibsona, za film Gladiator pa so posneli sceno, ko Russel Crowe jezdi konja pred kuliso z Mt. Whitneyjem v ozadju. V zadnjih letih so Alabamski griči nadvse priljubljena lokacija za snemanje reklam in oglasov. Obiskujejo jih tudi pohodniki, sprehajalci in vse pogosteje balvanski plezalci, ki uživajo v edinstvenem okolju s plezališči vseh težavnostnih stopenj.

Pot nadaljujemo proti severu in kmalu prispemo v **Manzanar**, kjer prečkamo polje, na katerem je bilo med 2. svetovno vojno največje taborišče za Japonce. Že kmalu po 7. decembru 1941, ko so Japonci napadli Pearl Harbor, se je vlada ZDA lotila reševanja tako imenovanega japonskega problema na zahodni obali Združenih držav. 19. februarja 1942 je predsednik Franklin Delano Roosevelt podpisal ukaz, s katerim je zapovedal, da se vse Japonce z ameriškim državljanstvom, živeče večinoma na tihooceanski obali, preseli v posebna, strogo varovana taborišča. V Kaliforniji so zgradili 10 taborišč, v katerih je bilo med letoma 1942 in 1945 zaprtih več kot 110.000 Japoncev. Večina jih je imela ameriško državljanstvo, drugi pa so zanj zaprosili, vendar ga zaradi posebnega zveznega zakona v tistem času niso mogli dobiti.

Iz Lone Pina vodi cesta visoko navzgor, v gozdnato krnico pod Mt. Whitneyjem. Foto: Drago Kladnik.

Alabamski griči so privlačna zmes rjavkastih in zelenkastih barvnih odtenkov. Foto: Blaž Repe.

Med granitnimi in metamorfnimi skulpturami lahko srečate tudi novodobnega Sizifa. Foto: Blaž Repe.

V Manzanarju je bilo skupaj zaprtih več kot 11.000 ljudi. Taboriščniki so bili nameščeni v preprostih, zelo majhnih lesenih barakah. Taborišče je bilo ograjeno z žično ograjo in zastraženo. Največja problema sta bila pomanjkljiva higiena in pomanjkanje zasebnosti, saj so morali na primer moški in ženske uporabljati skupne latrine. 21. novembra 1945 so taborišče zaprli in ga v nekaj naslednjih letih odstranili, polje pa povrnili v prvotno stanje. Ohranili so le nekaj stražarskih zgradb in šolsko poslopje. Po letu 1970 so nekdanji taboriščniki in njihovi sorodniki v spomin na težko izkušnjo začeli redno, vsakoletno obiskovati nekdanje taborišče. Leta 1992 je Manzanar dobil status nacionalnega zgodovinskega spomenika. V zadnjem času so restavrirali nekdanjo žično ograjo in v nekdanji šoli uredili manjši center za obiskovalce.

Pot nadaljujemo do manjšega obcestnega naselja Big Pine, ki je na križišču, s katerega se z avtoceste odcepi cesta, ki čez prelaz Westgard (2229 m) pelje proti vzhodu, v Nevado.

Po tej cesti se povzpemo v gorovje **White Mountains**, ki v skupni dolžini slabih 100 km, tako kot Sierra Nevada na nasprotni strani doline Owens, poteka od juga proti severu. V južnem delu je široko okrog 30 km, proti severu se vse bolj oži, a hkrati tudi zvišuje. Najvišji vrh White Mountain Peak je ugasli ognjenik. Visok je 4344 m in je tretja najvišja gora v Kaliforniji. Kljub podobni višini je gorovje White Mountains v primerjavi s Sierró Nevado zaradi izrazite padavinske sence mnogo bolj sušno. Večina padavin, ki jih prinašajo zahodni vetrovi s Tihega oceana, namreč pade že na Sierró Nevadi, tako da White Mountains doseže že dokaj osušen zrak. Vzhodno od gorovja se začenja prostrano puščavsko območje Velike kotline.

White Mountains porašča značilno rastlinstvo. Najpogostejše so različne vrste pelina, predvsem vrsta *Artemisia tridentata*, ki ponekod precej na gosto porašča pobočja od vznožja pa vse do subalpinskega pasu. Za višinski pas med 2000 in 2500 m nadmorske višine so značilni redki mešani sestoji luskastega brina vrste *Juniperus osteosperma* in enoigličastega bora, tako imenovanega pinjona (*Pinus monophylla*). Pinjon raste na območju celotne Velike kotline in je znan po užitnih semenih, podobnih pinjolam. Za staroselce je bil pomemben del prehrane, zdaj ga ponekod gojijo prav zaradi semen. Višje v subalpinskem pasu, na nadmorski višini med 2800 in 3500 m, sta zastopani še dve vrsti bora. Neko-liko redkejši je bor vrste *Pinus flexilis*, precej pogostejši pa dolgoživi bor (*Pinus longaeva*).

Prav dolgoživi bor je glavni razlog, da je obisk gorovja White Mountains za marsikoga nepozabno doživetje. Pripadniki njegove vrste namreč veljajo za najstarejša drevesa na svetu. Dolgoživi bor je razširjen samo v subalpinskem pasu puščavskih gorovij Velike kotline, a ni nikjer posebej pogost. Najdemo ga tudi v Nevadi in Utahu, vendar ga je daleč največ v Kaliforniji, zlasti v južnem delu gorovja White Mountains. Drevo doseže višino do 12 m, iglice rastejo v šopkih po pet in na drevesu ostanejo celo več desetletij. Vrsta je izredno skromna in je zelo dobro prilagojena težavnim ravnim razmeram, za katere so značilni izjemno majhna količina padavin, kratka poletja, močno sončno obsevanje in plitve, močno alkalne prsti na dolomitni matični podlagi. Druge drevesne vrste tega območja v takšnih razmerah ne morejo uspevati, zato je dolgoživi bor na teh rastiščih brez konkurence in raste v čistih, redkih sestojih. Posledici težkih razmer sta izjemno počasna rast in velika starost mnogih dreves.

Dolgoživi bor (*Pinus Longæra*).
Foto: Robert Brus.

Rastišče dolgoživega bora v gorovju White Mountains, v ozadju so obronki Siere Nevade. Foto: Robert Brus.

Schulmanov gozd. Foto: Robert Brus.

Metuzalem je s starostjo 4778 let (leta 2011) najstarejše znano drevo na svetu. Raste v tako imenovanem Schulmanovem gozdu na vršnem grebenu gorovja White Mountains. Njegove natančne lokacije in identitete ne izdajo, ker bi obiskovalci verjetno poškodovali tako drevo kot njegovo rastišče; označen je samo sestoj, v katerem raste. Do začetka urejene in dobro označene učne poti, kjer je center za obiskovalce, vodi udobna asfaltirana cesta, ki pa je pozimi zaprta.

Metuzalem pa ni najstarejše do zdaj odkrito drevo. Leta 1964 je mladi geograf Donald Rusk Currey s pomočjo dendroloških analiz starih dreves preučeval zgodovino ledenikov. Z izposojenim prirastoslovnim svedrom je vrtal izvrtke iz starih dreves, dokler mu sveder ni obtičal v enem od njih. Da ga je lahko rešil, je izposloval dovoljenje za posek drevesa. Posekano drevo, pozneje so ga poimenovali *Prometej*, so po poseku analizirali in prišli do osupljive ugotovitve: staro je bilo 4862 let, torej celih 132 let več kot Metuzalem. Nesrečnemu dogodku je sledilo takojšnje popolno zavarovanje vseh sestojev dolgoživega bora v gorovju White Mountains.

Ni ravno Metuzalem, je pa zagotovo zelo star. Foto: Robert Brus.

Znanstveniki so bili dolgo prepričani, da so največja drevesa na svetu tudi najstarejša. Med prvimi, ki je v to podvomil, je bil ameriški dendrokronolog Edmund Schulman z univerze v Arizoni. Predvideval je, da drevesa, ki rastejo v močno zaostrenih razmerah, morda dosežejo še večjo starost. Njegove domneve so se že kmalu po začetku raziskav v gorovju White Mountains pokazale za pravilne. Prvi cilj, najti več kot 3000 let staro drevo, je bil kaj kmalu dosežen, dolgoživi bor z imenom Pine Alpha, kot ga je poimenoval, pa je bilo prvo odkrito drevo, starejše od 4000 let. Leta 1957 je odkril novo najstarejše drevo, takrat staro natanko 4723 let, ki ga je poimenoval Metuzalem. Leta 1958 je Schulman svoje veliko odkritje skupaj s kolegi objavil v reviji National Geographic. Žal izida članka ni dočakal, saj je tik pred tem umrl zaradi srčnega napada, star komaj 49 let.

Dendrokronologija je veda, ki s pomočjo analiziranja branik, torej letnih prirastkov lesa na deblu, ugotavlja starost dreves. Seveda to ni njen edini namen, saj omogoča še mnoga druga spoznanja. Na podlagi različne širine branik je mogoče ugotavljati značilnosti nekdanjega podnebja, saj so v suhih letih prirastki manjši, v vlažnih pa večji. Raziskave je mogoče nadaljevati tudi na mrtvih, podrtih ali celo vgrajenih drevesih, saj se lahko s prekrivanjem značilnih vzorcev, ki jih tvorijo različno široke branike, časovno skalo raztegne še dlje v preteklost. Doslej so najdaljšo znano dendrokronologijo, daljšo od 10.000 let, izdelali prav za dolgoživi bor. S pomočjo teh zelo natančnih podatkov so v šestdesetih letih prejšnjega stoletja kalibrirali takrat novo metodo ugotavljanja starosti s pomočjo ogljika C-14. Za mnoge arheološke najdbe v Evropi in Sredozemlju so ugotovili, da so v resnici za okrog 1000 let starejše od prvotnih domnev na podlagi meritev s C-14.

Bishop z zasneženo Sierró Nevado v ozadju. Foto: Kristjan Jarni.

Bishop je z okrog 3600 prebivalci največje naselje v zgornjem delu doline Owens oziroma južno od mesta Mammoth Lakes. Stoji na križišču, kjer se od državne ceste 395 (U. S. Route 395), ki tu zavije proti severozahodu, odcepi cesta 6 (U. S. Route 6) proti Nevadi. Mestece ni posebej privlačno in je večinoma razpotegnjeno vzdolž državne ceste.

Je izhodišče za številne rekreacijske dejavnosti v okolici, znani predvsem po odličnih plezališčih, ki jih množično obiskujejo plezalci z vsega sveta. Največ jih je v soteski reke Owens okrog 15 km severno in v Alabamskim gričem podobnih Buttermilk Hills zahodno od mesta. Znanih je več kot 2000 plezalnih smeri, prevladujoči, pri plezalcih zelo cenjeni kamnini, sta granit in vulkanski tuf. Bishop je tudi izhodišče za raziskovanje vzhodne Sierré Nevade. Od tu vodi cesta v sotesko Bishop Creek Canyon in še naprej, na območje z mnogimi gorskimi jezeri, imenovano John Muir Wilderness, ki ponuja odlične možnosti za ribolov.

V Bishopu je živel znani fotograf in plezalec Galen Rowell. Z nepozabnimi fotoreportажami, med drugim je objavljval v reviji National Geographic, je obdelal velik del sveta, najraje pa je fotografiral na območju Sierré Nevade. Prejel je vrsto fotografskih nagrad in opravil več izjemnih alpinističnih vzponov. Leta 2002 je skupaj z ženo Barbaro umrl v letalski nesreči na letališču v Bishopu, ko se je vračal s fotografske ekscurzije po Aljaski.

Bishop velja za svetovno prestolnico mul. Od leta 1969 je tu zadnji teden v maju velik festival z razstavo tovornih mul, ki ga obišče na tisoče turistov.

Iz Bishopa krenemo proti severozahodu. Začnemo se vzpenjati in približevati Sierró Nevadi, ki je na vzhodni strani precej bolj strma kot na zahodni. Ves čas opazujemo zna-

Jezero Mamie (Mamie Lake) je le eno od ledeniških jezer na območju kraja Mammoth Lakes. Foto: Aleš Smrekar.

čilne ledeniške doline in se vozimo mimo znanih turističnih krajev, kakršen je na primer **Mammoth Lakes**. Nad mestom z okrog 9000 prebivalci so obširna, zelo priljubljena smučišča, do katerih pelje kabinska žičnica neposredno iz naselja.

V majhnem kraju Lee Vining se naši cesti z leve priključi cesta, ki se kot najvišje speljana cesta v Sierrri Nevadi in Kaliforniji sploh zelo strmo vzpne na prelaz Tioga (3031 m), prek katerega se prevesi proti dolini Yosemite. Je edina prometnica, ki prečka gorovje Sierra Nevada v njegovem osrednjem in južnem delu. Speljana je prav skozi osrednji del Narodnega parka Yosemite. Izjemno slikovita cesta je zaradi obilnega snega od oktobra do maja zaprta. Vožnja po njej ponuja poglede na divje lepo, slikovito naravo, ledeniška jezera, subalpinske travnike, borove in smrekove gozdove, na zahodni strani lahko na gladkih granitnih ploščah občudujemo dramatično rastoče brine in bore, pa tudi nenavadne, prosto stoječe balvane.

V neposredni bližini Lee Vininga je **jezero Mono** (Mono Lake), brez dvoma eno najbolj nenavadnih jezer na svetu. V ognjeniško živahni kotlini je nastalo na mestu, kjer je morda že prej obstajalo mnogo večje in starejše jezero. V zdajšnjo obliko so ga preobrazile pleistocenske poledenitve. Njegova gladina je na nadmorski višini 1944 m, je približno okroglaste oblike in ima površino 182,7 km². Največja globina je 48 m, povprečna pa 17 m. Sredi jezera sta dva otočka. Beli, večji otok z imenom Paoha je nastal pred 300 leti, ko je vulkanski izbruh dvignil bele jezerske sedimente, manjši, črni otok z imenom Negit pa je na podoben način nastal pred okrog 1700 leti.

Lehnjakovi stolpíči segajo
nekaj metrov nad upadlo
gladino slanega jezera
Mono. Foto: Robert Brus.

Stolpiči so postali prvovrstna turistična privlačnost. Foto: Aljaž Celarc.

Oddaljeni, pred človekom umaknjeni stolpiči so še vedno priljubljeno gnezdišče ptic. Foto: Aljaž Celarc.

Nenavadni organizmi v jezeru Mono

Na začetku decembra 2010 so ameriški znanstveniki sporočili, da so v jezeru Mono odkrili nenavadno bakterijo, ki je enega od elementov, potrebnih za življenje (ogljik, vodik, dušik, kisik, fosfor in žveplo), nadomestila z arzenom. Tovrstnih organizmov niso doslej odkrili še nikjer drugod. Večletna raziskava je pokazala, da ima bakterija arzen tako v celicah kot v DNK, kar morda pomeni, da je ta kemijski element lahko eden izmed gradnikov živih organizmov. Na rezultate raziskav, ki bodo pomagale bolje razumeti skrivnostno bakterijo, bo treba počakati vsaj še nekaj let. Njena najdba je sprožila številna ugibanja o morebitni potrditvi obstoja življenja v vesolju, objava članka v reviji *Science* pa tudi burne odzive in številne kritike znanstvene javnosti.

Značilnost jezera je zelenkasta, precej motna in zelo slana voda, ki ima v litru prostornine raztopljenih kar okrog 70 gramov soli, zato v jezeru skoraj ni življenja. Tu ne živi nobena vrsta rib, ena redkih živalskih vrst v jezeru so endemični, drobni, le okrog centimeter dolgi rakci vrste *Artemia monica*, ki se pojavljajo v velikih količinah in so pomembni kot prehrana mnogih ptic selivk in nekaterih stalno prisotnih vrst ptičev. Ti se tu zadržujejo v izjemno velikem številu.

Največja znamenitost jezera Mono so vsekakor njegovi beli, svetlorjavi ali rumenkasti, dramatično oblikovani, tudi več metrov visoki in iz vode štrleči lehnjakovi stolpci. Nastajajo kot posledica podvodnih, s kalcijem bogatih izvirov. Iz vode, ki se dviga z dna, se namreč izloča kalcij in se ves čas nalaga na že prej nastale tvorbe. Te torej lahko nastajajo samo v vodnem okolju. Dejstvo, da so tukajšnji stolpci nad vodno gladino, je precej nenavadno in je seveda izključno rezultat človekovega čezmernega črpanja vode, aktivnosti, ki je povzročila dramatično znižanja gladine jezera. To se je zgodilo po letu 1941, ko so kar štiri od petih dotokov vode preusmerili v nenasitni losangeleški akvadukt in s tem korenito zmanjšali dotok vode v jezero. Do leta 1982 se je površina jezera zmanjšala za dve tretjini, prišlo je do močnega povečanja slanosti in znižanja gladine, tako da so se nad njo pojavile prej na vodni gladini rastoče lehnjakove tvorbe.

Leta 1976 je ekolog in borec za okolje David Gaines izračunal, da bi lahko jezero ob takšnem vodnem primanjkljaju že v dvajsetih letih popolnoma presahnilo. Začela so se dolgotrajna prizadevanja za njegovo ohranitev in leta 1994 je bila končno izdana odločba, po kateri je bilo treba bistveno zmanjšati odtok vode v akvadukt. Cilj je bil jezersko gladino dvigniti za 6 m, kar naj bi se zgodilo v desetletju ali dveh. Najnovejše stanje kaže, da se jezerska gladina sicer dviga, vendar mnogo počasneje od pričakovanj.

Slikovito jezero se skupaj z razgibano okolico včasih pojavlja tudi v umetnosti. Clint Eastwood je tu posnel film *High Plain Drifter*, tu so bile posnete tudi vulkanske scene za film *Fair Wind to Java*. Na jezeru Mono je fotograf Storm Thorgerson posnel znamenito fotografijo z naslovom *Potapljač*, ki jo najdemo na ovitku albuma *Wish You Were Here* legendarne skupine *Pink Floyd*. Na fotografiji potapljač v pokončni stoji iz vode moli samo noge, njena posebnost pa je popolnoma mirna jezerska gladina, na kateri ni opaziti niti enega samega vala.

Severno od jezera Mono je na nadmorski višini več kot 2500 m mesto duhov **Bodie**. Njegova zgodovina sega v leto 1859, v čas zlate mrzlice, ko so zlatosledci tu postavili prvi

Slovito mesto duhov Bodie kljub sušnemu podnebjju počasi najeda zob časa. Foto: Aleš Smrekar.

rudarski tabor. Med njimi je bil mož z imenom Bodey, ki je že naslednje leto izginil v snežnem viharju, zato so mestece v spomin nanj poimenovali po njem. Naselje je prvi dve desetletji večinoma životarilo, pravo eksplozijo pa je doživelo po letu 1876, ko so tam odkrili bogato nahajališče zlate rude.

Tako je Bodie leta 1879 imel že 7000, po nekaterih podatkih celo 10.000 prebivalcev. V mestu je bilo okrog 2000 zgradb, od tega 65 salonov, kraj je slovel po razuzdanosti, brezvladju, številnih igralnicah in bordelih. Razcvet je bil zelo kratek, saj so se nahajališča zlata hitro izčrpala. Prvi znaki zatona so se pokazali že leta 1880, v naslednjih nekaj letih so prebivalci mesto začeli zapuščati in se seliti v druge kraje, kjer so odkrili zlato. Leta 1887 je v Bodieu živelo samo 1200 ljudi, leta 1921 le še 30. Čeprav je bila takrat zaradi sušnega podnebjja večina zgradb še vedno dobro ohranjenih, jih zdaj zobu časa kljubuje le še 170.

Obiskovalec se lahko sprehodi po opustelih ulicah in si ogleda muzej ali notranjost nekaterih stavb, ki je ponekod ostala nedotaknjena. Čeprav je od leta 1962 Bodie kot celota zavarovan kot državni zgodovinski park, v zadnjih letih zaradi dragega vzdrževanja čedalje pogosteje in glasneje razmišljajo, da bi ga zaprli za javnost.

Na poti proti severu se po cesti 395 vzpnemo čez prelaz Devil's Gate (2292 m). Na nasprotni strani se začnemo spuščati po dolini reke West Walker River. Na levi je več odce-pov, ki vodijo čez prelaze v Sierrri Nevadi, na primer Sonora Pass (2933 m) in Monitor Pass (2534 m). Prispemo do skoraj 10 km² prostornega akumulacijskega jezera Topaz na meji med Kalifornijo in Nevado. Meja poteka čez jezero tako, da Kaliforniji pripada le njegov

Zlata mrzlica

V Kaliforniji je zlata mrzlica "izbruhnila" leta 1848, potem ko je James Marshall med nadziranjem gradnje žage na vodni pogon, ki jo je gradil za Johna Sutterja pri današnji Colomi, v vodnem kanalu naletel na drobec zlata, velik približno za polovico grahovega zrna. Marshall in Sutter sta kmalu ugotovila visoko kakovost najdenega zlata in novica o bogati najdbi se je začela bliskovito širiti.

Mož z imenom Sam Brannan je resničnost govoric preveril le nekaj mesecev po prvi najdbi in v bližini Colome že prvo popoldne našel okrog 170 g zlata. Nemudoma je odhitel v San Francisco in

Nazorno vabilo na ogled podzemnega rudnika zlata. Foto: Naja Marot.

glasno razširjal z dokazi podprto novico o zlatu na vznožju Sierre Nevade. Takoj je pokupil vse razpoložljivo rudarsko orodje na tem območju, od lopat in kram-pov do navadnih robcev. Ko so novi in novi zlatokopi potrebovali opremo za svoj novi poklic, jim jo je voljno prodajal po dvakratni nabavni ceni in obogatel, še preden so prvi iskalci zlata dosegli Siero Nevado.

Zlatokopi so praktično čez noč preplavili območje; najprej so prihajali iz San Francisca. Prve najdbe so bile tako izdatne, da so zlatokopi velike količine zlata

zapravili v eni noči, saj so vedeli, da bodo naslednji dan našli novega. Nasploh je vladalo prepričanje, da zlata ne bo nikoli zmanjkalo. Do konca leta 1848 so San Francisco zapustili skoraj vsi dela sposobni moški, mesteca na območju kopanja pa so bliskovito rasla. Novica se je razširila še v druge zvezne države in do leta 1849 se je v iskanju "matere zlate žile", za katero so verjeli, da je vir vsega zlata, v Kalifornijo priselilo 60.000 "forty-ninerjev". Po nekaterih ocenah je zlata mrzlica v vseh letih "razsajanja" v Kalifornijo privabila celo več kot 300.000 zlatokopov.

Hitra prebivalstvena rast in bogastvo sta pospešila vse vidike življenja, od kmetijstva in gradbeništva do bančništva in novinarstva. Največjo degradacijo okolja je povzročala uporaba tako imenovanih vodnih topov, s katerimi so z močnimi vodnimi curki dobesedno izpirali cela pobočja. Na takšen način je bilo v pobočja mogoče vrezati do 60 m globoke jarke. Tako so ogolela cela območja, izprani drobir je odnašalo navzdol po pobočjih. Reke, na primer Yuba, so v Osrednji dolini začele graditi pravcate "blatne zamete", ki so ovirali normalni vodni pretok in spomladi vsako leto povzročali obsežne poplave. Zaradi katastrofalnega vpliva na okolje so "hidravlično" rudarjenje ob pomoči vodnih topov že po nekaj letih opustili. Med negativnimi učinki zlate mrzlice je treba omeniti še Indijance, prvotne naseljence tega območja; samo med letoma 1848 in 1868 jih je zaradi neposrednih in posrednih učinkov zlate mrzlice umrlo okrog 100.000.

Umetno jezero Topaz. Foto: Lili Jazbec.

manjši del. Jezero je nastalo s preusmeritvijo toka reke West Walker River v kotlino, kjer je že prej obstajalo manjše naravno jezero. Prvi jez so zgradili leta 1922 in z njim zajezili 56 milijonov m³ vode, z novo pregrado iz leta 1937 pa so prostornino zajezene vode povečali na zdajšnjih 155 milijonov m³. Edino večje naselje ob jezeru je Topaz Lodge na severozahodni obali. Jezero je priljubljeno za čolnarjenje, vodno smučanje, kampiranje in ribolov. V njem je nekaj vrst postrvi, nekatere tu celo gojijo. Ker je mesto v Nevadi, je v njem več igralnic.

6. dan: Jezero Topaz – jezero Tahoe – Sacramento – San Francisco

Na poti proti prav tako mejnemu jezeru Tahoe si lahko privoščimo krajši skok v **Carson City**, glavno mesto zvezne države Nevade. Območje okrog mesta ima sušno, stepsko podnebje z vsega okrog 200 mm letnimi padavinami. Mesto z dobrimi 50.000 prebivalci je zaživel v času zlate mrzlice, ko so v okolici odkrili zlato in srebro. Naselje in bližnja reka sta dobila ime po Christopherju "Kit" Carsonu (1809–1868), vodniku prve odprave na to območje.

Mesto ima pomembno prometno vlogo. Dolgo časa je bilo najmanjše glavno mesto med vsemi glavnimi mesti ameriških zveznih držav, zdaj ima z manj kot 9000 prebivalci to čast mestece Montpelier v zvezni državi Vermont. Carson City je zanimiv tudi po tem,

Jezero Tahoe spada med najbolj privlačna ameriška jezera. Foto: Blaž Repe.

da nima visokih nebotičnikov, ki so tako značilni za središča ameriških mest. Skladno z mestnim odlokom njegove stavbe ne smejo presegati višine 150 metrov.

Veliko bolj kot glavno mesto sta v Nevadi znani in turistično pomembni igralniški meki, bližnje mesto Reno in razvpiti Las Vegas. Prav zaradi igralništva je Reno znan kot "The Biggest Little City in the World" (največje malo mesto na svetu). Tudi Reno je nastal zaradi zlate mrzlice. Čeprav je zlato hitro pošlo in so nastala mnoga mesta duhov, Nevada za Južnoafriško republiko in Avstralijo ostaja tretja najpomembnejša proizvajalka zlata na svetu. V njej pridobijo skoraj štiri petine zlata v Združenih državah. Reno je začel cveteti po letu 1931, ko so v Nevadi legalizirali igre na srečo. K temu je pripomogla tudi liberalna zakonodaja o razvezi zakonske skupnosti. V ZDA še poznajo rek: "*Iti v Reno, pomeni ločiti se*". Mesto skupaj z območjem jezera Tahoe kandidira za organizacijo zimskih olimpijskih iger leta 2022.

Jezero Tahoe (Lake Tahoe) je privlačno gorsko jezero na nadmorski višini 1897 m. Dve tretjini od 114 km dolge jezerske obale je v Kaliforniji, tretjina v Nevadi. 35 km dolgo, v smeri sever–jug razpotegnjeno jezero je s površino 496 km² največje jezero v Sierr Nevada in med večjimi jezери v Združenih državah. S povprečno globino 300 m spada med globlja jezera na svetu in se uvršča na drugo mesto v ZDA. Njegova največja globina je 501 m. Jezero napaja kar triinšestdeset pritokov, ki dobivajo vodo s padavinami in topljenjem snega v okoliških gorah Sierre Nevade. Kot druga jezera z odtokom ima en sam iztok, reko Truckee, ki presahne v sušni notranjosti Velike kotline, zato jezero nima iztoka v morje.

Prekrasen Smaragdni zaliv (Emerald Bay) gosti edini otok v jezeru Tahoe. Foto: Drago Kladnik.

Kljub gorskemu značaju jezero nikoli ne zamrzne. Temperatura vode ni enotna. Pozimi se ohladi na nekje od 4,5 do 10° C, poleti pa segreje na 18 do 20° C. Stalna temperatura 4° C se pojavi na globini pod 170 m. Jezero je na videz zelo bistro (prosojnost vode je do 20 m) in čudovitih modrih ali zelenih barv, ki se spreminjajo glede na položaj Sonca, pojavnost rastlinstva in matično podlago. Prosojnost vode je bila še v šestdesetih letih prejšnjega stoletja za 10 m večja, kar pomeni, da je jezero kljub še vedno "kristalno čisti" vodi zaradi turizma in dokaj goste poselitve obale predvsem zaradi neurejene kanalizacije močno eutroficirano. Primarna produkcija narašča za 5 % letno. Vseeno je kisika dovolj po celotni globini in tudi navpično kroženje jezerske vode še vedno ni moteno. Meritve so pokazale, da temperatura vode z leti počasi narašča.

Jezerska kotanja ni vulkanskega nastanka, kot mnogi zmotno mislijo, je pa z vulkanizmom povezan nastanek vodnega telesa. Kotanja je nastala v času tektonske aktivnosti širšega območja Sierre Nevade, z gubanjem in ugrezanjem ob prelomih. V južnem delu kotanje se je skupaj z množico drobnih iztokov, ki so odtekali proti severozahodu, oblikovalo manjše jezero. Pred približno dvema milijonoma let je več silovitih vulkanskih izbruhov (Mt. Pluto in Mt. Watson) povzročilo izlitje lave, ki je zajejala odtok in gladina jezera je narasla za slabih 100 metrov nad zdajšnjo. Jez lave je pozneje prebila predhodnica reke Truckee in gladina se je znižala na približno zdajšnjo raven. Med poledenitvami so kotanjo dodatno preoblikovali ledeniki, s čimer je dobila sodobno podobo.

Čeprav je jezero naravno, so leta 1913 njegovo gladino še dodatno dvignili s petme-

trskim jezom, zgrajenim za potrebe vodne oskrbe mest Truckee in Carson City. Območje jezerske kotanje je tektonsko še vedno aktivno, saj tektonske ploskve v povprečju zdrsnejo druga ob drugi za dober centimeter na leto. Modeli in izračuni kažejo, da je jezero dovolj veliko in globoko, da bi ob večjem potresu lahko na njem nastali celo do desetmetrski cunamiji.

Na območju jezera je gorsko podnebje s sredoziemsko razporeditvijo padavin, vendar je njihova količina manjša kot drugod v Sierrri Nevadi, saj gre že za prehod k bolj sušnemu celinskemu oziroma stepskemu podnebjju. Večina padavin pade pozimi v obliki snega. Spomladi so pogoste nevihte, kar skupaj s talečim se snegom povzroča poplave v obalnih naseljih in odnašanje cest. Višina padavin se bistveno razlikuje med zahodno obalo, ki jih prejme 1400 mm, in vzhodno, ki jo doseže le še slaba polovica te vrednosti, torej 600 mm. Poleti se temperature vzpnejo do 30° C, vendar se lahko na drugi strani zaradi velike nadmorske višine in lege v kotanji spustijo skoraj do ledišča. Januarske temperature so v glavnem pod lediščem, a zaradi blažilnega učinka zajetne vodne gmote niso skrajno nizke. Povprečne zimske minimalne temperature so –9,5° C.

Prsti v okolici jezera so plitve in kisle, podobne našim rankerjem. Na njih prevladujejo iglavci, predvsem različni bori in jelke. V vodah jezerske okolice živi precej postrvi, ki so hrana kunam, medvedom in znamenitim beloglavim orlom (*Haliaeetus leucocephalus*). Na začetku prejšnjega stoletja so lovci povsem iztrebili bobra, a so ga med drugo svetovno vojno ponovno naselili v naravnem okolju.

Okolico jezera so pred prihodom belcev poseljevali staroselski Indijanci iz plemena Vašoe (originalno Washoe). Ime jezera Tahoe izhaja iz njihove popačene besede *dá'aw* v pomenu 'jezero'. Prvo ekspedicijo na to območje je leta 1844 vodil John Charles Frémont, ki je jezero po francoskemu botaniku Aiméju Jacquesu Alexandru Bonplandu (1773–1858), Humboldtovem spremljevalcu pri raziskovanju Amerike, poimenoval Lake Bonpland. Ime se ni uveljavilo in že leta 1853 so ga v čast tretjega kalifornijskega guvernerja Johna Biglerja (1805–1871) spremenili v Lake Bigler. Tudi ta različica imena je imela veliko nasprotnikov, zato je že leta 1862 ameriško notranje ministrstvo predlagalo ime Lake Tahoe. Obe imeni, Tahoe in Bigler, sta se enakovredno uporabljali do srede 20. stoletja, ko je bilo leta 1945 kot edina uradna imenska oblika standardizirano zdajšnje ime Tahoe.

Jezero skupaj z obalo in širšim zaledjem predstavlja eno najpomembnejših turističnih destinacij ne le zvezne države Kalifornije, ampak celotne zahodne obale Združenih držav z zaledjem. Zaradi čudovite panorame, ki jo krasijo več kot 3000 m visoke gore, lepe barve jezerske vode, raznovrstnih možnosti vodnega, gorskega in zimskega turizma ter igralništva in zabavanja v bližnjem Renoju spada med štiri največje znamenitosti Sierre Nevade. Vendar za to območje ni bilo posebnega zanimanja vse do zimskih olimpijskih iger v Squaw Valleyju leta 1960, ko so dogradili meddržavno avtocesto. Takrat se je začela pospešena gradnja počitniških naselij in luksuznih rezidenc. Število stalnih prebivalcev na jezerski obali je naraslo za petkrat, sezonskih, poletnih pa kar za devetkrat. V osemdesetih letih prejšnjega stoletja so z ustreznimi akti gradnjo in s tem priseljevanje skoraj povsem zaustavili.

Pogorja v okolici jezera so znana po smučiščih, največji sta Heavenly Mountain Resort

Squaw Valley

Squaw Valley je naselje zahodno od jezera Tahoe ter eno največjih smučišč in zimskošportnih središč v celotnih Združenih državah. Tamkajšnjih 33 žičnic prepelje več kot pol milijona smučarjev letno. Na površini 1600 ha se razprostira prek šestih gora, kjer pade toliko snega, da bi skupna debelina snežne odeje preseгла 12 m, če se sneg ne bi sesedal. Smučišče z višinsko razliko 870 m so odprli leta 1949. Urejeno je bilo po vzoru sodobnejših evropskih smučišč, z nastanitvenimi objekti, lociranimi neposredno ob smučarskih progah in žičnicah.

Leta 1955 je Squaw Valley na presenečenje vseh v spopadu s protikandidatom, avstrijskim Innsbruckom, dobil organizacijo 8. zimskih olimpijskih iger in jih leta 1960 tudi gostil. To so bile druge zimske olimpijske igre na ameriških tleh, potem ko je prve leta 1932 gostil Lake Placid v zvezni državi New York. Na njih so prvič zaigrali olimpijsko himno, igre je otvoril takratni ameriški podpredsednik Richard Nixon, za uvodno in zaključno slovesnost je poskrbel sam Walt Disney.

Štiri leta pred olimpiado v Squaw Valleyju so olimpijske igre prvič doživele televizijske prenose, tokrat pa so pravice ekskluzivno prodali le enemu, najboljšemu ponudniku, televizijski hiši CBS. Zaradi preverjanja pravilnosti prehoda smučarjev skozi slalomska vratca so na teh igrah uvedli dandanes vsesplošno uveljavljeni počasni posnetek. Prav tako so uvedli računalniško obdelavo podatkov.

Sicer je igre močno zaznamovala hladna vojna, saj Američani sovjetskim tekmovalcem dolgo niso hoteli izdati vstopnih vizumov. "Vojna" se je prenesla na športno področje, kjer so jo bolje odnesli Rusi, ki so pobrali 27 medalj, od tega 7 zlatih. Obliž na rano je bila prva ameriška zlata medalja v hokeju na ledu, saj so domačini premagali tako favorizirane Kanadčane kot tudi "zbornajo komando".

Na teh igrah sta bila prvič na sporedu biatlon in hitrostno drsanje, medtem ko prvič ni bilo tekmovalanj v bobu, saj se organizatorjem izgradnja proge za bob ni zdela ekonomsko upravičena. Zaradi oddaljenosti in s tem povezanih velikih potnih stroškov Jugoslovani v Squaw Valley niso odpotovali in tako tudi Slovenci na teh igrah nismo imeli svojih predstavnikov.

Squaw Valley je še vedno zelo priljubljeno zimsko in poletno turistično središče.

in Squaw Valley. Proge za tek na smučeh so speljane tudi po jezerski obali. Poleg kopanja sta poleti priljubljene dejavnosti vožnja z različnimi, ekološko bolj ali manj sprejemljivimi plovili in potapljanje.

Zaradi privlačne pokrajine in bližine Los Angelesa je jezerska obala pogosto filmsko prizorišče. Tukaj je domovala družina Cartwright v nanizanki Bonanza, v drugem delu trilogije Boter je imel tu razkošno vilo Michael Corleone, ki je med ribarjenjem na jezeru Tahoe dal ubiti svojega brata. Med novejšimi uspešnicami sta sem umeščena filma Tele-

sni stražar s Kevinom Costnerjem in Whitney Huston ter Mesto angelov, kjer z jezerom v ozadju tragično konča Meg Ryan, izbranka angela v podobi Nicolasa Cagea.

Pot proti glavnemu mestu zvezne države Kalifornije Sacramentu nas vodi mimo mesta Truckee, skozi nacionalni gozd **Eldorado**. Na poti se spet vrnemo na območje sredozemskega podnebja, kjer je več kot 1500 mm padavin in so poletne temperature precej višje. Gorato, precej planotasto območje prekinjajo vmesni kanjoni, v glavnem porasli s chaparalom, ki ga v višjih nadmorskih višinah nadomesti mešani gozd. V Eldoradu je turistično najpomembnejše vodovje, saj je 300 jezer in vodnih zbiralnikov ter več kot 1000 kilometrov rek primernih za ribolov. Ime se piše skupaj in je nastalo po naključju. Zemljepisno ime *El Dorado* seveda izhaja iz bajeslovne, z zlatom bogate, obljubljene južnoameriške dežele; pisano narazen v španščini pomeni 'tisti, ki je zlat'. Pri zapisu imena v register se je ameriški uradnik očitno zmotil in ime napisal skupaj, kar se je ohranilo.

Mesto Sacramento je od morja oddaljeno 125 km zračne razdalje (140 km po cesti), a stoji na vsega osmih metrih nadmorske višine v severnem delu Osrednje doline, na sotočju rek Sacramento River in American River. Zdaj glavno mesto zvezne države Kalifornije je s 465.000 prebivalci (metropolitansko območje jih šteje 2,5 milijona) šele šesto največje mesto v Kaliforniji. Njena prestolnica je od 28. februarja 1854, pred tem so si to vlogo izmenjevala mesta in mesteca Monterey (do leta 1849), Pueblo de San Jose (v letih 1849–1851), Vallejo (del leta 1852), prvič Sacramento (v letih 1852–1853), ponovno Vallejo (del leta 1853) in Benicia (v letih 1853–1854).

Folsomska kaznilnica

Eno od predmestij Sacramenta je nekdaj samostojno mesto Folsom. Ob njem je leta 1955 nastalo umetno jezero Folsom Lake (Folsomsko jezero), potem ko so za potrebe ohranjanja zalog pitne vode, namakanja, pridobivanja električne energije in zadrževanja poplavnih voda, ki so pogosto ogrožale Sacramento, zajezili reko American River (Ameriška reka). Nastalo je zajetno vodno telo s površino 45 km².

Folsom z dobrimi 50.000 prebivalci nima večjega pomena, tako da je njegova glavna znamenitost kaznilnica (Folsom Prison). Odprta je bila leta 1880 in je za kaznilnico San Quentin v San Franciscu druga najstarejša kaznilnica v Kaliforniji. Bila je prva kaznilnica na svetu, ki je dobila elektriko, in velja za eno prvih najstrožje varovanih (maximum security prison) kaznilnic, namenjenih najhujšim kriminalcem. Med letoma 1895 in 1937 so jih obesili kar 93, potem se je izvrševanje smrtnih kazni preselilo v že omenjeni San Quentin.

Kaznilnica je bila zgrajena za 1800 zapornikov, leta 2010 jih je kazen v njej prestajalo kar 4400. Med najbolj znanimi kaznjenci sta ameriški psiholog in promotor uporabe drog Timothy Leary in večkratni morilec Charles Manson, katerega žrtev je bila tudi Sharon Tate, visoko noseča žena režiserja Romana Polanskega. Manson bo lahko leta 2012 dvanajstič zaprosil za predčasni odpust iz San Quentina, kjer trenutno prestaja dosmrtno ječo. Od leta 1930 v folsomski kaznilnici izdelujejo kalifornijske avtomobilske registrske tablice.

Kaznilnici v Folsomu je svetovni sloves prinesel eden najbolj priljubljenih ameriških kantri pevcev Johnny Cash, ko je s svojo ženo June in Carlom Perkinsom dvakrat nastopil pred zaporniki. Cash je svoje občinstvo označil za najbolj navdušeno publiko, ki ji je kdajkoli igral. Album At Folsom Prison iz leta 1958, ki vsebuje tudi pesem Folsom Prison Blues, je postal svetovna uspešnica. Povzpel se je na vrh glasbenih lestvic in še vedno velja za enega najboljših Cashevih albumov.

Pročelje leta 1874 dograjenega Kapitola, stavbe kalifornijske vlade. Foto: Rok Ciglič.

Sacramento ima kopico vzdevkov. Domačini najraje uporabljajo izraze Sac ali Sactown, tudi The Big Tomato (Veliki paradiznik). Obstajajo še vzdevki River City (Rečno mesto), Sacto, City of Trees (Mesto dreves), The Capitol City (Kapitolско mesto), Cap-City in The Camellia Capital of the World (Svetovna prestolnica kamelij).

Prvotni prebivalci so pripadali indijanskima plemenoma Nisenan in Mivok. Preživljali so se z nabiralništvom in za seboj niso puščali nikakršnih sledov ali potomcev. Kot prvi belec je v dolino reke Sacramento okrog leta 1800 prispel španski raziskovalec Gabriel Moraga. Španec je bil nad pokrajino in njeno rodovitnostjo očaran. Še posebej so ga navdušila mogočna hrastova drevesa, vinska trta, obilje živalstva, čistost rek in svež zrak. Zato se je enemu izmed udeležencev odprave zapisalo, da je tamkajšnja narava *"kot en sam sveti zakrament"* (*"Es como el sagrado sacramento!"*). Od tod naj bi izhajalo Moragovo poimenovanje reke in posledično ime bodočega mesta ob njej.

Razvoj mestnega območja je povezan z znamenitim Johnom Sutterjem, pionirjem švicarskega porekla. Leta 1839 se je namreč preselil na območje zdajšnjega Sacramenta in postavil trgovsko utrdbo. Ukvarjal se je s sadjarstvom, kar je bilo pomembno z vidika razvoja kmetijstva. Leta 1848 je v bližini njegove žage (Sutter's Mill) James Marshall odkril večjo količino zlata, kar je sprožilo svetovno zlato mrzlico. Sutterjev sin je za potrebe oskrbe zlatokopov in trgovanja na sotočju že omenjenih rek Sacramento River in American River ustanovil naselbino in jo poimenoval po glavni reki.

Naselbina je že naslednje leto dobila status mesta in postala strateško zelo pomembna:

Mestno središče Sacramenta. Foto: Naja Marot.

Za turiste je posebej privlačen dobro ohranjen stari del mesta, imenovan Old Sacramento. Foto: Naja Marot.

postavljen je bil terminal za pretovarjanje blaga in rude iz Sierre Nevade proti obali, zgrajeni sta bili železniška in kočijska postaja, bila je postojanka in izhodišče zlatokopov. Mesto so nenehno ogrožale katastrofalne poplave in posledično epidemije kolere, ki so ga še zlasti močno prizadele leta 1850. Poplave so bile tako hude, da so se ljudje preselili v prvo in višja nadstropja hiš, kamor so vstopali neposredno s čolnov. Reko so uspeli vsaj delno obrzdati z zgraditvijo pristanišča. Takrat je reka, ki je bila prej izrazit zaviralni razvojni dejavnik, postala gonilo mestnega razvoja. Po njej še vedno izvozijo glavino kmetijskih pridelkov in prehranskih izdelkov iz kmetijsko zelo razvite okolice. Prav izjemno močno kmetijsko zaledje je bilo podlaga za nadaljnji razvoj Sacramenta. Z njegovo rastjo so se mestne meje začele pomikati proti severu, jugu in vzhodu. Okrog ožjega mestnega območja se je razvilo metropolitansko območje, ki ga poleg že omenjenega Folsoma sestavljajo satelitska naselja Orangevale, Fair Oaks, Elk Groves, Citrus Heights, Rancho Cordova in druga.

Leta 1854 so ob izdatnem prizadevanju guvernerja Johna Biglerja sedež glavnega mesta Kalifornije znova preselili v Sacramento. Njegovo vlogo kalifornijske prestolnice so dokončno potrdili na ustavni konvenciji leta 1879. Od leta 1920 ima poseben status, s katerim je mestna oblast pridobila pravice in pooblastila, ki so celo nad državnimi ali zveznimi zakoni. Tako so na primer leta 1923 ustanovili Sacramento Municipal Utility District, ki je leta 1946 z odlokom prevzel celotno kalifornijsko distribucijo električne energije, kar mu je prineslo šesto mesto med največjimi elektro podjetji v Združenih državah. Leta 1949 so začeli z gradnjo sodobnega pristanišča in leta 1963 je vanj prvič zaplula kitajska čezoceanska tovorna ladja. Med vietnamsko vojno je postalo glavno oskrbno pristanišče ameriške vojske. V zadnjih letih je pristanišče zašlo v težave in posluje z izgubo, saj je s posodobitvijo pristanišča v bližnjem Stocktonu dobilo hudega konkurenta. V osemdesetih in devetdesetih letih prejšnjega stoletja je bil precejšen udarec za razvoj mesta zaprtje zelo pomembnih letalskih oporišč McClellan Air Force Base, Mather Air Force Base in Sacramento Army Depot. Poleg tega so leta 1980 mesto ponovno prizadele hude poplave. Kljub vsem neviščnostim število prebivalcev Sacramenta še vedno narašča. Leta 2002 mu je revija Time podelila laskavi naslov najbolj raznolikega in vsestransko razvitega ameriškega mesta.

Sacramento se razprostira na površini 260 km², od česar 2 % zavzemajo vodne površine. Podtalnica je dokaj plitvo, vsega 8 metrov pod površjem, kar sovpada s nivojem gladine Tihega oceana. Navezanost mesta na vodo se kaže tudi v gospodarstvu, zlasti v pristaniških dejavnostih. Meščani svoj prosti čas zelo radi preživljajo na številnih vodnih površinah. Posebej priljubljene dejavnosti so čolnarjenje, raftanje ter prevažanje s hitrimi motornimi plovili jet skiji.

Mestno podnebje je tipično sredozemsko. Sacramento največ od skupno 455 mm padavin prejme med oktobrom in aprilom. Sneg je izjemno redek, precej pogostejša je zimska megla. Povprečna letna temperatura je 16° C, najnižja, 7,5° C, je decembra, najvišja, 24° C, pa julija. Poletno vročino blaži vetrič, ki piha z morja.

Toplo in sušno podnebje brez zmrzali je skupaj z obilico razpoložljive vode za namakanje idealna kombinacija za kmetijsko pridelavo in z njo povezano predelovalno industrijo. Glavne kmetijske panoge so gojenje in predelava sadja, zelenjave, riža, pšenice in mlečna

govedoreja. Največ delovnih mest je v upravi. V Sacramentu so namreč vse državne institucije, razen vrhovnega sodišča, ki zaseda v San Franciscu. Tu je tudi kopica državnih in javnih šol vse do univerze, mesto je vodilno v Kaliforniji po številu gledališč, ima filharmočni orkester in opero ter nekaj glasbenih in filmskih festivalov. Iz Sacramenta izhaja nekaj svetovno znanih imen popularne glasbe, kot so Deftones, Cake, Papa Roach, Oleander in Tesla, hard rock skupina, poimenovana po znanstveniku Nikoli Tesli. V mestu izdajajo tri časopise, imajo 11 televizijskih in več kot 900 radijskih postaj, nenazadnje tudi svojega predstavnika v vodilni ameriški košarkarski ligi NBA – moštvo Sacramento Kings, v katerem je nekaj sezon igral Slovenec Beno Udrih. Drugi športni klubi igrajo v ligah nižje ravni.

7. dan: San Francisco

Popotovanje po Kaliforniji sklenemo v San Franciscu. Zaradi številnih znamenitosti in zanimivosti si je za njegov ogled vredno vzeti več dni, ali še boljše, se vanj večkrat vrniti. En dan je dovolj le za bežen prvi vtis. Po krajšem sprehodu skozi mestno središče in vožnjo s starim tramvajem do Fisherman's Wharfa se odpravimo na ogled Alcatraza, dan pa lahko izkoristimo tudi za nakupe ali posedanje in uživanje v mestnem vrvežu.

V skoraj vseh raziskavah javnega mnenja največ Američanov na vprašanje, v katerem mestu bi si najbolj želeli živeti, brez prav dosti razmišljanja odgovori, da je to San Francisco. Nič nenavadnega: mesto ima za življenje prijetno podnebje in je ravno prav veliko, da kljub gosti poseljenosti ne daje občutka neobvladljivosti. Velja za eno najbolj liberalnih ameriških mest, v njem pa najdemo nekatere najbolj značilne kalifornijske simbole, kot so most Golden Gate, Chinatown, Alcatraz, Transameriška piramida, stari tramvaj ... In nenazadnje, San Francisco je resnično lepo mesto. Pogled nanj z vrha griča Twin Peaks v jasnem poletnem večeru pričara prizor kot z razglednice: strme mestne ulice in široke avenije, neskončni nizi viktorijanskih zgradb, ki prekrivajo več kot 50 gričkov, v sredini elegantna, strnjeno pozidana skupina nebotičnikov Skyline ter v ozadju Sanfranciški zaliv s slavnima mostovoma, brezštevilnimi jadrnicami in otokom Alcatraz.

San Francisco stoji ob Tihem oceanu, na koncu skoraj 50 km dolgega polotoka, ki z južne strani zapira spodnji del po njem imenovanega velikega zaliva. V mestno območje spadajo otoki Alcatraz, Otok zakladov (Treasure Island) in Yerba Buena ter deli otokov Alameda, Angelski otok (Angel Island) in Red Rock Island. Otok zakladov je povsem umeten. Zgradili so ga v letih 1936 in 1937 za potrebe svetovne razstave, ki je bila v San Franciscu leta 1939. Gradivo zanj so dobili s poglobljanjem Sanfranciškega zaliva in z vrtnanjem predora med gradnjo ceste čez otok Yerba Buena, ki San Francisco povezuje z Oaklandom.

Glavni del mesta z mestnim središčem predstavlja tako imenovani *seven-by-seven mile square*, kvadrat, velik 7 krat 7 milj ali približno 11 krat 11 km. San Francisco je znan tudi po zelo strmih gričih, ki jih je znotraj mestnega območja več kot 50. Nekateri med njimi, zlasti v južnem delu, so nenaseljeni, najvišji med njimi je 281 m visoki Twin Peaks. Le manjši mestni predeli so razmeroma ravni in nizki. Mednje spadajo na nasutem gradivu zgrajena obalna območja, na primer Marina, Hunters Point in velik del Embarcadera.

Ulice San Franciscsa z otočkom Alcatraz sredi Sanfranciškega zaliva. Foto: Aleš Smrekar.

V neposredni bližini San Franciscsa potekata pomembna tektonska preloma, Prelomnica svetega Andreja in Haywardski prelom, ki sta v veliki meri kriva za to, da je območje San Franciscsa med potresno najaktivnejšimi na Zemlji, mesto pa posledično med najbolj ogroženimi velikimi mesti sveta. Prelomnica Svetega Andreja je povzročila katastrofalni potres leta 1906 in še enega zelo močnega leta 1989, manjši potresi so tako rekoč vsakdanji pojav.

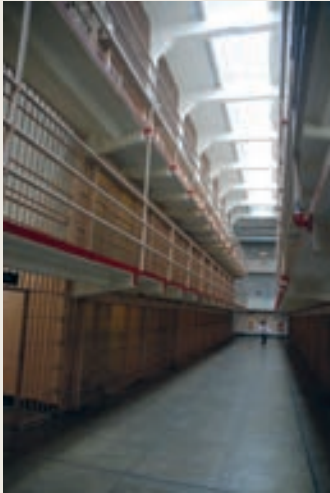
Na sredozemsko podnebje San Franciscsa odločilno vplivajo razmeroma hladne vodne gmote bližnjega Tihega oceana, tako da so sicer suha poletja dokaj sveža, zime pa mile in namočene. Letna temperaturna kolebanja so majhna. Poletno pregrevanje notranjosti Kalifornije ustvarja območja nižjega zračnega tlaka, ki povzročajo, da s Tihega oceana proti notranjosti pihajo močni vetrovi. Veter je še posebej značilen za preliv Golden Gate, ki ob šibkejših vetričnih slovi po zelo pogosti megli, zlasti v poletnem času; še najmanj je je pozno poleti in zgodaj jeseni. Temperatura v povprečju samo 28 dni v letu preseže 28° C. V San Franciscu pade povprečno le 518 mm padavin letno. Sneg je izjemno redek, saj je nazadnje snežilo leta 1976.

Zgodovina San Franciscsa ni ravno dolga, je pa toliko bolj pestra. San Francisco je zelo mlado mesto, čeprav sta njegovo območje že vsaj okrog leta 1100 pred našim štetjem naseljevali indijanski plemeni Mivok in Ohlone. Naselitveno obdobje belcev traja komaj dobrih 250 let.

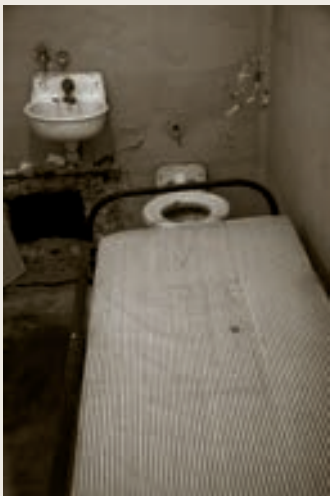
Po rodu katalonski kapitan Gaspar de Portolà je leta 1769 plul navzgor ob kalifornijski

obali, da bi ponovno poiskal Montereyjski zaliv (Monterey Bay), ki ga je že pred njim našel Sebastián Vizcaíno in ga opisal kot "lepega in zaprtega". Portolà je Montereyjski zaliv sicer

Alcatraz je 8,9 ha velik otoček v Sanfranciškem zalivu, znan tudi po imenih The Rock (Skala) oziroma preprosto Traz. Na njem so najprej zgradili svetilnik, nato je postal vojaška postojanka za varovanje vhoda v zaliv, ki so jo leta 1861 preoblikovali v vojaški zapor. Med špansko-ameriško vojno se je število zapornikov s 25 povečalo na kar 450. Ob velikem potresu v San Franciscu 1906

Jetniške celice v Alcatrazu. Foto: Aleš Smrekar.

Notranjost ene od jetniških celic.
Foto: Blaž Repe.

so na Alcatraz premestili tudi civilne zapornike, čeprav je vojaški status ohranil vse do leta 1933.

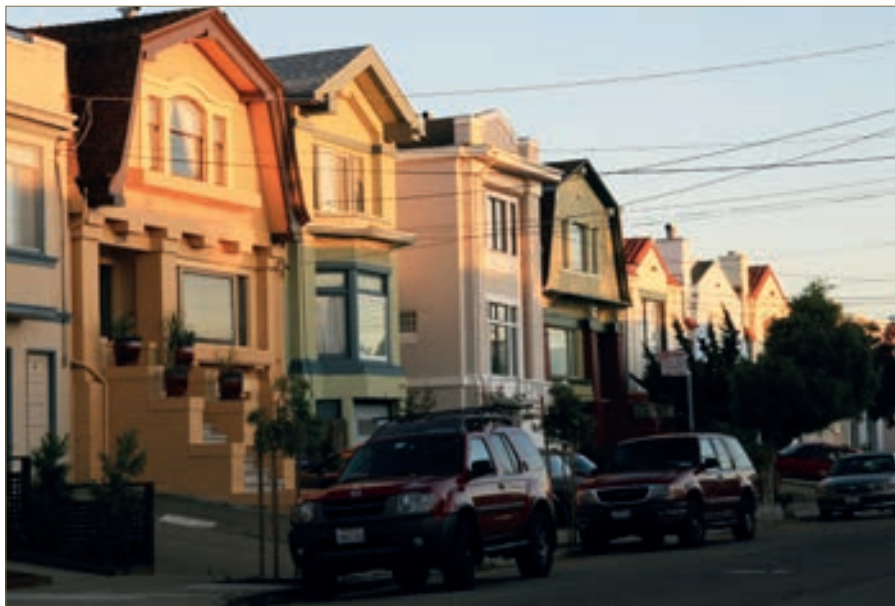
Takrat je kaznilnico prevzela ameriška zvezna vlada in s tem je nastal eden najbolj znanih zaporov na svetu, v katerem so bili zaprti najhujši in najnevarnejši zaporniki, ki so jih sem zaradi dodatnih prekrškov med prestajanjem kazni pošiljale ostale kaznilnice. V Alcatrazu so bili med drugim zaprti Al Capone, Robert Franklin Stroud, imenovan The Birdman of Alcatraz oziroma Ptičar iz Alcatraza, ter George "Machine Gun" Kelly. Kaznilnica si je kmalu pridobila sloves, da iz nje ni mogoče pobegniti. V 29 letih, kot trdijo oblasti, naj to ne bi uspelo nikomur. Poleg maksimalno varovanega poslopja in dobro usposobljenega zaporniškega osebja bi se morebitni pobegli zapornik moral soočiti z izjemno močnimi morskimi tokovi, zelo hladno vodo in morskimi psi.

Po uradnih podatkih je iz zapora v 14 poskusih pobega skušalo pobegniti 36 zapornikov. Dva zapornika sta poskusila pobegniti dvakrat. 25 ubežnikov so ujeli, 6 jih je bilo ubitih na begu. Trije so sicer uspešno ušli z otoka, a jih niso nikoli več našli oziroma o njih ni bilo nikdar več slišati. Predvidevajo, da so se utopili, čeprav popularna kultura trdi drugače.

21. marca 1963 je državni tožilec Robert Kennedy zaradi previsokih stroškov obratovanja (10 dolarjev na jetnika na dan za razliko od vsega treh dolarjev v Atlanti) izdal ukaz o zaprtju kaznilnice. Jetnišnica je bila zaradi morske vode in hudih vetrov potrebna tudi temeljite prenove, kar bi bil finančno prezahteven zalogaj. Pojavljati so se začeli protesti zaradi onesnaževanja, saj so vse zaporniške odplake odvajali neposredno v morje.

Leta 1969 so otok zaradi kratenja pravic zasedli potomci indijanskih staroselcev. Nekateri so na otoku vztrajali skoraj dve leti. Leta 1976 so Alcatraz in njegovo kaznilnico uvrstili na seznam parkov z zgodovinsko vrednostjo. V osemdesetih letih prejšnjega stoletja so ga dokončno uredili, opremili za turiste ter razglasili tudi za naravni park, kjer je mogoče opazovati ptice in ostali morski živelj.

O kaznilniških letih Alcatraza so posneli več filmov, med katerimi sta uspešnici postala Pobeg iz Alcatraza s Clintom Eastwoodom in The Rock s Seanom Conneryjem ter Nicolasom Cageom v glavnih vlogah.

Značilna stanovanjska ulica v bogatejši četrti San Francisca. Foto: Naja Marot.

našel, vendar se mu je zdelo, da ne ustreza opisu, zato je plul naprej proti severu. Vhod v Sanfranciški zaliv so novembra prvi opazili udeleženci dela Portolove odprave pod vodstvom Josėja Ortege. Leta 1772 so ugotovili, da je zaliv izjemno velik in bi lahko bil varno zatočišče tudi za veliko mornarico. Španci so se vrnilo leta 1775, ko je Juan Manuel de Ayala kot prvi Evropejec preplul ožino Golden Gate in vplul v zaliv. Že leto pozneje so na obali ožine zgradili vojaško postojanko, slabih 5 km južneje, na mestu, kjer je zdaj mestni predel Mission, pa so zgradili Misijon svetega Frančiška Asiškega, v španščini imenovan Misió San Francisco de Asís. Misijon se je zaradi nerodovitne peščene prsti razvijal zelo počasi in v utrdbi je bilo naenkrat največ 20 vojakov.

Gospodarski razvoj mestnega območja se je z nekaj trgovinami začel šele po osamosvojitvi Mehike izpod Španije. Bliskovit razvoj se je začel po letu 1846, ko se je Kalifornija osvobodila mehiške nadoblasti in postala del Združenih držav Amerike. Leta 1848 so ob vznožju Sierre Nevade odkrili zlato in zaspano, nepomembno naselje Yerba Buena, ki se je takrat preimenovalo v San Francisco, se je čez noč razcvetelo. Prebivalstvo je naraščalo skokovito, od 800 (nekateri viri navajajo celo zgolj 200) v letu 1846 se je povečalo na 25.000 leta 1850, 36.000 leta 1852 in 57.000 leta 1860.

V času zlate mrzlice je v mestu delovalo že okrog 500 salonov, 20 gledališč ter nešteto igralnic, bordelov, žganjarn in kadihnic opija. San Francisco je zaslovel kot razuzdano, divje, nasilno mesto. Takšen sloves se ga je držal do 18. aprila 1906, ko ga je prizadel močan

Strmino ulice Lombard premaguje ovinkasto enosmerno cestišče. Foto: Rok Ciglič.

potres z magnitudo 8,3 po Richterjevi lestvici. Posledice so bile katastrofalne: pol mesta je bilo zrvanega z zemljo, veliko zgradb je pogorelo, mrtvih je bilo 3000 ljudi.

S popotresno obnovo se je mestu ponudila priložnost za nov razcvet. San Francisco se je bliskovito razvil v sodobno mesto, ki je že leta 1915 gostilo veliko svetovno razstavo Panama–Pacifik v počastitev odprtja Panamskega prekopa. Razvoja mesta niso zaustavila niti leta velike gospodarske krize med svetovnjima vojnama. Nasprotno, San Francisco je odlično izkoristil velike javne projekte, saj sta bila v tem času zgrajena pomembna mestna simbola, mostova Bay Bridge leta 1936 in Golden Gate leta 1937.

Med drugo svetovno vojno je bil Sanfranciški zaliv glavno ameriško izhodišče za vojaške operacije na Tihem oceanu. Po vsem zalivu so zrastle ogromne ladjedelnice; glavna vojaška luka je bila Fort Mason na severni obali San Franciscsa.

Desetletja po drugi svetovni vojni so zaznamovala raznovrstna subkulturna gibanja. Mnoga med njimi so zažarela prav v San Franciscu in se nato razširila po vsem svetu. V petdesetih letih je beat generacija izpodrinila prejšnjo kulturo, v šestdesetih letih so prevladali hipiji. Takrat sta bila marihuana in LSD preprosto dosegljiva, drogi so spremljali rock glasba, dolgi lasje in slogan flower power; vsi se spominjamo pevke Janis Joplin ter skupin Jefferson Airplane in Grateful Dead. Januarja 1967 se je v parku Golden Gate 200.000 hipijev zbralo na svobodnem koncertu, s katerega se je razširila ideja, ki je zaznamovala socialni fenomen "poletje ljubezni", angleško imenovan Summer of Love.

Na drugi strani Sanfranciškega zaliva je v tem času potekal drugačen upor. Medtem, ko so se hipiji "zadevali" in prepevali z rožami v laseh, so revolucionarni študentje na Berkeleyjski univerzi ob koncu šestdesetih let sprožili študentske proteste, ki so se prav tako razširili po vsem svetu.

Med hipiji v San Franciscu se je v tem obdobju rodila tudi seksualna revolucija. Čeprav je sprva propagirala predvsem heteroseksualnost, so se v sedemdesetih letih razmere v precejšnji meri spremenile. V San Franciscu so se homoseksualci prvič javno izpostavili in zahtevali svoje pravice v znani gejevski četrti Castro, kjer še vedno plapolajo številne "mavrične zastave". Vrhunca gibanja sta bila izvolitev homoseksualca Harveyja Milka v mestni svet in njegov uboj leta 1978.

Osemdeseta leta so bila manj prijazna. Leta 1981 so v mestu odkrili aids (kratica za Acquired Immune Deficiency Syndrome, slovensko sindrom pridobljene imunske pomanjkljivosti), ki je do konca desetletja terjal več tisoč žrtev. Mesto je 17. oktobra 1989 prizadel nov katastrofalni potres, ki je povzročil veliko škodo in vzel več deset življenj.

Devetdeseta leta so bila obdobje velikega razcveta. Računalniška industrija s sodobnimi tehnologijami, spletna podjetja ter trgovine in bančništvo so razvoj pospeševali v hitri spirali, vendar je balon kmalu po prelomu tisočletja počil in tudi San Francisco je pretresla finančna kriza ter upočasnila razvoj. Čeprav kriza z večjimi ali manjšimi kolebanji še vedno traja, je visoka tehnologija tudi v prvem desetletju novega tisočletja predstavljala trden temelj gospodarstva celotnega območja.

San Francisco velja za finančno in kulturno središče Kalifornije. Celotno konurbacijo na območju Sanfranciškega zaliva poseljuje dobrih 7,5 milijona prebivalcev. Njeno središče, mesto San Francisco, ki je omejeno na konec polotoka, je s svojimi 808.976 prebivalci

Muzej Akademije znanosti je med največjimi svetovnimi muzeji naravne zgodovine. Foto: Robert Brus.

Eden najboljših muzejev v mestu je Muzej sodobne umetnosti SFMOMA. Foto: Aleš Smrekar.

Kolonija morskih levov na splavih Fisherman's Wharfa. Foto: Robert Brus.

eno najgosteje poseljenih mest v Združenih državah. Število prebivalcev San Francisca je manjše od pričakovanj večine obiskovalcev, saj mesto deluje precej večje in mogočnejše. Hkrati je vodilno ameriško mesto po številu brezdomcev, ki se sem zgrinjajo iz različnih delov Združenih držav. Po ocenah jih je bilo leta 2009 okrog 6500.

Vse pomembnejša gospodarska panoga v San Franciscu je turizem. Lahko prepoznavne mestne vedute in svetovno znani simboli so pogosto upodobljeni v filmih, pesmih, literaturi in popularni kulturi. San Francisco, letno ga obišče več kot 17 milijonov turistov, velja za tretje najbolj obiskano ameriško mesto, obalni kompleks Fisherman's Wharf pa za tretjo najbolj obiskano turistično točko v Kaliforniji.

Fisherman's Wharf (Ribiška obala) je zagotovo najbolj razvpiti in turistično najbolj oblegani del San Francisca, čeprav ne ponuja nič posebnega. Meščani ga jemljejo kot nujno zlo, ker mestu prinaša velikanski zaslužek in je izhodiščna točka za obisk Alcatraza. Nekoč je bil resnično pomemben ribiški predel, kjer so pristajale ribiške ladje, zdaj pa je povsem spremenjen in prilagojen masovnemu turizmu. Največ ljudi obišče znameniti Pier 39, preurejeni pomol z množico majhnih prodajaln s spominki, restavracij, kavarnic, butikov in stojnic z običajnim vrvežem. V bližini je velikanski akvarij (Aquarium of the Bay), kjer si je morske živali mogoče ogledati tudi iz dveh osvetljenih podvodnih predorov. Velika atrakcija zadnjih dvajsetih let je velika kolonija kalifornijskih morskih levov (*Zalophus californianus*). Stotine živali lenobno poležava in se glasno oglaša na lesenih splavih, prvotno namenjenih privezu čolnov.

Poglejmo si še nekatere druge mestne zanimivosti. **Union Square** je trg, ki velja za strogo središče San Francisca. Poimenovan je po unionističnih zborovanjih privrženecv severnih držav, organiziranih med ameriško državljansko vojno (1861–1865). Sredi trga je postavljen 30 m visok spomenik admiralu Georgeu Deweyju, ki je leta 1898 porazil špansko floto v Manilskem zalivu na Filipinih. Trg obkrožajo številni hoteli, veleblagovnice in sedeži letalskih agencij. Med stavbami izstopa leta 1949 zgrajena zgradba Franka Lloyda Wrighta, imenovana Folk Art International Building (Stavba mednarodne ljudske umetnosti); njeno spiralno notranje stopnišče je podobno stopnišču, ki ga je Wright pozneje zgradil v Guggenheimovem muzeju v New Yorku.

Civic Center je mestna četrt, ki jo od strogega središča deli predel Tenderloin, kjer se zadržujejo brezdomci in prostitutke; tu so tudi številni lokali dvomljivega slovesa. Najpomembnejši zgradbi Civic Centra sta mestna hiša in opera. Mogočna mestna hiša, originalno imenovana City Hall, je bila zgrajena leta 1915 po hudem potresu in skupaj z leta 1932 zgrajeno opero (War Memorial Opera House) predstavlja izredno lep primer beaux arts arhitekture. V bližini je v tem slogu zgrajenih še nekaj muzejev in gledališč.

SoMa ali **South of Market** je četrt južno od ene glavnih mestnih ulic Market Street. V njej prevladujejo visoke poslovne zgradbe, ki obkrožajo sodobno zasnovan park Yerba Buena Gardens. Park je priljubljen javni prostor, namenjen spodbujanju kulturnih dejavnosti in prireditiv. Sredi dneva vabi k poležavanju ali počitku na trati, zvečer v njem prirejajo koncerte na prostem, razstave, filmske projekcije in podobno. Severovzhodno od parka je znameniti Sanfranciški muzej sodobne umetnosti (San Francisco Museum of Modern Art, kratko SFMOMA), eden najboljših muzejev v mestu. Vpadljiva zgradba je delo švicarskega arhitekta Maria Botte. Poleg tematskih razstav sodobne umetnosti z vsega sveta, ki se vseskozi izmenjujejo, je v njem izjemna zbirka ameriškega abstraktnega ekspresionizma z avtorji, kot so Jackson Pollock, Clyfford Still in Philip Guston. Muzej slovi tudi po zbirki fotografij.

Financial District je četrt, kjer so nagnetene najvišje stavbe v mestu in predstavlja znameniti skyline (silhueto) San Francisca. Četrt je v resnici mnogo manjša, kot si jo je mogoče predstavljati na podlagi ogleda nekaterih priljubljenih filmov. Med nebotačniki izstopata dva: prvi, večji in temnejši, je Stavba Ameriške banke (Bank of Amerika Building), zgrajen leta 1969. Po izgradnji je bil za marsikoga šokanten, saj je z višino 237 m močno prekašal druge zgradbe, izstopal pa je tudi z zamolklo temnordečo barvo granita iz Južne Dakote. Leta 1972 je postal drugi najvišji nebotačnik v mestu, saj ga je prekašala 260 m visoka, zaradi zgoraj zašiljene oblike na daleč prepoznavna Transameriška piramida (Transamerica Pyramid). Kljub prvotnemu nasprotovanju je ta nebotačnik kaj kmalu postal eden najbolj prepoznavnih sodobnih simbolov mesta.

Kitajska četrt (Chinatown) je četrt v San Franciscu, v kateri živi največja kitajska skupnost zunaj Azije in najstarejša v Severni Ameriki. Od svojih začetkov leta 1840 pomembno oblikuje kulturo in vpliva na življenje vseh ameriških kitajskih skupnosti. Kitajska četrt je najgosteje naseljeni, verjetno tudi najbolj barvit in živahen predel San Francisca. Ogled bogato okrašenih izložb trgovin, trafik, restavracij in kavarn skupaj z gnečo na ulicah velja za posebno doživetje, ki se mu enostavno ne smete odreči, saj to sanfranciško zanimivost

Območje Union Squara velja za strogo središče San Francisca. Foto: Robert Brus.

Za obrezanimi platanami v Civic Centru se skriva prestižna mestna hiša. Foto: Kristjan Jarni.

Zunanjščina sanfranciškega Muzeja sodobne umetnosti SFMOMA. Foto: Robert Brus.

Prijubljeni park Yerba Buena s poslovnimi stavbami v ozadju. Foto: Robert Brus.

obišče celo več turistov kot razvpiti most Golden Gate. Kitajska četrt ni posebej označena, največ obiskovalcev vanjo vstopi skozi Zmajeva vrata (Dragon Gate) in tako pride na njeno glavno ulico Grant Avenue. Zelo zanimiva ulica je tudi Stockton Street. Neformalno središče četrti je trg Portsmouth Square, kjer se zbirajo Kitajci vseh poklicev in starosti. Nekateri vadijo taj čí, drugi igrajo kitajski šah, tretji zgolj posedajo.

Stari tramvaj, tako imenovani Cable Car, je eden najbolj priljubljenih simbolov in ena največjih ikon San Francisca. Tramvaj z žico je uvedel angleški rudarski inženir Andrew Smith Hallidie kot nadomestilo za nekdanji tramvaj, ki so ga vlekli konji. Po strmih ulicah San Francisca je bil takšen transport zelo nevaren. Po prvih uspešnih poskusih v letu 1873 se je tramvaj z žico hitro uveljavil in že leta 1890 je imelo mesto tramvajski sistem z osmimi operaterji, 500 vagoni in okrog

Obračališče starega tramvaja v San Franciscu. Foto: Lili Jazbec.

160 kilometri prog. Na prelomu iz 19. v 20. stoletje je sistem začel kazati prve znake zastarelosti, dodaten udarec mu je zadal potres leta 1906. Kljub temu je preživel. Ukiniti so ga hoteli že leta 1947, vendar se je ohranil vse do leta 1982, ko so se mu ob velikih stroških zapiranja dokončno odpovedali. Vendar ne povsem in ne za dolgo; bolj zaradi simbolike, privlačnosti in tradicije, ki jo cenijo turisti, kot zaradi dejanske učinkovitosti, so že leta 1984 del sistema ponovno usposobili. Zdaj obsega okrog 19 km prog, na katerih se potniki lahko

prevažajo v 40 vagonih. Med tremi preostalimi linijami je najbolj znana Powell-Mason (številka 59), ki vas s postaje na Market Streetu čez strme hribčke odpelje na Fisherman's Wharf. Vožnja v skromnih vagonih je zagotovo izkušnja, ki jo mora doživeti vsak obiskovalec San Francisca.

VIRI IN LITERATURA

- Amar, C. A. 2001: Let's go: California. Macmillan. London, 527 str.
- Birdsall, S. S., Palka, E. J., Malinowski, J. C., Price, M. L. 2009: Regional Landscapes of the United States and Canada. John Wiley & Sons. Hoboken, 408 str.
- Emery, K. O. 1960: The Sea off Southern California: A Modern Habitat of Petroleum. John Wiley & Sons. New York, 366 str.
- Gosar, A. (ur.) 1995: Ameriške razglednice: knjižica za laike in strokovnjake: absolventska geografska ekskurzija Združene države Amerike: Kalifornija, Arizona, Utah, Nevada. Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana, 153 str.
- Gosar, A. (ur.) 1996: Ob pacifiški prelomnici: program in strokovni prispevki. Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana, 109 str.
- Hardwick, S. W., Shelley, F., Holtgrieve, D. G., 2008: The Geography of North America: Environment, Political Economy, and Culture. Pearson Prentice Hall. Upper Saddle River, 388 str.
- Howard, F. G. 1974: An agricultural typology of California. Akadémiai Kiadó. Budimpešta, 107 str.
- Janelle, D. G. 1992: Geographical Snapshots of North America. Commemorating the 27th Congress of the International Geographical Union and Assembly. The Guilford Press. New York, London, 442 str.
- Kroeber, A. L. 1976: Handbook of the Indians of California. Dover. New York, 995 str.
- McKnight, T. L. 2004: Regional Geography of the United States and Canada. Pearson Prentice Hall. Upper Saddle River, 514 str.
- Medmrežje 1: <http://2010.census.gov/2010census/data/apportionment-pop-text.php> (3. 9. 2011).
- Medmrežje 2: <http://activerain.com/blogs/michaelduhs> (29. 11. 2011).
- Medmrežje 3: <http://articles.latimes.com/2011/mar/11/local/la-me-crescent-city-california-20110311> (16. 9. 2011).
- Medmrežje 4: <http://business.ca.gov/LinkClick.aspx?fileticket=BDEdck16pfA%3D&tabid=247> (15. 10. 2011).
- Medmrežje 5: <http://carlilitacampaigns.wordpress.com/2010/09/02/dont-whine-about-the-economy-wine-about-it/> (29. 11. 2011).
- Medmrežje 6: http://ca-seafood.ucdavis.edu/news/wetfish/wf_intro.pdf (29. 11. 2011).

- Medmrežje 7: http://en.wikipedia.org/wiki/Alabama_Hills (29. 10. 2011).
- Medmrežje 8: <http://en.wikipedia.org/wiki/California> (20. 4. 2010).
- Medmrežje 9: http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_California_1900_to_present (29. 9. 2011).
- Medmrežje 10: http://en.wikipedia.org/wiki/Origin_of_the_name_California (13. 8. 2011).
- Medmrežje 11: <http://freepages.history.rootsweb.ancestry.com/~hummingbird/California/interesting.htm> (20. 4. 2010).
- Medmrežje 12: <http://fremontlibraries.wordpress.com/2008/05/22/13-facts-about-sacramento-ca/> (22. 9. 2011).
- Medmrežje 13: <http://geology.gsapubs.org/content/37/6/575.full> (30. 8. 2011).
- Medmrežje 14: <http://gocalifornia.about.com/od/topcalifornia/ig/California-Facts/> (20. 4. 2010).
- Medmrežje 15: <http://infodome.sdsu.edu/research/guides/calindians/calind.shtml> (25. 9. 2011).
- Medmrežje 16: <http://maps.unomaha.edu/maher/GEOL3300/lab/lab1.html> (16. 9. 2011).
- Medmrežje 17: <http://mojavedesert.net/> (20. 4. 2010).
- Medmrežje 18: <http://mojavedesert.net/description.html> (20. 4. 2010).
- Medmrežje 19: <http://pubs.usgs.gov/fs/FS-100-97/> (19. 9. 2011).
- Medmrežje 20: <http://quickfacts.census.gov/qfd/states/06000.html> (3. 10. 2011).
- Medmrežje 21: <http://rivlib.info/riverside-county-library-system/articles/local-history/name-california> (13. 8. 2011).
- Medmrežje 22: <http://schoolworkhelper.net/2011/06/john-muir-biography-contributions/> (10. 9. 2011).
- Medmrežje 23: <http://sfbayrestore.org/SFBRA%20-%20Fact%20Sheet.pdf> (19. 4. 2010).
- Medmrežje 24: <http://statesymbolsusa.org/California/statesealCA.html> (13. 8. 2011).
- Medmrežje 25: <http://statesymbolsusa.org/California/StateSymbols.html> (13. 8. 2011).
- Medmrežje 26: <http://tahoe.usgs.gov/facts.html> (19. 9. 2011).
- Medmrežje 27: <http://tahoe.usgs.gov/files/fs-100-97.pdf> (19. 9. 2011).
- Medmrežje 28: <http://terc.ucdavis.edu/stateofthelake/index.html> (19. 9. 2011).
- Medmrežje 29: <http://vedez.dzs.si/datoteke/tektonika.pdf> (22. 8. 2011).
- Medmrežje 30: <http://virtual.yosemite.cc.ca.us/ghayes/roadside.htm> (15. 11. 2011).
- Medmrežje 31: <http://www.50states.com/facts/calif.htm> (20. 4. 2010).
- Medmrežje 32: http://www.americansouthwest.net/california/kings_canyon/map.html (29. 11. 2011).
- Medmrežje 33: <http://www.assembly.ca.gov/acs/committee/c131/publications/CAEconomyFastFactsOct2010.pdf> (8. 9. 2011).
- Medmrežje 34: http://www.blm.gov/ca/st/en/fo/bishop/scenic_byways/alabamas.html (29. 10. 2011).
- Medmrežje 35: http://www.blueplanetbiomes.org/mojave_desert.htm (15. 9. 2011).

- Medmrežje 36: <http://www.buzzle.com/articles/interesting-facts-about-california.html> (20. 4. 2010).
- Medmrežje 37: <http://www.cal-ipc.org/landscaping/dpp/plantpage.php?region=state&type=Trees> (22. 10. 2011).
- Medmrežje 38: <http://www.census.gov/population/projections/SummaryTabA1.pdf> (8. 11. 2011).
- Medmrežje 39: <http://www.cityconcierge.com/mammoth-lakes/community/bristlecone-forest-map.asp> (29. 11. 2011).
- Medmrežje 40: <http://www.city-data.com/city/Fresno-California.html> (12. 4. 2010).
- Medmrežje 41: <http://www.cityofsacramento.org/council/documents/files5077/Sacramento%20%20Fun%20Facts.pdf> (7. 10. 2011).
- Medmrežje 42: <http://www.closetonature.com/maps/sequoia-kings-canyon-map.htm> (29. 11. 2011).
- Medmrežje 43: http://www.consrv.ca.gov/cgs/geologic_hazards/Tsunami/Pages/About_Tsunamis.aspx (16. 9. 2011).
- Medmrežje 44: http://www.desertusa.com/du_mojave.html (14. 9. 2011).
- Medmrežje 45: http://www.gorp.com/parks-guide/travel-ta-sequoia-kings-canyon-national-park-california-sidwcmdev_067251.html (29. 11. 2011).
- Medmrežje 46: <http://www.ibtimes.com/articles/121934/20110311/california-tsunami.htm> (16. 9. 2011).
- Medmrežje 47: <http://www.interesting.vaty.net/2006/05/interesting-facts-about-california.html> (20. 4. 2010).
- Medmrežje 48: http://www.labor.ca.gov/panel/pdf/CA_Facts_Cover_Sheet_2010.pdf (9. 10. 2011).
- Medmrežje 49: http://www.labor.ca.gov/panel/pdf/CESP_Regions_100606.pdf (9. 10. 2011).
- Medmrežje 50: <http://www.localhikes.com/HikeData.ASP?DispType=3&ActiveHike=0&GetHikesStateID=&ID=4257> (29. 11. 2011).
- Medmrežje 51: <http://www.nahc.ca.gov/califindian.html> (27. 9. 2011).
- Medmrežje 52: <http://www.nahc.ca.gov/lanuage.html> (27. 9. 2011).
- Medmrežje 53: http://www.netstate.com/states/symb/ca_symb.htm (13. 8. 2011).
- Medmrežje 54: http://www.netstate.com/states/symb/seals/ca_seal.htm (13. 8. 2011).
- Medmrežje 55: <http://www.npr.org/2005/11/17/5007860/california-town-still-scarred-by-1964-tsunami> (16. 9. 2011).
- Medmrežje 58: <http://www.nps.gov/deva/index.htm> (15. 9. 2011).
- Medmrežje 59: <http://www.nps.gov/deva/planyourvisit/upload/Weather%20and%20Climate.pdf> (23. 9. 2011).
- Medmrežje 60: <http://www.nps.gov/grba/planyourvisit/upload/geology.pdf> (22. 8. 2011).
- Medmrežje 61: http://www.parks.ca.gov/?page_id=23548 (25. 9. 2011).
- Medmrežje 62: <http://www.pashnittours.com/funfacts.html> (20. 4. 2010).

- Medmrežje 63: http://www.planetware.com/map/kings-canyon-and-sequoia-national-parks-map-us-caseq_n.htm (29. 11. 2011).
- Medmrežje 64: <http://www.rtvsllo.si/sport/zgodbe/zimske-olimpijske-igre/221> (19. 9. 2011).
- Medmrežje 65: <http://www.sfheart.com/sflinks.html> (20. 4. 2011).
- Medmrežje 66: http://www.sherpaguides.com/california/mountains/maps/ancient_bristleconne_map.html (29. 11. 2011).
- Medmrežje 67: <http://www.shgresources.com/ca/timeline/> (28. 9. 2011).
- Medmrežje 68: <http://www.sierranevadageotourism.org/content/alabama-hills-national-recreation-area/sie44352E572DB7DF8FE> (29. 10. 2011).
- Medmrežje 69: <http://www.statemaster.com/state/CA-california> (24. 9. 2011).
- Medmrežje 70: <http://www.tahoecam.com/tahoefacts.html> (19. 9. 2011).
- Medmrežje 71: <http://www.thingsstodo.com/states/CA/facts.htm> (20. 4. 2010).
- Medmrežje 72: <http://www.visitcalifornia.in/Lifestyle/History/> (28. 9. 2011).
- Medmrežje 73: http://www.visualeconomics.com/california-vs-the-world_2010-05-10/ (20. 10. 2011).
- Medmrežje 74: <http://www.worldatlas.com/webimage/countrys/namerica/usstates/catimeln.htm> (29. 9. 2011).
- Medmrežje 75: <http://www.xtimeline.com/timeline/History-of-California-1> (28. 9. 2011).
- Medmrežje 76: <http://www.citypopulation.de/world/Agglomerations.html> (26. 1. 2012).
- Miller, B., Rockwell, E. 2004: "Methuselah Walk" Brochure. Inyo National Forest, 32 str.
- Miller, C. S., Hyslop, R. S. 1983: California: the Geography of Diversity. Mayfield Publishing Company. Palo Alto, 255 str.
- Muir, J. 1993: Mountains of California. Barnes & Noble Books. New York, 389 str.
- Ornduff, R., Faber, P. M., Keeler-Wolf, T. 2003: An Introduction to California Plant Life. University of California Press. Berkeley, 341 str.
- Palm, R. 1992: After a California Earthquake: Attitude and Behavior Change. The University of Chicago Press. Chicago, 130 str.
- Schulte-Peevers, A., Benson, S., Ver Berkmoes, R. 2003: California. Lonely Planet, 736 str.
- Steinbeck, J. 1983: Grozdi jeze. Prevod Janko Moder. Cankarjeva založba. Ljubljana, 614 str.
- Stienstra, T. 2000: California Wildlife. Foghorn Outdors. Emeryville, 512 str.
- Stuart, J. D., Sawyer, J. O. 2001: Trees and Shrubs of California. University of California Press. Berkeley, 468 str.
- Turner, E., Allen, J. P. 1991: An Atlas of Population Patterns in Metropolitan Los Angeles and Orange Counties. Kartografsko gradivo. California State University, Department of Geography. Northridge.
- Twain, M. 1880: Roughing it. The Project Gutenberg EBook #3177. 2006. Medmrežje: <http://www.gutenberg.org/files/3177/3177.txt> (22. 4. 2010).

KAZALO

Uvod	3
Narava	9
Zgodovina	45
Prebivalstvo	59
Gospodarstvo	83
Prihodnost Kalifornije	106
Priporočena pot	106
Viri in literatura	205

O AVTORJIH

Blaž Repe se je rodil leta 1972 v Ljubljani. Je visokošolski učitelj, zaposlen na Oddelku za geografijo Filozofke fakultete Univerze v Ljubljani. Profesionalno geografsko pot je pričel že med študijem, ko je opravljal delo oddelčnega kartografa. Po diplomi je sprejel mesto asistenta, na katerem je do leta 2008 delal na področjih geografije prsti in rastlinstva, geografskih informacijskih sistemov, kartografije ter matematične in fizične geografije. V tem času je uspešno zaključil magistrski študij in doktoriral. Aktivno sodeluje na domačih in tujih strokovnih ter znanstvenih kongresih. Obenem na področjih, ki so mu blizu, doma in v tujini skrbi za izobraževanje učiteljev in laične javnosti z ekskurzijami, delavnicami ter poljudnimi in strokovnimi objavami. Vrsto let aktivno sodeluje v strokovnih geografskih krogih, še posebej v Ljubljanskem geografskem društvu, kjer je bil kar devet let tajnik, zadnja tri pa je njegov predsednik.

Robert Brus se je rodil leta 1965 v Ljubljani. Na Oddelku za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani je študiral gozdarstvo ter pozneje magistriral in doktoriral. Zdaj je na istem oddelku zaposlen kot visokošolski učitelj in raziskovalec. Predava več predmetov s področja dendrologije, gozdne genetike in žlahtnjenja gozdnega drevja. Ukvarja se predvsem z raziskavami genetske variabilnosti lesnatih rastlin, ohranjanja gozdnih genskih virov in biogeografijo. Redno sodeluje na mednarodnih znanstvenih srečanjih in je predstavnik Slovenije v več mednarodnih akcijah. Njegova bibliografija obsega skoraj 400 del; poleg znanstvenih in strokovnih člankov redno pripravlja poljudne prispevke in organizira strokovne ekskurzije. Je avtor več monografij, v katerih laični in strokovni javnosti predstavlja drevesne in grmovne vrste.

PRIPOROČENA POT

OREGON

IDAHO

UTAH

NEVADA

ARIZONA

MEHIKA

T I H I O C E A N

Crescent City

Eureka

Mendocino

Armstrongov gozd

Bodega Bay

San Francisco

Sacramento

jezero Tahoe

jezero Topaz

Bodie

jezero Mono

Yosemite

San Jose

Bishop

Inyo National Forest (Schulmanov gozd)

Fresno

Kings Canyon

Sekvoja

Lone Pine

Dolina smrti

Visalia

Bakersfield

Redrock Canyon

Mojave

Barstow

Los Angeles

Long Beach

Palm Springs

San Diego

0 50 100 150 200 250 km

- ★ zanimivost/naselje ob poti
- ostala naselja
- priporočena pot

turistična **SAJKO** *agencija*

SAJKO turizem d.o.o.

**POTOVANJA PO
VSEH KONTINENTIH!**

IZ NAŠE PONUDBE:

**POTOVANJA IN IZLETI,
PROGRAMI ZA SKUPINE,
POČITNIŠKI ARANŽMAJI,
LETALSKE VOZOVNICE,
REZERVACIJE HOTELOV,
SEJMI IN EKSKURZIJE,
PROGRAMI ZA MATURANTE,
SMUČANJA, ZDRAVILIŠČA,
KRIŽARJENJA.**

**Z VAMI
NA POTI!**

Trg svobode 22, 2310 SLOVENSKA BISTRICA: **02 80 51 800**

Vita Kraigherja 5, TC CITY, 2000 MARIBOR: **02 23 80 830**

Wolfova 10a, 1000 LJUBLJANA: **01 24 44 850**

info@sajko-turizem.si | www.sajko-turizem.si

Združene države Amerike z Ars longo!

NEW YORK

6 dni • letalo

Big Apple, kot tudi radi rečejo New Yorku, je vele mesto, v katerem živijo predstavniki domala vseh narodnosti sveta. Mesto leži večidel na otokih in osrednji med njimi, **Manhattan**, je neverjetno živahno središče poslovanja, financ, zabave, znanosti in praktično vsega z vseh koncev planeta... **New York je kulturni center Združenih držav** z desetimi gledališči, številnimi muzeji in galerijami. **Mesto, ki nikoli ne spi**, navdušuje s številnimi znamenitostmi, velikimi spomeniki in nebotičniki. Potovanja je lahko kombinirate z našim potovanjem po **vzhodni obali**.

VZHODNA OBALA ZDA

10 dni • letalo

Na poti med gospodarsko in politično prestolnico ZDA bomo obiskali mesto **Philadelphia**, kjer so leta 1776 razglasili **Deklaracijo o neodvisnosti**. V okrožju Lancaster, znanem tudi kot Dutch Country, so doma **zelo verni Amiši**, ki s svojim preprostim življenjem še vedno uspešno kljubujejo moderni civilizaciji, tehnologiji in razvadam potrošniške družbe. **Washington**, prestolnica ZDA, pa je tudi sedež vseh najpomembnejših zveznih, vladnih in vojaških ustanov ter nekaterih zelo pomembnih in zanimivih naravoslovnih in tehniških muzejev.

KALIFORNIJA

11 dni • letalo

Država Kalifornija je eno največjih pa tudi **najbolj obiskanih območij v ZDA**. Pokriva več kot polovico zahodne obale Amerike in slovi po izjemni pestrosti naravnih ter arhitekturnih spomenikov. Kozmopolitskim metropolam **Los Angeles** in **San Francisco** ob bok je mogoče postaviti širna krajinska območja polpuščav pa tudi obsežnih gozdov. Živahni utrip vele mest bomo dopolnili z obiski **vtov** in nekaterih **bogatih umetnostnih zbirk**, ki bodo navdušile še tako izkušene potnike. Seveda se ne bomo ognili blišču **Hollywooda** in razkošju **Beverly Hillsa**.

YELLOWSTONE IN NARODNI PARKI AMERIŠKEGA ZAHODA

12 dni • letalo

Rdeča nit potovanja so številni **narodni parki**, ki ležijo na širokem pasu od mogočnega **gorolja Rocky Mountains** do puščav **Arizone** in **Nevade**. Dragulj potovanja bo gotovo obisk **Yellowstona - največjega in najstarejšega narodnega parka na svetu**. Geološke posebnosti, neskončni gozdovi, kanjoni, osamelci, mogočne gore, slapovi in jezera nam bodo dali čutilti veličino narave. Pravo nasprotje bo obisk zabaviščne metropole **Las Vegas**, kjer je človek navkljub neprijaznim naravnim danostim ustvaril bleščeč umeten svet.

Prepusitate se poznavalcem!

